

KYNNYSMATOSTA SUPERNAISEKSI?

Postfeminismi ja menestys naisten työelämäoppaissa

Varpu Alasuutari
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuri-
tieteiden yksikkö
Naistutkimus
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2012

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

ALASUUTARI, VARPU: KYNNYSMATOSTA SUPERNAISEKSI? Postfeminismi ja menestys naisten työelämäoppaissa.

Pro gradu -tutkielma, 96s.

Naistutkimus

Toukokuu 2012

Pro gradu -tutkielmassani tutkin postfeministisen ajattelun esiintymistä naisten työelämäoppaissa. Aineistoni koostuu Suomessa 2000-luvulla julkaistuista, naislukijoille suunnatuista populaareista opaskirjoista, joiden tavoitteena on neuvoa lukijoitaan saavuttamaan menestystä työelämässä. Tutkimuksessani selvitän, minkälaista kuvaa menestyvästä nykynaisesta työelämäoppaissa rakennetaan ja millaisia yhteneväisyyksiä tällä naiskuvalla on postfeministisen ajattelun kanssa.

Tutkielmani teoreettisen viitekehyksen muodostavat Angela McRobbien ja Rosalind Gillin teoriat postfeminismistä. McRobbie ja Gill määrittelevät postfeminismin moderniksi, uusliberalistisia piirteitä sisältäväksi aatesuuntaukseksi, jossa pyritään yhtä aikaa sekä ottamaan huomioon feministisen ajattelun periaatteet että asettautumaan feminismin ulkopuolelle määrittelemällä feminismi vanhanaikaiseksi ja tarpeettomaksi. Postfeminismin ideologinen perusta on uusliberalistisessa individualismissa ja yksilönvastuujattelussa, joiden mukaan jokaisen yksilön tulee vastata yksin itsestään ja omasta menestyksestään. Lisäksi postfeminismin olennaisiin piirteisiin kuuluu oletus sukupuolten välisen tasa-arvon toteutuneisuudesta, pyrkimys ylläpitää heteronormatiivista sukupuolieroa, sekä naisiin kohdistuva vaatimus jatkuvasta itsekontrollista. Postfeminismin teoria on nouseva tutkimussuuntaus feministisessä tutkimuksessa, ja sitä on hyödynnetty onnistuneesti etenkin feministisen mediatutkimuksen parissa. Self help -kirjallisuutta, johon aineistoni työelämäoppaatkin kuuluvat, ei kuitenkaan ole ennen tutkittu kattavasti postfeminismin näkökulmasta.

Metodologisesti tutkielmani pohjautuu foucault'laisen diskurssianalyysin perinteeseen, jossa kielenkäyttöä tarkastellaan vallankäytön välineenä ja todellisuuden rakentajana. Kielenkäytön valtasuhteita voidaan tehdä näkyväksi tutkimalla tekstien hegemonisia diskursseja, eli niitä puhetapoja, jotka saavat teksteissä eniten ääntä ja näkyvyyttä. Tarkemman metodologisen rajauksen teen retoriseen diskurssianalyysiin, jonka peruskäsitteitä hyödyntävässä luennassani puran työelämäoppaissa konstruoituja mielikuvia menestyksestä, naiseudesta, työelämästä, tasa-arvosta ja feminismistä. Tutkielmassani tarkastelen sekä työelämäoppaissa esiintyviä hegemonisia diskursseja, että näistä diskursseista poikkeavaa transformaatiota.

Työelämäoppaiden hegemonisissa diskursseissa toistuu postfeministinen tapa määritellä naisia, menestystä ja tasa-arvokeskustelua. Postfeministisestä linjasta poikkeava transformatio osoittautui varsin vähäiseksi, ja sitä esiintyi käytännössä yksittäisissä opaskirjoissa. 2000-luvun työelämäoppaissa menestyvä nainen näyttäytyy ensisijaisesti itsenäisenä supernaisena, joka kykenee paitsi luovimaan menestyksekkäästi työelämän miehisillä pelikentillä, myös ylläpitämään mielikuvia heteronormatiivisesta naisellisuudesta. Menestyksen puute tulkitaan työelämäoppaissa seuraukseksi naisten omista virheistä, kuten vääristä arvoista ja valinnoista tai kyvyttömyydestä täyttää naiselta odotettua sosiaalista roolia. Menestystä vaille jääneet naiset mielletään opaskirjojen retoriikassa ”kynnysmattojen” kaltaisiksi passiivisiksi uhreiksi tai negatiivisesti asennoituviksi valittajiksi. Työelämäoppaiden käsitykset menestyvistä ja menestymättömistä naisista vastaavat postfeminististä ajattelua niin toteutuneeksi oletetun tasa-arvon, sukupuolieron essentialisoinnin kuin uusliberalistisen menestyskäsitteidenkin suhteen.

Asiasanat: feminismi, menestys, postfeminismi, self help, sukupuoli, työelämäoppaat, uusliberalismi

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
2 POSTFEMINISMI JA SELF HELP	6
2.1 Monimuotoinen postfeminismi	
2.2 Individualismi, valinnanvapaus ja toteutunut tasa-arvo	
2.3 Luonnollinen sukupuoli ja kontrolloitava feminiinisyyden	
2.4 Postfeministinen naisihanne	
2.5 Self help -kirjallisuus uusliberalistisen hallinnan teknologiana	
3 AINEISTO JA MENETELMÄ	21
3.1 Naisten työelämäoppaat 2000-luvun Suomessa	
3.2 Retorinen diskurssianalyysi	
3.3 Analyysin käsitteet	
3.4 Menetelmän valinta	
4 TYÖELÄMÄOPPAIDEN MENESTYVÄ NAINEN	33
4.1 Menestyminen on itsestä kiinni	
4.1.1 Tahtoa, kunnianhimoa ja kovaa työtä	
4.1.2 Asiantuntijoita ja avuntarvitsijoita	
4.1.3 Itsenäiset supernaiset	
4.2 Naisen menestymisen esteenä on vain nainen itse	
4.2.1 Naiset tekevät virheitä	
4.2.2 Lasikattoja ja muita myyttejä	
4.2.3 Valittavat uhrinaiset	
4.3 Naisellisuus uranaisen oikeutena ja velvollisuutena	
4.3.1 Luonnollisia naisia, luonnottomia ”miesnaisia”	
4.3.2 Hyväksyttävän naisellisuuden rajat	
4.4 ”En ole mikään feministi, mutta...”	
4.4.1 Erottautuminen feminismistä	
4.4.2 Järjestelmän muuttamisen mahdollisuudet	
5 POHDINTA JA YHTEENVETO	78
5.1 Postfeministiset menestyjät	
5.2 Arvio ja johtopäätökset	
6 LÄHTEET	87
7 LIITTEET	92

1 JOHDANTO

Pro gradu -tutkielmassani tutkin naisten työelämäoppaiden tuottamaa mielikuvaa menestyvistä nykynaisista. Samalla teen näkyväksi opaskirjojen naiskuvan ja postfeministisen ajattelun yhteyksiä. Aineistoni koostuu Suomessa 2000-luvulla julkaistuista, naisille suunnatuista opaskirjoista, joissa työelämää ja menestystä käsitellään populaarilla otteella. Aineiston analyysissä tarkastelen muun muassa sitä, mitä työelämäoppaiden mukaan naisena oleminen modernissa länsimaisessa yhteiskunnassa tarkoittaa, mitä sosiaalisia odotuksia ja vaatimuksia naisena olemiseen erityisesti työelämässä katsotaan liittyvän, mitä menestyksen oletetaan nykynaisen elämässä tarkoittavan ja miten tuota menestystä tulisi opaskirjojen kirjoittajien mukaan tavoitella. Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä toimii Angela McRobbien (2004; 2009) ja Rosalind Gillin (2003; 2007a; 2007b) postfeminismin teoriat, joita täydennän self help -kirjallisuuteen¹ keskittyvällä tutkimuksella (mm. Bröckling 2005; Cameron 1995; Hochschild 1994; Rimke 2000) sekä uusliberalismin tutkimuksella (Miller & Rose 2010; Helén 2010). Metodologisena lähestymistapana käytän foucault'laiseen diskurssianalyysin perinteeseen perustuvaa retorista diskurssianalyysiä (Jokinen 1993; 1999b).

Postfeminismin tutkimus kuuluu feministisen tutkimuksen nouseviin tutkimussuuntauksiin (Gill 2007b, 147; Gill & Scharff 2011, 3) ja on siksi kiinnostava teema myös naistutkimuksen pro gradu -työlle. Moniulotteinen ja moniin eri merkityksiin sidottu postfeminismi on käsitteenä haastava, sillä sitä on vuosien saatossa käytetty merkitsemään monia hyvin erilaisia ”jälkifeminismejä”. Postfeminismin on viitattu niin naisvihameliseen antifeminismiin (Faludi 1994), feminismin kolmannen aallon muodostavaan postmoderniin ja postkolonialistiseen feminismin (Brooks 1997), kuin mediadiskursseissa esiintyvään, uusliberalistista yksilönvapautta ja -vastuuta korostavaan jälkifeminismin (mm. McRobbie 2009; Gill 2007b; Gill & Scharff 2011). 2000-luvulla postfeminismin erityiskysymyksiin on paneuduttu etenkin feministisen mediatutkimuksen parissa, jossa McRobbien ja Gillin teoriat ovat vakiintuneet postfeminismin teoreettiseksi viitekehykseksi. Tästä syystä seuraan McRobbien ja Gillin määritelmiä myös pro gradu -tutkielmassani. Määrittelen postfeminismin uusliberalismin perustuvaksi jälkifeministiseksi ideologiaksi, jossa paitsi korostetaan yksilöiden vapautta, vastuuta ja valinnan mahdollisuutta, myös katsotaan sukupuolten välisen tasa-arvon jo toteutuneen ja feminismin käyneen siten tarpeettomaksi ja vanhanaikaiseksi ajattelutavaksi.

¹ Self help -kirjallisuus on opaskirjallisuuden laji, jossa oppaiden lukijoita kannustetaan hakemaan muutosta elämäänsä itseään kehittämällä (McGee 2005, 12). Käytän tutkielmassani genren englanninkielistä termiä, joka yleisyytensä vuoksi on ymmärrettävämpi kuin kankeiksi jäävät suomennokset ”oma-apu” tai ”itseapu”.

Pro gradu -tutkielmallani pyrin laajentamaan postfeminismistä tehtyä tutkimusta self help -kirjallisuuden tutkimuksen suuntaan. Mediateksteihin keskittyvässä postfeminismin tutkimuksessa on toistaiseksi tutkittu muun muassa elokuvia, fiktiivisiä televisiosarjoja, erilaisia tositelevisio-ohjelmia, mainontaa sekä romanttista viihdekirjallisuutta. Postfeminismin ja self help -kirjallisuuden yhteyksistä löytyy postfeminismin tutkimuksessa kuitenkin vain yksittäisiä mainintoja (Gill 2007b 158–159; McRobbie 2009, 19; Salmenniemi 2010). Etenkään self help -kirjallisuuden työelämään keskittyvää alagenreä ei ole aiemmin tutkittu postfeminismin näkökulmasta, joskin menestysoppaiden uusliberalistisista kytköksistä tehdyt tutkimukset (Bröckling 2005; Rimke 2000) osoittavat, että tällaisilla oppailla on potentiaalisia yhtymäkohtia myös uusliberalistisen postfeminismin kanssa. Lisäksi pyrin tutkielmallani osallistumaan postfeminismin ja uusliberalismin yhteyksistä käytyyn tieteelliseen keskusteluun, sillä se on kasvava tutkimussuuntaus viimeaikaisessa postfeminismin tutkimuksessa (mm. Gill & Arthurs 2006; Gill & Scharff 2011; Kauppinen 2012).

Tutkimuksellani on kaksi tutkimuskysymystä. Ensimmäiseksi kysyn, minkälaista kuvaa työelämäoppaissa luodaan menestyvästä nykynaisesta. Tätä kysymystä olen purkanut osiin esittämällä aineistolähtöisiä lisäkysymyksiä. Aineistoa analysoidessani olen kiinnittänyt huomiota opaskirjoissa usein toistuviin teemoihin, jotka käsittelevät muun muassa sitä, miten naisesta voi tulla menestyjä, mikä naisia estää menestymästä, miten menestyvä nainen toimii ja miltä hän näyttää, sekä miten menestyvä nainen suhtautuu feminismiin ja tasa-arvokeskusteluun. Lisäksi kysyn, miten työelämäoppaiden välittämä naiskuva vastaa postfeministisen ajattelun periaatteita. Tutkimushypoteesini on, että työelämäoppaiden naiskuvalla ja postfeministisellä ajattelulla on selviä yhteneväisyyksiä. Tutkielmassani osoitan, että työelämäoppaiden luoma mielikuva menestyvästä naisesta onkin monessa suhteessa identtinen postfeminismin ihanteiden kanssa. Naisia kannustetaan niin postfeminismissä kuin aineistoni työelämäoppaissakin olemaan individualistiseen menestyskäsitteeseen uskovia, itseään kontrolloivia ja yksilönvastuunsa tuntevia naisia, jotka pyrkivät jatkuvasti mukautumaan vallitseviin käsityksiin heteronormatiivista naisellisuudesta (McRobbie 2009, 18–19, 79; Gill 2007b, 153–156). Tämänkaltaisen naiskuva vastaa myös uusliberalismin autonomisen subjektin ihannetta, jossa olennaista on yksilöiden kyky vastata yksin omasta menestyksestään modernien länsimaisten yhteiskuntien tarjoamaa näennäistä valinnanvapautta ja yksilönvastuuta hyödyntäen (Miller & Rose 2010, 32).

Pro gradu -tutkielmani on kokenut tutkimusprosessin aikana mittavia muutoksia, joiden vaikutuksesta postfeminismin asema tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä on noussut aiempaa tärkeämmälle sijalle. Alkuperäinen, rajaamaton tutkimustavoitteeni pro gradu -tutkielmalleni oli tutkia naiseutta työelämässä. Lähitulevaisuudessa työelämään siirtyvänä nuorena naisena olin kiinnostunut naiseuden ja naisena

olemisen ilmenemisestä sekä siihen kohdistuvista asenteista ja rajoitteista työelämän kontekstissa. Ensimmäinen suunnitelmani oli tarkastella pro gradu -tutkielmassani liike-elämän kirjoittamattomia ulkonäkösääntöjä. Aineistoa aion kerätä haastattelemalla liike-elämässä työskenteleviä, alle 40-vuotiaita naisia sekä sähköpostitse että kasvokkain tapahtuvissa teemahaastatteluissa. Ensimmäisessä tutkimussuunnitelmassani postfeminismi esiintyi vain sivujuonteena teoreettisessa viitekehyksessä, joka pääosin keskittyi Judith Butlerin (1999) sukupuolen performatiivisuuden teoriaan sekä esteettisen työn teorioihin (mm. Witz, Warhurst & Nickson 2003; Pettinger 2008; Williams & Connell 2010). Postfeminismi nousi kuitenkin edellisiä kiinnostavammaksi osa-alueeksi kohdatessani ongelmia aineistonkeruuprosessissa. Tutkimusprosessini suurimmat muutokset ovatkin seurausta päätöksestäni vaihtaa käyttämäni aineisto kerättävästä haastatteluaineistosta valmiiksi olemassa olevaksi tekstiaineistoksi. Aineiston vaihdoksesta johtuen myös koko tutkimusasetelma sekä menetelmällinen lähestymistapa vaihtuivat toisiin kuin alun alkaen olin suunnitellut.

Tutkimukseni ensimmäisessä vaiheessa tavoittelin haastateltavia tutkimukseeni sähköpostitse useiden liike-elämää edustavien yhdistysten ja järjestöjen kautta. Haastattelupyynnöni ja sähköpostihaastatteluni kysymykset eivät kuitenkaan edenneet kyseisten yhdistysten ja järjestöjen sähköpostilistoille, kuten olin toivonut. Portinvartijoina toimivat yhteyshenkilöni ilmoittivat olevansa sinänsä kiinnostuneita tutkimuksesta ja sen aiheesta, mutta kieltäytyivät toimittamasta haastattelukysymyksiäni eteenpäin vedoten joko aikataulukiireisiin tai kyselytutkimusten suureen määrään kyseisessä organisaatiossa. Osassa tapauksista vastausta haastattelupyynnöni eteenpäin välittämiseen ei lainkaan kuulunut tai selitystä osallistumishaluttomuuteen ei annettu. Eräässä järjestössä tutkielmastani olisi toivottu erikseen heille osoitettu tutkimussuunnitelma, jonka perusteella päätös haastattelukysymysten eteenpäin välittämisestä olisi tehty yhdistyksen hallituksen kokouksessa. Tällaisen prosessin läpikäymiseen ei oman aikatauluni puitteissa kuitenkaan ollut aikaa. Haastattelupyynnöni välitti lopulta eteenpäin vain Yrittäjänäisten Keskusliitto ry. Määräaikaan mennessä heidän tiedotteessaan julkaistuun haastattelupyynnöön ei kuitenkaan tullut yhteydenottoja, mikä viimeistään sinetöi päätökseni aineiston vaihtamisesta.

Aineistonkeruuprosessini haasteisiin on epäilemättä monia syitä. Ajankohta touko-kesäkuussa 2011 ei ollut yhdistysten kevätkiireiden ja alkavien kesälomien takia otollisin aika yhteydenotoille ja sähköpostihaastatteluni kysymysten eteenpäin välittämiseksi. Lisäksi sähköpostihaastatteluun sinänsä liittyy menetelmällisiä haasteita, joista merkittävin lienee juuri haastateltavien hankkiminen ja sitouttaminen tutkimukseen (Kuoppala 1998). Haastattelukysymysteni muoto kirjallisia vastauksia vaativina avokysymyksinä lienee myös nostanut osallistumiskynnystä, ja on mahdollista, että valmiita vastausvaihtoehtoja sisältävään sähköiseen kyselyyn olisi haastateltavien mielestä ollut helpompaa

osallistua. Tutkielmani aihe ei kuitenkaan olisi mahdollistanut valmiiden vastausvaihtoehtojen käyttämistä, enkä halunnut ohjailla tutkimustuloksia laatimalla täysin strukturoitua kyselylomaketta. Haastattelukysymysten muokkaaminen ei myöskään olisi ratkaissut yhdistyksiin ja järjestöihin kohdistuvien kyselytutkimusten suuren määrän aiheuttamaa ongelmaa. Haasteita kohdatessani olisin aineiston vaihtamisen sijaan voinut myös etsiä uusia kanavia haastattelupyynnöni eteenpäin välittämiseksi sekä pidentää aineistonkeruuseen käytettävää aikaa, mutta tutkielmani ajallaan valmistumisen kannalta pidin varmempana vaihtoehtona aineiston vaihtamista ja tutkimusasetelman uudelleenmäärittelyä. Lisäksi haastattelupyynnön törmäys portinvartijoihin antoi tutkielmalleni lisäsysäyksen kohti postfeminismin teorioita, sillä arvelin, että myös naistutkimuksen oppiaineeseen liitetyt kielteiset mielikuvat (Nyqvist 2009, 58–60) sekä yleinen feminismiin, tasa-arvokeskusteluun ja sukupuolikysymyksiin kohdistuva epäluulo (mm. Julkunen 2010, 74–75; McRobbie 2009, 15–17, 26; Rich 2005, 495) saattoivat osaltaan vaikeuttaa aineistonkeruuta.

Aineistokseni valikoituivat tämän jälkeen naisille suunnatut työelämäoppaat, joihin olin tutustunut jo aiemmin graduprosessin aikana selatessani liike-elämässä toimiville naisille suunnattua populaaria opaskirjallisuutta. Aineiston muutoksen myötä tutkimuksellinen mielenkiintoni siirtyi työelämän ulkonäkökysymyksistä naiseuden ja menestyksen laaja-alaisempaan tarkasteluun. Samassa yhteydessä päätin nostaa postfeminismin tutkielmani tärkeimmäksi teoreettiseksi viitekehyykseksi, sillä havaitsin yhteneväisyyksiä McRobbie ja Gillin postfeminismin teorioiden sekä työelämäoppaiden välittämän naiskuvan välillä. Postfeminismin ja self help -kirjallisuuden tutkimuksessa vaikutti olevan myös selvä tutkimusaukko, joskin molempien yhteydet uusliberalismiin todistivat niiden välillä olevasta potentiaalisesta yhteneväisyydestä. Self help -kirjallisuus osoittautui kiinnostavaksi tutkimuskohteeksi feministiselle tutkimukselle myös siitä syystä, että sen on todettu tuottavan heteronormatiivista ja vahvasti essentialisoitua kuvaa naisista ja miehistä tietynlaisina, toisilleen vastakkaisina, toisiaan täydentävinä ja toisiaan tarvitsevinä kategorioina (Crawford 2004; Cowlshaw 2004). Eräs pro gradu -tutkielmani tavoite onkin tehdä läpinäkyvämmäksi sitä tapaa, jolla naisten työelämäoppaissa määritellään sukupuolia ja ohjaillaan lukijoita kohti tarkkaan rajattua mielikuvaa naisena olemisesta.

Olen kiinnostunut postfeminismin teoriasta myös henkilökohtaisella tasolla, sillä se tuo vastauksia niihin kielteisiin asenteisiin ja mielikuviiin, joita naistutkimuksen opiskelijana olen vuosien saatossa kohdannut. Kysymys kielteisestä asennoitumisesta kiinnostaa erityisesti näin työelämään siirtymisen kynnyksellä, sillä asenteiden on havaittu vaikuttavan jopa naistutkimuksen opiskelijoiden työllistymiseen (Nyqvist 2009, 58–60). Feminismiin, tasa-arvokeskusteluun, sekä sukupuolikysymysten esiin nostamiseen liittyvä varauksellisuus, epäluulo ja paikoitellen suoranainen ylenkatse on ilmiönä mielenkiintoinen, sillä siihen

liittyviä kielteisiä asenteita ei yleensä katsota tarpeelliseksi edes perustella. Ilmiö sisältää myös huomattavaa ristiriitaisuutta, sillä samaan aikaan kun feminismi ja tasa-arvokysymyksistä keskustelu pyritään tukahduttamaan määrittelemällä ne vanhanaikaisiksi tai muutoin tarpeettomiksi kysymyksiksi, muistetaan kuitenkin huomauttaa, että Suomessa feminismin ja tasa-arvokeskustelun tavoitteet ovat sukupuolten välisen tasa-arvon osalta jo riittävässä määrin toteutuneet. Tämä yleisessä keskustelussa ilmenevä feminisminvastaisuus ja tasa-arvon toteutuneeksi julistaminen muistuttavat hyvin vahvasti McRobbien ja Gillin kuvaaman postfeministisen ajattelun periaatteita. Postfeministisen ajattelun yleisyys niin mediadiskursseissa kuin yleisessä keskustelussakin tekee siitä myös laajemmalla tasolla kiinnostavan yhteiskunnallisen tutkimuskohteen.

Pro gradu -tutkielmani jakautuu viiteen lukuun. Johdantoa seuraavassa teorialuvussa esittelen postfeminismistä ja self help -kirjallisuudesta aiemmin tehtyä tutkimusta ja niiden suhdetta uusliberalismin tutkimukseen. Esiin nousevia teemoja ovat muun muassa postfeminismissä ilmenevä usko uusliberalistiseen individualismiin, valinnanvapauden sekä toteutuneeksi oletettuun tasa-arvoon. Lisäksi otan tarkasteluun postfeminismissä luonnolliseksi oletetun sukupuolieron, naisellisuuteen liitetyn kontrollointitarpeen sekä postfeminismin ristiriitaisen naisihanteen. Self help -kirjallisuuden osalta esittelen tutkimusta, jossa lukijoitaan ohjaileva opaskirjallisuus liitetään uusliberalistisiin hallinnan teknologioihin. Kolmannessa luvussa kuvailen tarkemmin tutkimukseni aineistoksi valikoituneita työelämäoppaita sekä aineiston valintaprosessia. Samassa luvussa esittelen myös tutkielmani tutkimusmenetelmänä toimivaa retorista diskurssianalyysiä sekä analyysissä käytettyjä käsitteitä. Neljäs luku muodostaa tutkielmani analyysiosuuden, jossa analysoin työelämäoppaissa rakennettua mielikuvaa menestyvästä nykynaisesta ja teen näkyväksi tämän kuvan yhtymäkohtia postfeministisen ajattelun kanssa. Analyysi on jaettu neljään aineistolähtöiseen teemaan, joiden kautta puran auki työelämäoppaiden käsityksiä naisen menestymisen syistä, menestyksen esteistä, naisellisuuden merkityksestä menestyksen tavoittelussa sekä menestyvän naisen suhtautumisesta feminismiin ja yhteiskunnallisten epäkohtien purkamiseen. Viidennessä ja viimeisessä luvussa kokoan tutkimuksen lopputulokset yhteenvedoksi ja pohdin, mitä rajoitteita postfeministiseen retoriikkaan nojautuvat työelämäoppaat nykynaiselle lopulta asettavatkaan.

2 POSTFEMINISMI JA SELF HELP

2.1 Monimuotoinen postfeminismi

Feminismillä ja postfeminismillä – tai suomalaisittain jälkifeminismillä – on monimutkainen suhde. Ne ovat molemmat moniulotteisia ja muutoksille alttiita aatevirtauksia, joihin on historian saatossa liitetty monenlaisia merkityksiä. On esitetty, että feminismit on yhtä monia kuin on feministejäkin, ja että feministinä olemisen tapoja on vastaavasti yhtä monia kuin on tapoja olla nainen² (Genz & Brabon 2009, 36). Toisaalta on myös puhuttu feminismien kolmesta aallosta, joista jokaiselle on paikannettavissa omat teoreettiset erityispiirteensä. Tämä tekee feminismien yksiselitteisestä määrittelystä vaikeaa. Vastaavaa haasteellisuutta esiintyy myös määriteltäessä postfeminismiä, jonka perusta on vain osin feminismien eri muodoissa ja jonka juuret ulottuvat muilta osin myös postmodernismiin, uusliberalismiin ja populaarikulttuuriin (Genz & Brabon 2009).

Postfeminismin tarkkaa määrittelyä vaikeuttaa myös ”post”-etuliitteen erilaiset ymmärtämisen tavat. Toisille postfeminismin *post*- merkitsee samaa kuin englanninkieliset etuliitteet *anti*- ja *after*-, jolloin postfeminismi ymmärretään feminismien vastaiseksi ajattelutavaksi, joka liittyy olennaisesti ilmiöön patriarkaalisesta takaiskusta (mm. Faludi 1994; Negra 2009; Tasker & Negra 2007). Näin ymmärrettyä postfeminismiä ei siis ole feminismiä lainkaan, vaan ennemminkin esimerkki feminismille päinvastaisesta ajattelusta. Sekä Susan Faludille (1994) että Diane Negralle (2009) postfeminismi on ennen kaikkea mediassa ja populaarikulttuurissa ilmenevä diskurssi, joka pyrkii palauttamaan naisten ja miesten ”luontaisen” sukupuolieron ja niiden mukaiset sukupuoliroolit. Näin ymmärretyt postfeminismin tavoitteena voidaankin katsoa olevan naisten vapauttaminen nyky-yhteiskunnan ja työelämän kasvavista vaatimuksista ohjaamalla heidät takaisin kotiin yksityisen elämänpiiriin pariin.

Angela McRobbie (2004; 2009) lisää postfeminismin määritelmään feminististen pyrkimysten ”huomioon ottamisen” näkökulman. Samasta aiheesta kirjoittaa myös Rosalind Gill (2003; 2007a; 2007b), joka korostaa postfeminismin taipumusta yhdistellä feministisiä ja feminismien vastaisia näkökulmia. McRobbie ja Gillin tulkitsemana postfeminismi ei ole avoimen antifeminististä tai esifeministiseen aikaan palaavaa, vaan se tunnustaa naisten oikeuksien ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien tärkeyden. Samalla postfeministiseen ajatteluun kuuluu kuitenkin oletus tasa-arvon toteutuneisuudesta. Koska sukupuolten tasa-arvoon liittyvät

² Feministien ei toki tarvitse olla sukupuoleen sidottua: naisten ohella myös miehet voivat olla feministejä. Toisaalta on myös esitetty, että naiseuden kokemuksen puuttumisen vuoksi miesfeministeistä olisi luontevampaa käyttää nimitystä pro-feministimiehet, eli feminismin puolella olevat miehet.

kysymykset on postfeminismin mukaan jo otettu huomioon ja pitkälti myös ratkaistu, feminismistä on tullut turha ja vanhentunut ideologia. Näin ymmärretyn postfeminismin sanoma tuntuu siis olevan, että koska sukupuolten välinen tasa-arvo on jo toteutunut, ovat naiset viimein vapaita keskittymään muihin, tärkeämpiin asioihin, kuten yksilöllisen menestyksen tavoitteluun ja feminiinisen identiteetin rakentamiseen.

Toisaalta "post"-etuliite on toisissa yhteyksissä ymmärretty myös merkiksi evoluution kaltaisesta kehityksestä ja progressiosta. Näin ymmärretyn postfeminismin nähdään olevan postmodernistinen versio akateemisesta feminismistä (mm. Brooks 1997), jonka ansioihin voidaan laskea esimerkiksi naiseuden moninaisuuden tunnustaminen, intersektionaalisten erojen ja moniperusteisen syrjinnän huomiointi sekä identiteetin käsitteen monipuolistaminen. Postmoderniksi ymmärretty postfeminismi on siis pohjimmiltaan feministinen aatesuunta, jossa pääasiassa toisen aallon feminismiä on kehitetty uuteen, postmodernistisia, poststrukuralistisia ja postkolonialistisia teorioita hyödyntävään suuntaan (Brooks 1997, 4). Tämän akateemisen ja poliittisen postfeminismin piirteet ovat sittemmin vakiintuneet osiksi feminististä tutkimusta. Brooks'n postfeminismi, joka on paikannettavissa *post-second wave* feminismiksi³, on jättänyt jälkensä feminismin toisen ja kolmannen aallon väliseen kehitykseen. Postmodernistinen, poststrukuralistinen ja postkolonialistinen ajattelu ovat tuoneet feminismiin mukaan pluralismin: naisen kategorian essentialisoinnista ja valkoisten, heteroseksuaalisten ja keskiluokkaisten naisten asemaan keskittymisestä on siirrytty moniulotteisempaan nais- ja ihmiskäsitykseen (Genz & Brabon 2009, 29–32).

Koska postmoderni ja postkolonialistinen postfeminismi vastaa pitkälti akateemisen feminismin kolmatta aaltoa ja on peruslähtökohdiltaan yhä feminististä (Julkunen 2010, 47), ei sitä ole mielekäästä yhdistää saumattomasti keskusteluun populaarikulttuurissa esiintyvistä, ei-feministisistä postfeminismistä. Yhteisestä nimityksestä huolimatta 1990-luvun akateemista postfeminismiä ja 2000-luvulla yhä enemmän näkyvyyttä saanutta, populaarikulttuurissa esiintyvää postfeminismiä onkin voitava tarkastella myös toisistaan erotettuina ilmiöinä. Toisaalta postfeminismin eri muotojen erottamiseen on suhtauduttu myös varauksella. Stéphanie Genz ja Benjamin A. Brabon (2009) näkevät postfeminismin mieluummin moniäänisenä jatkumona kuin erillisinä versioina. Heidän kritiikkinsä kohdistuu ennen kaikkea Negran (2009) sekä Taskerin ja Negran (2007) tulkintaan, jota he pitävät liian yksinkertaistavana, epäpolitisovana ja

³ Postfeminismiksi nimettyjä feminismin "vastaiskuja" on esiintynyt kaikkien feminismin aaltojen jälkeen, joten tältäkin osin postfeminismi on ymmärrettävä monihaaraiseksi käsitteeksi. Ensimmäistä kertaa postfeminismistä puhuttiin Yhdysvalloissa jo vuonna 1919 naisten äänioikeuden saavuttamisen jälkeen (Genz ja Brabon 2009, 10).

antifeministisenä.⁴ Vaikka Genzin ja Brabonin kritiikki onkin osin perusteltua, näen silti mahdollisena tarkastella populaarikulttuurissa ilmenevää postfeminististä diskurssia erillään kolmannen aallon feminismiksi kehittyneestä akateemisesta postfeminismistä. Genzin ja Brabonin esittämä moniäänisyyden vaatimus täyttyy mielestäni McRobbien ja Gillin postfeminismin teorioissa, joissa mielenkiinnon kohteeksi nostetaan feminististen ja feminismin vastaisten piirteiden yhtäaikainen esiintyminen ja keskinäinen ristiriitaisuus.

Pro gradu -tutkielmassa käyttämäni postfeminismin käsitteen paikannankin ennen kaikkea McRobbien (2004; 2009) ja Gillin (2003; 2007b; Gill & Arthurs 2006; Gill & Scharff 2011) tulkintoihin, sekä heidän teorioitaan hyödyntäviin tutkimuksiin (mm. Lazar 2006 & 2011; Kauppinen 2012; Press 2011). Tarkastelen siis postfeminismiä muun muassa uusliberalistisen individualismin ja jo toteutuneeksi oletetun tasa-arvon näkökulmista. Näiden postfeminismin tulkintojen valossa ihanteellinen nainen määrittyy kaikkeen kykeneväksi, työssä menestyväksi, naisellisuuttaan ylläpitäväksi ja sitä aktiivisesti kontrolloivaksi uusliberalistiseksi toimijaksi. McRobbien ja Gillin teorioiden vastapainona hyödynnän aineistoni analyysissä myös Negran (2009) käsityksiä postfeminismin uuskonservatiivisesta ja perinteisiä perhearvoja tukevasta suuntauksesta, jossa naisen oletetaan olevan onnellisimmillaan työelämän sijaan kodinhoidon ja lastenkasvatuksen parissa.

2.2 Individualismi, valinnanvapaus ja toteutunut tasa-arvo

Postfeminismin ideologinen tausta on paikannettu uusliberalistiseen ajatteluun. Rosalind Gill ja Christina Scharff (2011, 7) esittävät, että postfeminismin ja uusliberalismin yhteydet näkyvät ennen kaikkea niissä tavoissa, joilla molemmat tukeutuvat individualismiin korvaten sosiaalisten ja poliittisten kysymysten tarkastelun yksilönvastuun korostamisella. Postfeministisen ajattelun perustan onkin todettu olevan individualistisessa, yksilön valtaan, valinnanvapauteen ja vastuuseen perustuvassa ihmiskäsityksessä, joka mahdollistaa esimerkiksi tasa-arvokysymysten määrittelyn vanhanaikaisiksi (Gill & Arthurs 2006, 445; Gill 2007b). Jotta postfeminismin ja uusliberalismin yhteneväisyyksiä voitaisiin tarkastella, on aluksi tarpeen määritellä mitä uusliberalismilla tarkoitetaan. Uusliberalismilla on aiemmin tarkoitettu lähinnä talouden valtiollisen säätelyn vapauttamiseen ja hyvinvointiyhteiskuntaa ylläpitävien valtiollisten järjestelmien heikentämiseen tähtäävää politiikkaa, jota on harjoitettu esimerkiksi Ronald Reaganin ajan Yhdysvalloissa ja Margaret Thatcherin hallinnoimassa Iso-Britanniassa (Gill & Scharff 2011, 5). Uusliberalistisen politiikan

⁴ Genz ja Brabon itse näkevätkin postfeminismin varsin eri tavalla. Heille postfeminismi on ikään kuin valtavirtaistunut feminismin muoto, jonka kautta feminististä keskustelua voidaan käydä myöhäisliberaalissa yhteiskunnassa, jossa ”ihmiset yhä vähemmän haluavat tulla ideologisesti identifioituiksi mihinkään poliittiseen liikkeeseen” (Genz & Brabon 2009, 34).

tähtäimessä on paitsi talouden ja markkinoiden, myös yksilöiden vapauttaminen valtiollista ohjausta ja tukea vähentämällä. Tätä uusliberalismin tarjoamaa yksilönvapautta on kuitenkin kritisoitu osoittamalla, kuinka se käytännössä tarkoittaa yksilönvastuun korostumista ja tarjoaa yksilöille näin ollen lähinnä ”vapauden taakan” (Gill & Arthurs 2006, 445) tai ”lumevapauden” (Miller & Rose 2010, 19). Saadessaan vapauden vastata itse elämästään ja valinnoistaan, yksilöt saavat myös velvollisuuden tuottaa itsestään autonomisia, rationaalisesti laskelmoivia ja itseään sääteleviä uusliberalistisia toimijoita, jotka kykenevät menestymään elämässään ilman valtion tukea. Yksilönvapautteen vetoamalla uusliberalistinen politiikka pyrkii siis asettamaan yksilön vastaamaan yksin omasta elämästään ja menestyksestään, samalla kun sosiaalisten, kulttuuristen ja yhteiskunnallisten tekijöiden vaikutusta yksilön elämäntapaan vähätellään. Tälle ajatukselle perustuu myös idea ”amerikkalaisesta unelmasta”, jonka mukaan kuka tahansa voi taustastaan huolimatta kovalla työllä kohota luokka-asteikon huipulle (Helford 1999, 291). Yhdysvalloissa uusliberalismin ja individualismin merkitystä yleisten asenteiden muotoutumisessa voidaankin pitää erityisen korostuneena.

Uusliberalismin kriittisessä tutkimuksessa on havaittu, että uusliberalistinen ajattelu on laajentunut myös talouden ja politiikan ulkopuolelle. Hallinnan analytyköt Peter Miller ja Nikolas Rose (2010, 41–42) ovatkin alkaneet tarkastella uusliberalismia kaikille elämän osa-alueille laajenevana hallintamentaliteettina tai teknologiana, joka pyrkii hallitsemaan yksilöitä heidän vapautensa ja valintojensa kautta. Miller ja Rose näkevät uusliberalismin tarjoaman individualismin ja yksilönvapauden epäsuorana hallinnan muotona, joka itseään toteuttavan ennusteen tavoin ohjaa yksilöitä kohti uusliberalistisen politiikan päämäärien mukaista autonomiaa ja itseään hallinnoivaa toimijuutta. Miller ja Rose (2010, 32) esittävät, että uusliberalismissa yksilön vaaditaan olevan kaikilla elämänsä osa-alueilla ”*aktiivinen, valitseva, vastuullinen, autonominen ja pakotettu olemaan vapaa sekä elämään kuin kysymys olisi valinnasta.*” Myös tämä määritelmä uusliberalismista sopii yhteen postfeministisen ajattelun kanssa, sillä postfeministisen toimijuuden ihanteeksi on asetettu hyvin samankaltainen, individualistinen ja näennäisesti vapaa uusliberalistinen subjekti, jonka menestykselle esimerkiksi yhteiskunnan epätasa-arvoisuus ei aseta rajoitteita (Gill 2007b, 153–154).

Postfeminismin uusliberalistinen retoriikka perustuu individualismin ja valinnanvapauden ihannointiin. Samalla postfeministisessä ajattelussa esitetään, että sukupuolten välinen tasa-arvo on moderneissa länsimaisissa yhteiskunnissa jo riittävässä mittakaavassa toteutunut, eivätkä tasa-arvokysymykset näin ollen enää rajoita naisten valintoja ja mahdollisuuksia (Gill & Arthurs 2006, 446). Valinnanvapauden myötä naisilla katsotaan olevan täysi mahdollisuus valita itselleen ja elämälleen juuri niin suuri menestyksen ja onnellisuuden taso kuin he itse tahtovat. Yksilöllistä menestystä tulee tavoitella aktiivisesti, ja

tavoitteluprosessissa epäonnistunut voi syyttää epäonnistumisestaan vain itseään. McRobbie (2004, 260) huomauttaakin, että postfeministisessä ajattelussa naisen menestymättömyyttä ei tarkastella yhteiskunnallisia ongelmia problematisoivan näkökulman kautta, vaan menestyksen puute tulkitaan todennäköisemmin naisen yksilölliseksi epäonnistumiseksi, kuten kunnianhimon tai riittävän yrittämisen puutteeksi.

Postfeministiselle ajattelulle tyypillinen individualismin ja yksilönvastuun korostaminen voi johtaa myös laajempaan rakenteellisten eriarvoisuuksien kiistämiseen. Koska yksilön odotetaan kykenevän huolehtimaan elämästään tekemällä oikeita valintoja, kohdistuu vääriä valintoja tekeviin tai muista syistä menestymättömiin ihmisiin itsesyytöksen paine. Epäonnistuminen mielletään yksilön ongelmaksi, missä McRobbie (2004, 261) näkee vakavan eriarvoistumisen vaaran. Sukupuolten välisen epätasa-arvon ohella näkymättömäksi jää tällöin myös naisen kategorian sisällä esiintyvä syrjintä, joka kohdistuu esimerkiksi ikääntyviin, tummaihoisiin, aasialaisiin, sekä työväenluokkaan kuuluviin naisiin. Yksilöiden oletetaan siis asettuvan samalle lähtöviivalle riippumatta siitä, vastaavatko yksilöiden lähtökohdat toisiaan eletyssä todellisuudessa. Postfeminismi hyödyntää tätä individualismin periaatetta esittämällä, että sukupuolten välinen tasa-arvo, samoin kuin etninen yhdenvertaisuuskin, ovat jo siinä määrin toteutuneet, ettei niihin ole enää tarpeellista kiinnittää erityistä huomiota. Koska tasa-arvokysymykset on jo ”otettu huomioon”, vapautuvat niin naiset kuin miehetkin keskittymään individualistiseen menestyksen tavoitteluun kollektiivisten oikeuksien puolesta kamppailemisen sijaan (McRobbie 2009, 11–12).

Toinen postfeministinen strategia tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskysymysten kiertämiseksi on epätasa-arvon määrittely rakenteellisen ongelman sijaan ihmisten yksityisasiaksi. Gill (2007b, 153) huomauttaa, että vaikka tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisessa onkin yhä puutteita, voidaan ihmisten kokema sosiaalinen epäoikeudenmukaisuus palauttaa individualistisen ihmiskäsityksen myötä henkilökohtaisen kokemusmaailman piiriin. Sukupuolten välisen epätasa-arvon ohella jopa rasmin, homofobian ja lähisuhdeväkivallan kokemukset voidaan mieltää yksilöiden henkilökohtaisiksi ongelmiksi, jolloin niiden laajempia yhteiskunnallisia vaikutuksia ei ole tarpeen tarkastella. Feminismin 1960-lukulainen teesi henkilökohtaisen poliittisuudesta uhkaakin Gillin mukaan uusliberalistisessa yhteiskunnassa kääntyä pääläelleen. Se, mikä ennen on ollut poliittista, näyttäytyy nyt henkilökohtaisena ja yksityiseen elämänpiiriin kuuluvana.

McRobbie (2009, 69) näkee tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden oletetulla toteutuneisuudella yhteyden laajempaan ”post-ihimisoikeuksien” ja ”post-poliittisen korrektiuden” aikaan, jolloin tiettyjen ihmisryhmien ja vähemmistöjen ajoittainen huomioimatta jättäminen katsotaan taas oikeutetuksi. Tämä oikeutus

perustuu oletukseen, että koska moderneissa länsimaisissa yhteiskunnissa on yleisesti tiedossa tasa-arvoisten ihmisoikeuksien kuuluvan kaikille, ei näihin aiheisiin liittyviä kysymyksiä tarvitse enää kaikissa yhteyksissä erikseen huomioida (McRobbie 2009, 41–43, 70). Tällainen ajattelu johtaa paitsi feminismiin, myös anti-rasmin asettamiseen vanhentuneiden aatteiden joukkoon. Koska ne ovat poissa välittömästä päiväjärjestyksestä, niiden kustannuksella voidaan ajoittain myös nauraa kyseenalaistamatta silti tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisen tärkeyttä. Gill (2007b, 159–161) puhuu samasta asiasta ironian käsitteen kautta. Hän esittää, että postfeministisissä mediadiskursseissa esiintyvä ironisuus mahdollistaa sekä seksististen ja homofobisten ilmaisujen esittämisen että niiden loukkaavien merkitysten kiistämisen. Ironiaa käytetään osoittamaan, että koska tasa-arvo on jo ”vanha juttu”, ei siihen tarvitse enää suhtautua kovinkaan vakavasti. Samalla ironisesta, tietoisesti esitetystä seksismistä loukkaantuvat tai ironiaa ymmärtämättömät ihmiset voidaan merkitä paitsi vanhanaikaisiksi, myös huumorintajuttomiksi yksilöiksi (kts. myös McRobbie 2009, 17).

McRobbie (2004) liittyy yksilökeskeiseen postfeminismiin ajatuksen refleksiivisestä modernisaatiosta, jonka kautta voidaan ymmärtää etenkin nuoriin naisiin kohdistuvia odotuksia. McRobbie (mt, 260–261) esittää, että sukupuoliroolien väljentyksen ja luokkaerojen haalistumisen myötä yksilön edellytetään ottavan enemmän vastuuta elämänsä suunnittelusta. Voidakseen menestyä elämässään, yksilön tehtäväksi tulee omien uratavoitteidensa ja koko elämänsä määrätietoinen, refleksiivinen suunnittelu. Tämän prosessin tueksi on syntynyt myös kokonainen populaarikulttuurin alalaji, eli niin kutsuttu self help -genre, joka koostuu muun muassa erilaisista elämäntapaoppaista sekä yksilöiden muuttamiseen ja kehittämiseen perustuvista tositelvisio-ohjelmista. Elämäntapakirjallisuudesta ja -televisio-ohjelmista merkittävä osa on suunnattu naisille, joille McRobbien mukaan asettuu erityisiä paineita tehdä ”oikeita” elämänvalintoja kaikilla elämän osa-alueilla, kuten avioliitossa, työelämässä, kodin- ja lastenhoidossa sekä kuluttamisessa (kts. myös Negra 2009, 136–137).

Valinnanvapautta ja valintojen reflektoinnin tärkeyttä korostettaessa ei kuitenkaan pohdita sitä, kuinka vapaita lopulta ovat sellaiset valinnat, joihin liittyy vahvoja sosiaalisia arvojärjestyksiä. Diane Negra (2009) esittääkin kritiikkiä postfeminismin juhlimaa valinnanvapautta kohtaan osoittaen, että koska naisten kohdalla arvostetaan lähinnä keskiluokkaisia ja konservatiivisiin perhearvoihin perustuvia valintoja, asettuu tällaisten valintojen vapaaehtoisuus kyseenalaiseksi. Samoin ajattelee refleksiivisyyttä tutkinut Lisa Adkins (2002), joka näkee refleksiivisen modernisaation ja individualisaation aiheuttavan sukupuoliroolien uudelleentraditionalisointia. McRobbie (2009, 47–48) vie Adkinsin ajatuksen pidemmälle esittämällä, että postfeminismi ei vain tue perinteisiä sukupuolirooleja, vaan pyrkii niiden kautta myös määrätietoisesti purkamaan feministisiä saavutuksia. Tässä suhteessa koko valinnanvapauden käsite asettuikin

postfeminismin yhteydessä kyseenalaiseen valoon, sillä todellisen yksilönvapauden sijaan postfeministisen ajattelu pyrkii ylläpitämään varsin perinteisiä mielikuvia naisista ja miehistä.

2.3 Luonnollinen sukupuoli ja kontrolloitava feminiinisyys

Postfeminismin ja uusliberalismin yhteydet tulevat erityisen hyvin näkyviin niissä tavoissa, joilla postfeministinen ajattelu kannustaa naisia kohti uudenlaista autonomista, itseään hallinnoivaa uusliberalistista subjektiutta. Itsehallinnonin tarve korostuu etenkin postfeminismiin liittyvissä vaatimuksissa heteronormatiivisen sukupuolieron ylläpitämisestä sekä feminiinisuuden ja naisruumiin jatkuvasta tarkkailusta ja kontrolloinnista (Gill 2007b, 155–158; McRobbie 2009, 60–62). Yhtäältä yksilönvapauden ja toisaalta yksilön muutos- ja mukautumistarpeen korostuminen kuvastavat postfeminististä vapauden paradoksia: vaikka naisten väitetään olevan täysin vapaita päättämään omasta elämästään, sisältävät postfeministiset mediatekstit kuitenkin loputtomasti ohjailevia sääntöjä, jotka kertovat millaisia naisten tulee olla.

Postfeminismiin kuuluu oleellisena piirteenä käsitys luonnollisesta, heteronormatiivisesta sukupuolierosta. Naisten ja miesten synnynnäisen erilaisuuden naturalisointia esiintyy Rosalind Gillin (2007b) mukaan kaikissa mediakuvastoissa sanomalehdistä mainontaan, television talkshow -ohjelmiin sekä populaarikulttuurin tuotteisiin. Luonnollisen sukupuolieron korostus näkyy Gillin mukaan vahvasti myös suosituissa, self help -genreen kuuluvassa opaskirjallisuudessa, jossa naisten ja miesten välisiä keskinäisiä ongelmia esimerkiksi kommunikaatiossa selitetään sukupuolten luontaisella ja väistämättömällä erilaisuudella. Merkittävä rooli sukupuolieron naturalisoinnissa on ollut 1990-luvulla julkaistulla John Grayn kirjoittamalla ”*Miehet ovat Marsista, naiset Venuksesta*” -kirjasarjalla, jossa luonnolliseksi oletettua sukupuolieroa lähestytään biologian sijaan psykologian kautta. (Gill 2007b, 158–159). Naisten ja miesten erilaisuuden määrittely psykologiseksi tosiasiaksi on Grayn opaskirjojen suuren suosion myötä laajentunut myös muualle populaarikulttuuriin. Samalla ajatus sukupuolieron luonnollisuudesta ja ehdottomuudesta asettaa kyseenalaiseksi feminismin, jossa sukupuolta tarkastellaan yhteiskunnallisena ja kulttuurisena konstruktiona, performatiivina tai feminiinisuuden ja maskuliinisuuden erilaisina representaatioina. Postfeministiseen ajatteluun kuuluu uskomus siitä, että feminismi on tuomittu epäonnistumaan yrittäessään kyseenalaistaa sukupuolieron, joka postfeminismissä määritellään luonnolliseksi ja muuttumattomaksi. Sukupuolieron kriittisen tarkastelun ja sukupuolistereotyyppien haastamisen sijaan naisten ja miesten luontaiseksi määritetty erilaisuus tulisikin postfeministisen ajattelun mukaan yksinkertaisesti hyväksyä. Sukupuolieron naturalisointiin liittyy kiinteästi myös heteroseksismi, sillä naisten ja miesten katsotaan postfeministisessä ajattelussa aina sekä täydentävän että tarvitsevan toisiaan (Lazar

2006, 505–506). Muille seksuaalisuuksille kuin heteroseksuaalisuudelle tai heteronormista tavalla tai toisella poikkeaville sukupuolen ilmaisutavoille ei postfeminismissä anneta tilaa.

Vaikka heteronormatiivinen sukupuoli asetetaan postfeministisessä ajattelussa luonnolliseksi ja ylipäätään ainoaksi mahdolliseksi sukupuolen ilmaisumuodoksi, vaatii sen ylläpito kuitenkin jatkuvaa tarkkailua ja kontrollia. Etenkin naiseen kohdistuu postfeminismissä itsetarkkailun vaatimus, jonka pyrkimyksenä on tuottaa hyväksyttävää heteronormatiivista feminiinisyyttä (Gill 2007b, 155–156; McRobbie 2009, 63; Kauppinen 2012, 149–151; Lazar 2006 & 2011; Press 2011, 118). Kontrollin tarve keskittyy ennen kaikkea naisen vartaloon ja seksuaalisuuteen, jotka postfeminismissä asetetaan vallan lähteeksi ja ilmaisukanavaksi. Myös naisen menestys määritellään postfeministisissä mediateksteissä naisen vartalon kautta, sillä hoikka ja heteronormatiivisesti viehättävä naisvartalo katsotaan osoitukseksi menestyksestä kaikilla elämän osa-alueilla (Gill 2007b, 150). Vastaavasti naiset, jotka näitä ulkonäköodotuksia eivät täytä, voidaan tulkita muutoinkin elämässään epäonnistuneiksi. Gill näkee, että postfeminismi kannustaa naisia siirtymään arvioivan miehisen katseen (*male gaze*) kohteista itseään arvioiviksi ja arvosteleviksi aktiivisiksi subjekteiksi. Vaikka postfeministisessä ajattelussa naisten kyky arvioida ja muokata itseään esitetäänkin osoitukseksi naisten vapaudesta, tulkitsee Gill siirtymän miehisestä katseesta sisäiseen arvostelevaan katseeseen naisten objektivoinnin syvemmäksi muodoksi. Pyrkimyksenä on saada naiset mukautumaan kapeisiin feminiinisen viehättävyyden määritelmiin omasta tahdostaan. (Gill 2003, 104; 2007b, 150–152). Michelle M. Lazar (2006, 506–508) huomauttaa, että postfeministisessä ajattelussa tuetaan mielikuvaa heteronormatiivisen feminiinisyyden ja kauneuden voimaannuttavasta luonteesta: feminiinisen ulkonäön ylläpito määritellään naisen nautinnon ja ilon lähteeksi sekä itsetunnon kohottajaksi, jolloin naiseen kohdistuvan itsetarkkailun ja -kontrollin feministinen kritiikki voidaan määritellä paitsi tarpeettomaksi, myös harhautuneeksi ajattelutavaksi.

Itsehallinnan vaatimus ei postfeminismissä rajoitu pelkästään ulkonäköön, vaan se laajenee koskemaan naisen elämää yhä laajemmassa mittakaavassa. Kontrollin alaisuuteen onkin esimerkiksi naistenlehdissä esiintyvien postfeminististen diskurssien mukaan altistettava ulkonäön ohella muun muassa naisen seksuaalisuus, ura, koti, perhe ja taloudellinen tilanne (Gill 2007b, 155; Kauppinen 2012, 149). Itsen jatkuvaan tarkkailuun ja kehittämiseen perustuva ihmiskäsitys ohjaakin naisia tarkastelemaan itseään projektina, jota on aina mahdollista kehittää ja parantaa. Tämän itsekehityksen esitetään tuovan naisille menestyksen ohella myös voimaantumisen ja vapautumisen tunteita. Mielenkiintoista kyllä, vastaavaa kannustusta itsen tarkasteluun ikuisesti keskeneräisenä projektina ei mediateksteissä esiinny lainkaan miesten kohdalla (Gill 2007b, 156). Itsekehityksen retoriikka kohdentuu siis erityisesti naiseen ja naisellisuuteen.

2.4 Postfeministinen naisihanne

Postfeminismiä käsittelevän tutkimuksen valossa postfeministisen ajan naisella vaikuttaa olevan kaksi ihannetta. Ihanteellinen nainen esiintyy toisinaan individualistisena, yläluokkaan tai vähintään ylempään keskiluokkaan kuuluvana supernaisena, joka kykenee paitsi luovimaan menestyksekkäästi modernissa työelämässä, myös solmimaan pysyviä parisuhteita ja ylläpitämään keskiluokkaiseen feminiinisyyteen liitettviä ruumiillisia ja tyyllisiä ihanteita (McRobbie 2009, 72–73). Toisaalta postfeminismin naisihanteessa näkyy myös uuskonservatiivinen suuntaus, jossa naisten odotetaan luopuvan työelämästä ja suuntautuvan sen sijaan naisille luontaisemmaksi esitetyn kodin, äitiyden ja avioliiton piiriin (Negra 2009).

Urasuuntautuneen postfeministisen ihannenaisen taustalla on mielikuva nuorista naisista ”yhteiskunnallisen muutoksen metaforana”: nuoret naiset nähdään etuoikeutetuiksi meritokraattisen suoritusyhteiskunnan subjekteiksi, joilla on viimein mahdollisuus kilpailla tasaveroisesti miesten kanssa sekä koulutuksessa että työmarkkinoilla (McRobbie, 2009, 15). McRobbie (mt, 57) näkee tämän mielikuvan taustalla uuden, postfeministisen sukupuolisopimuksen, jossa feminismiin kuuluva patriarkaatin kritiikki hylätään ja siirrytään aikaan, jossa taistelu sukupuolten tasa-arvoisesta kohtelusta oletetaan jo voitetuksi. Uudessa sukupuolisopimuksessa nuoret naiset määritellään mihin tahansa kykeneviksi autonomisiksi subjekteiksi, joita kuvataan säännöllisesti menestyksen, saavuttamisen, oikeutuksen, nautinnon, sosiaalisen liikkuvuuden ja osallistumisen käsittein. Nuorten naisten sosiaalista statusta ei määritä enää vain avioliitto ja äitiys, vaan se rakentuu yhä enemmän myös itsenäisen taloudellisen toimijuuden, työuran ja kuluttamisen kautta.

Naisellista menestystä tehdään työuran luomisen ohella näkyväksi myös tyyllisin keinoin. Nuoret, menestyvät ja epätasa-arvosta vapaat naiset määritellään voimaantuneiksi paitsi työelämän, myös oman naisellisuutensa suhteen. Koska naisten ei tarvitse enää todistella olevansa yhtä kyvykkäitä kuin miehet, ei heidän tarvitse myöskään piilotella naisellisuuttaan työpaikoilla. McRobbie (2009, 60) huomauttaakin, että esiintyäkseen vakavasti otettavana naistoimijana niin yksityis- kuin työelämässäkin on naisen otettava osaa feminiinisyyttä tuottaviin ja ylläpitäviin teknologioihin. Toisaalta työpaikkakontekstissa on myös varottava liiallisen seksuaalisuuden tai ylilyövän naisellisuuden esityksiä, sillä ne saattavat riskeerata naistyöntekijän uskottavuuden. Kuten työväenluokkaan kuuluvia naisia tutkinut Beverley Skeggs (1997) huomauttaa, ovat työympäristössä hyväksyttävät feminiinisyyden muodot usein keskiluokkaiseen, hienovaraiseen naisellisuuden ihanteeseen sidottuja. Tällaisen feminiinisyyden tuottaminen vaatii paitsi kulttuurista tietoa hyväksyttävistä naiseuden esityksistä, myös varaa kuluttaa muoti- ja kauneusteollisuuden tuotteita ja palveluita.

Hienostuneen, heteronormatiivisen viehättävyyden ylläpito kuuluu menestyvän nykynaisen rooliin myös siksi, ettei naisellista menestystä mitata pelkästään työelämän saavutuksissa. Avioliitto on saattanut vähentää merkitystään naisen statuksen muotoutumisessa, mutta sillä on yhä paikkansa naisen saavutuksia tarkasteltaessa. Vahvasti työhön suuntautuneet ja feminiinisen ulkonäön tai romanttisten miessuhteiden ylläpitoon vähemmän keskittyneet naiset leimataankin postfeministisissä diskursseissa herkästi epä naisellisiksi ja siksi oudoksuttaviksi. Toisinaan uranaisen naimattomuutta ja miessuhteiden puutetta pidetään jopa abjektimaisena osoituksena epäonnistumisesta naiseuteen kuuluvassa elämänsykliissä (Negra 2009, 61). Kysymys feminiinisyydestä ja avioliitosta voidaan liittää myös feminismin ja postfeminismin vastakkainasetteluun, jossa feminismi nähdään naisellisuuden ja avioliiton vastustajaksi ja postfeminismi puolestaan naisille luontaiseksi tulkitun naisellisuuden, romantiikan ja aviomiehen kaipuun uudelleensallijaksi (McRobbie 2009, 20).

Olennaista postfeminismin individualistisessa ihannenaudessa on siis paitsi mahdollisuus menestyä työelämässä, myös yksityiselämän työlle tarjoama naisellinen vastapaino. Tähän yksityiselämään kuuluu paitsi onnistuneen ja avioliiton myötä virallistuvan miessuhteen solmiminen, myös kultivoitunut kyky kuluttaa oikeita, keskiluokkaista feminiinisyyttä ja ”hyvää makua” ilmentäviä muoti-, kauneus- ja kodinsisustusteollisuuden tuotteita. Työelämään suuntautuminen ei myöskään sulje pois äitiyden mahdollisuutta. Tosin postfeministisissä diskursseissa usein muistutetaan, että naisasialiikkeen väitteistä huolimatta naisen on lähes mahdotonta ”saada kaikkea”, eli yhdistää uraa ja perhe-elämää tyydyttävällä tavalla. Usein ura ja perhe esitetäänkin toisilleen vastakkaisiksi vaihtoehdoiksi, joiden väliltä naisen on valittava.

Toisinaan postfeminismin ihannenaaisena esiintyykin juuri perheen uran sijaan valinnut, konservatiivisia perhearvoja ja sukupuolirooleja kunnioittava nainen, jonka kutsumus on hektisen ja vaativan työelämän sijaan kodin ja lastenhoidon parissa (Negra 2009). Naisille suunnattuja populaarikulttuurin tuotteita, kuten romanttisia komedioita ja viihdekirjallisuutta tutkinut Negra kuvailee tätä naistyyppiä vetäytymisen (*retreatism*) ihanteen valossa. Olennaista kodin piiriin vetäytyvässä naiseuden ihanteessa on havahtuminen siihen, ettei työelämä voi koskaan täysin tyydyttää naisen elämään liittyviä toiveita. Negra puhuikin mukautetusta kunnianhimoista, jossa aiemmin työelämään kunnianhimoisesti suhtautuvat naiset avaavat lopulta silmänsä elämän oletetuille tosiasioille ja haluavat palata takaisin kodin ja äitiyden turvalliseen elämämpiiriin. (Negra 2009, 95–96).

McRobbie ja Negran tulkinnat postfeminismin naisihanteesta ovat monin paikoin ristiriitaiset. Toisen näkemyksen korostaessa työelämän, nykynaisten kaikkivoipaisuuden ja keskiluokkaisen, hienostuneen naisellisuuden esittämistä, toisen ihanteen perustaksi asettuu traditionaalinen sukupuolten välinen työnjako ja naisen sijoittuminen naiselliseksi miellettyyn yksityiseen elämänpiiriin. Toisaalta näistä tulkinnoista on paikannettavissa myös samankaltaisia elementtejä. Tällainen on etenkin naisellisuuden korostus, joka nähdään vapautuneen modernin naisen oikeudeksi ja jopa luontaiseksi tarpeeksi. Ihannenaisten representaatioista käy myös ilmi, että naisellista menestystä ei mitata pelkästään työelämän vaan myös yksityiselämän saavutusten mukaan. Menestyvääkään uranaista ei välttämättä pidetä todella menestyvänä, ellei menestystä osoiteta myös heteronormatiivisen feminiinisuuden hyväksyttävien esitysten kautta.

2.4 Self help -kirjallisuus uusliberalistisen hallinnan teknologiana

Postfeminismin ja viime vuosikymmeninä yhä suuremman suosion saavuttaneen self help -kirjallisuuden välisistä yhteyksistä esiintyy postfeminismin tutkimuksissa mainintoja (mm. Gill 2007b, 158–159; Salmenniemi 2010). Niiden molempien on myös havaittu hyödyntävän samankaltaisia, uusliberalistiseen individualismiin pohjautuvia puhetapoja. Kattavaa ja yksityiskohtaista tutkimusta siitä, miten self help -kirjallisuus käytännössä ilmentää postfeminististä ajattelua, ei kuitenkaan ole tehty. Self help -genren tutkimuksessa on toistaiseksi keskitytty enemmän uusliberalistisen ajattelun ja yksilönhallinnan näkyväksi tekemiseen (mm. Bröckling 2005; Rimke 2000). Uusliberalismi on nouseva teema myös postfeminismin tutkimuksessa (Gill & Arthurs 2006; Gill & Scharff 2011; McRobbie 2009; Kauppinen 2012). Tältä pohjalta voidaankin arvioida, että self help -kirjallisuuden ja postfeminismin yhtymäkohdat löytyvät juuri uusliberalismin kautta.

Self help -kirjallisuus on osa laajempaa self help -teollisuutta⁵, joka jo pelkästään Yhdysvalloissa muodostaa noin 2,5 miljardin dollarin teollisuudenalan ja jonka suosio on etenkin viime vuosikymmeninä ollut jatkuvassa kasvussa (McGee 2005, 11–12). Tekstilajiltaan self help -kirjallisuus on preskriptiivistä eli ohjailevaa kirjallisuutta, joka sisältää huomattavasti sisäisiä, kätkettyjä ristiriitoja. Sen tavoitteena on tarjota lukijoilleen esimerkkejä ja toimintamalleja, joita noudattamalla yksilöiden on mahdollista saavuttaa ja maksimoida henkilökohtainen vapaus, onnellisuus, terveys ja taloudellinen menestys. Samalla se kuitenkin tarjoaa normatiivisia ja yksilöiden moninaisuutta rajoittavia näkemyksiä siitä, millaisia yksilöiden tulisi olla

⁵ Opaskirjallisuuden ohella self help -teollisuuteen voidaan laskea kuuluvaksi myös esimerkiksi yksilöiden muodonmuutoksen ympärille rakentuneet makeover -televisio-ohjelmat (mm. Marwick 2010; McRobbie 2009) sekä elämänhallintaan liittyvän konsultaation eri muodot, kuten seminaarit, yksilöneuvonta sekä audio- ja videotuotteet (McGee 2005, 11). Tässä tutkielmassa termillä self help viitataan kuitenkin nimenomaan self help -kirjallisuuteen, ellei asiayhteydessä toisin mainita.

tai miten heidän tulisi toimia menestystä saavuttaakseen. Self help -genren on havaittu hyödyntävän muun muassa yksilönvapauden ja -vastuun, henkilökohtaisen muutoksen, sekä voimaantumisen diskursseja (mm. Bröckling 2005; Marwick 2010; McGee 2005; Rimke 2000; Salmenniemi 2010). Näiden diskurssien kautta self help -kirjallisuus rakentaa kuvaa nyky-yhteiskunnan ideaalista kansalaisesta ja toimijasta, joka vastaa uusliberalistisia autonomian, itsekontrollin ja yksilönvastuun ihanteita (Rimke 2000, 63).

Self help -genren retoriikka on yhtä aikaa sekä yksilönvapauden että yksilönvastuun värittämää. Yksilöiden katsotaan olevan vapaita valitsemaan muun muassa menestys menestymättömyyden sijaan, terveys sairauden sijaan, onnellisuus onnettomuuden sijaan sekä valta vallan puutteen sijaan (Rimke 2000, 65, 73). Tässä vahvasti individualistisessa ja uusliberalistisessa puheessa self help -kirjallisuuden ihannoima valinnanvapaus näyttäytyy kuitenkin enemmän pakkona ja veloitteena tai ”vapauden taakkana” (Gill & Arthurs 2006, 445) kuin todellisena vapautena, sillä yksilöille ei tarjota vaihtoehtoa olla valitsematta itsestään ja menestyksestään huolehtimisen veloitetta. Self help -kirjallisuuden markkinoimaa ihanteellisen toimijuuden muotoa voidaan kuvata Heidi Marie Rimken (2000) termillä ”hypervastuullinen yksilö”. Tässä hypervastuullisuudessa yksilöiden katsotaan olevan riippuvaisia vain itsestään ja omasta toiminnastaan, minkä seurauksena vastuullisuus tai riippuvuus muista, yksilön ulkopuolisista tahoista patologisoidaan tai esitetään epäkannustavassa valossa. Rimken mukaan self help -kirjallisuuden voidaankin katsoa noudattavan individualismin toimintaperiaatetta, jossa koko maailman katsotaan koostuvan autonomisista, itseään hallinnoivista subjekteista. Tällöin myös yhteiskunnan laajemmat, rakenteelliset ongelmat voidaan määritellä yksilöiden ongelmiksi. Esimerkiksi rasismi, seksismi tai rikollisuus voidaan näin perustellen nähdä yksittäisten ihmisten epäonnistumiseen perustuvina satunnaisina tapauksina, joiden laajempia sosiaalisia syitä tai seuraamuksia ei ole mielekäästä tarkastella. Yhteiskunnallisten ja sosiaalisten aspektien kiistämisen ja näkyvistä häivyttämisen lisäksi self help -genren retoriikalle on myös tyypillistä korostaa, että yksilöillä on täysi mahdollisuus kontrolloida yhteiskunnassa esiintyviä ongelmia muokkaamalla omaa asennoitumistaan positiivisemmaksi. (Rimke 2000, 64–65, 67).

Yksilön henkilökohtaista vastuuta korostaessaan self help -teokset eivät siis jätä tilaa epäonnistumisen yhteiskunnallisille konteksteille tai analyyseille, vaan esittävät, että yksilön on mahdollista saavuttaa kaikki haluamansa henkilökohtaisen muutoksen ja itsekehityksen (*self-improvement*) kautta (Bröckling 2005; Rimke 2000, 62). Tämä yksilöön kohdistuva muutoksen ja kehityksen vaatimus on puettu vapaaehtoisuuden, yksilöllisen valinnan, individualistisen toiminnan ja voimaantumisen muotoon. Self help -kirjallisuuden neuvoja noudattaessaan tekstin lukijan esitetäänkin olevan aktiivinen ja yksilöllinen ”itsensä auttaja” (*self-helper*, Rimke 2000), vaikka hakiessaan ohjeita self help -kirjallisuudesta yksilö todellisuudessa hakeekin neuvoja itsensä ulkopuoliselta asiantuntijalta, eikä suinkaan itseltään (Woodstock 2006, 321).

Yksi self help -genren paradokseista onkin sen yhtäaikainen yksilönkorostus ja asiantuntijatietoon vetoaminen. Vaikka menestyksen sanotaan olevan yksilön omasta toiminnasta ja asenteista kiinni, tarvitsee yksilö self helpin mukaan kuitenkin myös itsensä ulkopuolista auktoriteettia, joka kertoo millä tavoin hänen tulee toimia ja asennoitua, jotta menestys tulee ylipäätään mahdolliseksi (Rimke 2000, 62–63). Olennaista self help -genressä on siis paitsi yksilöiden henkilökohtainen muutos, myös asiantuntijoihin luottaminen.

Henkilökohtainen muutos pyritään self help -kirjallisuudessa tekemään yksilön kannalta houkuttelevaksi esittämällä, että se johtaa elämässä menestymisen ohella yleiseen voimaantumiseen. Muun muassa Alice Marwick (2010) ja Ulrich Bröckling (2005) esittävät, että self help -genressä uusiokäytetään retorisesti feministisiä ideaaleja ja voimaannuttamisstrategioita. Vaikka opaskirjoissa puhuttaisiin naisten oikeuksista ja voimaantumisesta, ei tällä retorisoinnilla kuitenkaan ole välttämättä mitään tekemistä feminismin kanssa. Yksilöiden muodonmuutokseen perustuvia makeover -televisio-ohjelmia tutkinut Marwick osoittaa, että esimerkiksi plastiikkakirurgia voidaan voimaannuttamisretoriikkaa hyödyntäen esittää naisen itsetuntoa kohentavaksi osoitukseksi itsenäisyydestä, kapinasta, rohkeudesta ja aktiivisuudesta. Näin ollen plastiikkakirurgia voidaan näennäisen feminismin hengessä määritellä joka naisen oikeudeksi ja voimaantumisen lähteeksi, samalla kun keskustelusta häivytetään plastiikkakirurgiaan feministisissä keskusteluissa usein liitetty kritiikki passiivisesta kulttuurisiin kauneushanteisiin mukautumisesta. (Marwick 2010, 253). Voimaannuttamis- ja vapautumisretoriikkaan tukeutuen self help -genressä voidaankin kannustaa yksilöitä myös sellaiseen toimintaan, jota feministisissä keskusteluissa ei mielletäisi kritiikittä naisten voimaantumisen tai emansipaation lähteeksi.

Vahvasta yksilöllisyyden ja yksilönvapauden korostuksesta huolimatta self help -genreä on kritisoitu sen välittämistä normatiivisista ja yksipuolisista mielikuvista, jotka ennemminkin vähentävät kuin lisäävät ihmisten mahdollisuuksia yksilöllisyyteen ja vapauteen. Rimke (2000, 70–71) esittää, ettei self help -kirjallisuus todellisuudessa tarjoa lukijoilleen sen enempää ”itseä” kuin apuakaan, sillä todellisen, yksilöllisen itsen etsimisen sijaan lukijoita ohjataan muokkaamaan itseään ja identiteettejään siten, että ne vastaisivat paremmin preskriptiivisten sääntöjen ja asiantuntijatotuksien mukaisia käsityksiä normaaliudesta. Self help -genren onkin osoitettu uusintavan normatiivisia käsityksiä muun muassa sukupuolesta (Cowlshaw 2004; Crawford 2004; Salmenniemi 2010), seksuaalisuudesta (Tyler 2008; Petrella 2007) ja kansalaisuudesta (Rimke 2000), mutta myös kaikesta siitä, mikä ihmiselämässä määritellään ”normaaliksi” ja tavoiteltavaksi.

Normatiivisen ja normalisoivan sisältönsä vuoksi self help -kirjallisuutta tulisi Rimken (2000, 71) mukaan tarkastella yksilöiden hallinnan modernina muotona, eikä vain väliaikaisena ja harmittomana

kulttuurisena ”villityksenä”. Self help -kirjallisuuden tutkimusta ja hallinnan analyysiä on yhdistänyt venäläistä self help -kirjallisuutta tutkinut Suvi Salmenniemi (2010, 134), joka on tarkastellut self help -genreä foucault’laisittain yksilöiden hallintaan pyrkivänä minätekniikkana⁶ (*technology of the self*, Foucault 1988, 18) sekä Teresa de Lauretisin (1987, 2-3) kuvailemana, feminiinisyyden ja maskuliinisuuden representaatioita tuottavana sukupuoliteknologiana (*technology of gender*). Minätekniikan ja sukupuoliteknologian käsitteiden kautta Salmenniemi tekee näkyväksi self help -kirjallisuuden pyrkimyksiä asettaa lukijansa arvostelun ja neuvonnan kohteiksi sekä ohjailla yksilöitä kohti asiantuntijoiden määrittelemää ”normaalia” sukupuolisuutta ja toimijuutta. Self help -tutkimusta ja foucault’laista hallinnan analytiikkaa yhdistää myös Bröckling (2005), joka huomauttaa self help -kirjallisuuden asettavan lukijoilleen vaatimuksen itsehallinnasta. Self help -teoksissa esiintyvä hallinta muuttuu siis yksilön ulkopuolelta tulevasta, asiantuntijuuteen perustuvasta hallinnasta yksilön sisään asettuvaksi hallinnaksi, jonka noudattaminen tuottaa yksilölle henkilökohtaista etua ja joka on yksilön omalla vastuulla. Myös Rimke (2000, 62) korostaa self help -kirjallisuudessa esiintyvän itsehallinnan merkitystä ja esittää, että diskursiivisen toiminnan tuloksena self help -kirjallisuus vakiinnuttaa käsitystä ”itseään auttavista kansalaisista”, jossa yksilöiden jatkuva itsetarkkailu ja kontrolli esitetään ihmisyyteen kuuluvana, normalisoituna asiantilana. Mikäli yksilö ei kykene hallinnoimaan itseään self help -asiantuntijoiden suosittelemilla tavoilla, ei hän voi olettaakaan menestyvänsä elämässään tai työurallaan.

Self help -kirjallisuuden voidaan nähdä toimivan myös Millerin ja Rosen (2010) kuvailemana ”hallinnan teknologiana”. Millerin ja Rosen (2010, 28–30) mukaan hallintamentaliteetti muodostuu sekä tietynlaisista ajattelutyyleistä eli rationaliteeteista, että näitä ajattelutapoja toteuttavista hallinnan teknologioista, jotka ohjaavat ihmisten toimintaa haluttuun suuntaan. Miller ja Rose esittävät, että arkisiltakin vaikuttavia hallinnan teknologioita tutkimalla voidaan tarkastella sitä, millä tavoin ihmisten käyttäytymistä pyritään muokkaamaan ja normatiivistamaan tiettyjen poliittisten tai ideologisten päämäärien saavuttamiseksi. Millerin ja Rosen näkemyksiä seuraten voidaan myös todeta, että juuri ei-valtiollinen vallankäyttö, jollaiseksi self help -kirjallisuuskin voidaan määritellä, on uusliberalistisille nyky-yhteiskunnille tyypillinen yksilöiden hallinnan muoto. Siksi moderni hallinnan analyysi tulisikin ulottaa koskemaan myös näitä helposti näkymättömiin jääviä vallankäytön ja hallinnan tapoja. Hallintateknologioiden tutkimus on tärkeää myös siksi, että poliittisten ja ideologisten hallinnan rationaliteettien voidaan katsoa leviävän juuri niitä tukevien teknologioiden avulla. (Miller & Rose 2010, 35, 51–53).

⁶ Foucault’n ”technology of the self” termin on suomentanut minätekniikaksi Jani Selin (2010). Vakiintuneemman termin puutteessa käytän samaa suomennosta, joskin se mielestäni jossain määrin muuttaa englanninkielisen termin merkitystä.

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen self help -kirjallisuutta arkielämässä esiintyvänä hallinnan teknologiana, jonka pyrkimyksenä on ohjata lukijoitaan kohti postfeminististä ja uusliberalistista ajattelua. Vallan ja hallinnan ymmärrän tässä yhteydessä foucault'laisen ajattelun tavoin hajautuneeksi, useista toimijoista ja valtasuhteista koostuvaksi ilmiöksi (Helén 2010, 27) sekä Millerin ja Rosen (2010, 45–48) määritelmien mukaisesti yksilöiden elämää ohjailemaan ja säätelemään pyrkiväksi diskursiiviseksi toiminnaksi, joka ei välttämättä paikannu valtiolliseen tai poliittiseen hallintaan, vaan jolla on moninaisia ilmenemismuotoja ja ulottuvuuksia. Foucault'laista hallinnan analytiikkaa tutkinut Ilpo Helén (2010, 29) toteaa, että kun ilmiötä tai toimintaa tarkastellaan hallinnan tekniikkana tai strategiana, hallinnan analyysissä on mahdollista keskittyä vallan toimintatapoihin ja niihin subjekteihin, suhteisiin ja käytäntöihin joita tällainen vallankäyttö tuottaa. Vähemmän tärkeäksi jäävät tällöin kysymykset siitä, kuka valtaa varsinaisesti käyttää ja kenet vallankäyttö alistaa. En pro gradu -tutkielmassani pyrikään etsimään vastauksia siihen, ketkä 2000-luvun työelämäoppaissa ovat määriteltävissä vallankäyttäjiksi tai vallankäytön kohteiksi. Vaikka tarkastelen self help -oppaita lukijoitaan ohjailemaan pyrkivänä hallinnan teknologiana, en kuitenkaan väitä, että oppaat automaattisesti onnistuisivat pyrkimyksissään tai kykenisivät hallitsemaan lukijoitaan mielivaltaisesti. Tarkoitukseni ei siis ole uhriuttaa self help -kirjallisuuden lukijoita eikä esittää väitteitä siitä, millä tavalla ja missä tarkoituksessa he self help -kirjallisuutta lukevat. Työelämäoppaiden vastaanoton sijaan tarkastelen tässä tutkimuksessa oppaiden diskursiivista ja retorista sisältöä ja siihen sisältyvää yksilön hallintaa, joka ilmenee esimerkiksi normaalin ja epänormaalin sekä suositeltavan ja varoittavan välisinä rajanvetoina. Olen kiinnostunut erityisesti siitä, minkälaista menestyvän naisen subjektiutta työelämäoppaiden lukijoille tarjotaan ja minkälaista hallintaa ja yksilön mahdollisuuksien rajaamista tässä yhteydessä tapahtuu.

3 AINEISTO JA MENETELMÄ

3.1 Naisten työelämäoppaat 2000-luvun Suomessa

Aineistoni koostuu 2000-luvulla Suomessa julkaistuista, naisille suunnatuista populaareista opaskirjoista, joissa keskeisenä teemana on työssä ja elämässä menestyminen. Nämä opaskirjat, joista käytän nimitystä työelämäoppaat, kuuluvat self help -kirjallisuuden työelämää ja menestystä käsittelevään alagenreen. Työelämäoppaat valikoituivat aineistokseni kolmesta syystä. Ensinnäkin naisia ohjeistamaan ja muuttamaan pyrkivät opaskirjat tarjoavat mielenkiintoisen ja toistaiseksi vain vähän tutkitun ympäristön postfeminismin tarkastelulle. Oppailla on kuitenkin potentiaalia kuvastaa postfeminististä ajattelua, sillä sekä self help -genren että postfeminismin on todettu perustuvan uusliberalistiselle ideologialle (Gill 2007b). Lisäksi postfeministisen tarkastelun kiinnostavuutta lisää self help -kirjallisuuden kohdistuminen nimenomaan naislukijoihin. Siinä missä self help -genrestä on erotettavissa oma, erityisesti naisille suunnattu alagenrensä, ei vastaavia, pelkästään miehille suunnattuja opaskirjoja julkaista lainkaan samassa mittakaavassa. Naisille suunnatuilla self help -oppailla sen sijaan on pitkät perinteet, sillä niiden voidaan tulkita kuuluvan samaa jatkumoon 1700- ja 1800-luvuilla syntyneen ohjeistavan kirjallisuuden kanssa, jonka alkuperäisenä pyrkimyksenä on ollut naisten käytöksen ja pukeutumisen muokkaaminen viktoriaanisen ajan sovinnaisia ihanteita vastaavaksi (Poovey 1984, 15). Kolmas syy aineistonvalinnalle on opaskirjallisuuden suuri suosio⁷ (McGee 2005, 11), sekä opaskirjojen kasvava käyttö tiedon ja auktoriteetin lähteenä. Self help -kirjallisuutta tutkinut Arlie Russell Hochschild (1994, 2) esittääkin, että self help -kirjailijoiden kaltaisen asiantuntijuuden merkitys tiedon ja auktoriteettien lähteenä korostuu entisestään moderneissa yhteiskunnissa, joissa perinteiset kirkon ja perheen valtaan liittyvät auktoriteetit ovat menettäneet merkitystään. Siinä missä tietoa, neuvoja ja elämänohjeita saatettiin aiemmin hakea vanhempien sukulaisten tai uskonoppineiden parista, haetaan sitä nyt erilaisista opaskirjoista, television keskusteluohjelmista sekä terapeuttien sohvilta.

⁷ Pro gradu -tutkielmani tutkimusprosessin aikana havaitsin self help -oppaiden suosion todelliseksi myös Suomessa. Etenkin uusimpiin opaskirjoihin kohdistui Pirkanmaan ja Keski-Suomen kirjastoissa jatkuvasti niin suuri määrä varauksia, että niitä oli tarpeen jonottaa tai tilata seutulainana muiden alueiden kirjastoista. Esimerkiksi Anna Perhon vuonna 2011 julkaistua teosta *"Anna palaa - elä omaa elämääsi, älä muiden"* oli julkaisuvuotensa aikana lainattu Pirkanmaan kirjastoissa 142 ja Keski-Suomen kirjastoverkossa 90 kertaa, vaikka kirja julkaistiin vasta kyseisen vuoden elokuussa.

Postfeministiselle ajattelulle tyypillinen yksilöllisen menestyksen ja valinnanvapauden korostus on usein toistuva diskurssi naisille suunnattujen mediatekstien maailmassa, mutta toistaiseksi sen ilmenemistä naisille suunnatussa modernissa self help -kirjallisuudessa ei ole kattavasti analysoitu. Postfeminismin teoriaa sivutaan Suvi Salmenniemen (2010) venäläistä self help -kirjallisuutta käsittelevässä artikkelissa. Vastaavasti self help -kirjallisuuteen viittaavia mainintoja esiintyy Angela McRobbie ja Rosalind Gillin postfeminismiä käsittelevissä kirjoituksissa (McRobbie 2009; Gill 2007b). Pääosin postfeminismin tutkimus on kuitenkin keskittynyt muihin mediateksteihin ja populaarikulttuurin tuotteisiin, kuten naistenlehtiin (*Cosmopolitan*, Kauppinen 2012), naisosallistujien fyysiseen muodonmuutokseen perustuviin tositelevisio-ohjelmiin (*What Not To Wear*, McRobbie 2009; *The Swan*, Marwick 2010; *America's Next Top Model*, Press 2010; Thompson 2010), kauneus- ja muotiteollisuuden mainontaan (Lazar 2006 & 2011), romanttisiin komedioihin ja muihin naisyleisölle suunnattuihin elokuvaan (mm. *Bridget Jonesin päiväkirja*, Genz & Brabon 2009; McRobbie 2009; Leonard 2007; *Tank Girl*, Helford 1999), televisiosarjoihin (mm. *Ally McBeal*, *Gilmoren tytöt*, Negra 2009; *Täydelliset naiset*, Genz & Brabon 2009; *Sinkkuelämää*, McRobbie 2009) sekä chick lit -kirjallisuudeksi kutsuttuun romanttiseen viihdekirjallisuuteen (Negra 2009). Postfeminismi, uusliberalistinen individualismi ja heteronormatiivisen feminiinisyyden ylläpito ovat näissä tutkimuksissa paljastuneet naisten mediatekstien perustavanlaatuisiksi ideologiseksi lähtökohdaksi. Ne ovat potentiaalisesti tehokas lähtökohta myös self help -oppaille, joiden pyrkimyksenä on motivoida lukija paitsi haluamaan elämänsä muutosta, myös tavoittelemaan yksilöllistä menestystä (mm. Rimke 2000; McGee 2005).

Self help -oppaiden laajasta valikoimasta päätin keskittyä työelämää käsitteleviin oppaisiin, sillä olin erityisesti kiinnostunut postfeminismin esiintymisestä työelämää ja menestystä käsittelevässä puheessa. Aineiston etsinnässä hyödynsin kahden suuren kirjastoverkoston, Pirkanmaan kirjastojen sekä Keski-Suomen kirjastoverkon, teosvalikoimaa ja tietokantoja. Aineistonhankintakanava rajasi aineiston Suomessa ja suomen kielellä julkaistuihin opaskirjoihin. Kirjastohakujen asiasanayhdistelminä käytin naisia ja työelämää, naisia ja johtamista, sekä naisia ja menestymistä. Molempien kirjastoverkoston tietokannat tuottivat pitkälti samoja hakutuloksia. Etenkin asiasanayhdistelmä ”naiset ja työelämä” tuotti paljon tuloksia. Rajasin aineistoa edelleen sekä sisällöllisesti, tyylillisesti että julkaisuajankohdan mukaan. Punaisena lankana aineiston rajauksessa pidin mielikuvaa siitä, mitä kirjaston satunnainen asiakas mahdollisesti päätyisi lukemaan etsiessään tietoa naisista nykypäivän työelämässä.

Naisia ja työelämää käsittelevien teosten joukkoa rajasin pienemmäksi etsimällä erityisesti neuvoa-antavia, helppolukuisia ja populaareja opaskirjoja, jotka tyyliinsä ja sisältönsä puolesta sopivat self help -genreen. Keskittymiseni opaskirjoihin rajasi aineiston ulkopuolelle akateemisiin tutkimuksiin sekä naisten

haastatteluihin perustuvat naisia ja työelämää käsittelevät teokset. Lisäksi populaarisuusvaatimuksen myötä pois rajautuivat vahvasti uskonnolliset opaskirjat. Pois jäivät myös ne elämäntapaoppaat, jotka käsittelevät työelämää vain ohimennen, eivätkä sisältäneet esimerkiksi kokonaista työelämää käsittelevää lukua. Koska mielenkiintoni kohdistui mahdollisimman moderneihin opaskirjoihin, asetin ajalliseksi kriteeriksi kirjan julkaisun 2000-luvulla tai sen jälkeen.

Lopulliseksi aineistoksi määrittyi näillä perusteilla 14 opaskirjaa. Näistä kahdeksan teosta on suomalaisten kirjoittamia. Loput kuusi ovat käännöksiä alun perin Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa julkaistuista oppaista. Oppaiden kirjoittajissa esiintyy itsekin työurallaan menestyneitä ja julkisuudessa tunnettuja naisia, kuten diplomiekonomi ja kirjailija Lenita Airisto, brändiasiantuntija Lisa Sounio, televisiopsykologi Ilona Rauhala sekä niin televisiosta kuin radiostakin tuttu toimittaja Anna Perho. Käännöskirjojen kirjoittajiin lukeutuvat muun muassa toimitusjohtaja ja bestseller-kirjailija Mireille Guiliano sekä useita menestyneitä opaskirjoja julkaissut johtajuuskouluttaja ja psykoterapeutti Lois P. Frankel. Opaskirjoista puolet keskittyy yksinomaan työelämän ja sen kirjoittamattomien pelisääntöjen kuvaukseen, toisen puolen koostuessa aihepiireiltään laajemmista elämäntapaoppaista⁸. Jotta aineisto ei olisi kasvanut pro gradu -tutkielmalle liian suureksi ja jotta huomio pysyisi tutkittavassa aihepiirissä, rajasin analyysini elämäntapaoppaiden kohdalla koskemaan työelämää, menestystä sekä työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista käsitteleviä lukuja. Lista aineistoon kuuluvista opaskirjoista sekä niiden kattavampi esittely ja lainaustilastot löytyvät tutkielman lopusta (LIITE 1).

3.2 Retorinen diskurssianalyysi

Pro gradu -tutkielmani analyysissä teen näkyväksi naisten työelämäoppaissa esiintyviä tapoja määritellä menestyvää nykyaista. Lisäksi osoitan miltä osin nämä työelämäoppaisiin vakiintuneet puhuvat vastaavat postfeminististä ajattelua. Metodologisesti tutkielmani perustuu diskurssianalyysin foucault'laiseen suuntaukseen, jonka perustana on sekä käsitys todellisuuden sosiaalisesti konstruoituneesta luonteesta että Michel Foucault'n teoria kielen ja vallan suhteesta. Diskurssianalyysi on laadullisen tutkimuksen menetelmällinen viitekehys, jonka avulla tutkitaan kielenkäytön kautta tapahtuvaa merkitysten ja todellisuuden rakentumista. Koska diskurssianalyysi on viitekehystenä väljä, sillä on myös useita teoreettisia suuntauksia ja menetelmällisiä soveltamistapoja. Tarkemman menetelmällisen rajauksen

⁸ Kirjoittaessani työelämäoppaista, opaskirjoista tai oppaista viittaan aina koko aineistooni, ellei toisin ole mainittu. Erottelu työelämään keskittyvien opaskirjojen sekä aihepiiriltään laaja-alaisempien elämäntapaoppaiden työelämälukujen välillä on merkityksellistä lähinnä aineiston esittelyn kannalta.

foucault'laisen diskurssianalyysin kentällä teen retoriseen diskurssianalyysiin, jossa diskurssianalyysin tueksi haetaan analyysityökaluja niin kutsutun uuden retoriikan tutkimuksesta.

Foucault'lainen diskurssianalyysi

Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa kielenkäyttöä tarkastellaan tekemisenä: puhuessaan ja kirjoittaessaan ihmisen ei siis katsota vain kuvailevan ympäröivää todellisuutta, vaan aktiivisesti luovan ja uusintavan siihen liitettyjä merkityksiä. Diskurssianalyysin kiinnostuksen kohteena on näin ollen kielen ja siinä muotoutuvien diskurssien toiminta sosiaalisen todellisuuden rakentajina, uusintajina ja muokkaajina. Kieltä ei diskurssianalyysissä koskaan mielletä irralliseksi sitä ympäröivästä aineellisesta todellisuudesta, joten myös kielenkäytön kulttuurinen ja yhteiskunnallinen konteksti nivoutuvat diskurssianalyysin osiksi. (Suoninen 1999, 19–20). Diskurssianalyysin peruskäsitteen, diskurssin, määrittelyn toiston kautta kiteytyneeksi kontekstisidonnaiseksi puhetavaksi, joka luo, uusintaa tai muuttaa käsityksiä todellisuudesta. Sari Pietikäisen ja Anne Mäntynen (2009, 58) sekä Arja Jokisen ja Kirsi Juhilan (1993) tavoin näen diskurssit arvoasetelmia sisältävinä merkityssysteemeinä, jotka ovat hierarkkisessa suhteessa toistensa kanssa. Toiset diskurssit ovat siis vakiintuneempia ja hegemonisemmassa asemassa olevia kuin toiset. Se, mitkä diskurssit saavuttavat hegemonisen aseman, on aika- ja kontekstisidonnaista ja voi näin ollen myös vaihdella. Diskurssianalyttisesti kiinnostavaa ei niinkään ole se, mikä diskurssi vastaa lähimmin tekstin ulkopuolista totuutta. Sen sijaan kiinnostavampaa on se, millaiset diskurssit saavat yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti laajaa näkyvyyttä ja painoarvoa, ja mitkä puolestaan jätetään marginaaliin (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13). Pohtimalla mistä diskurssien keskinäiset valtasuhteet johtuvat, voidaan tehdä näkyväksi yhteiskunnassa tai kulttuurissa laajemmin vallitsevia arvoasetelmia, normeja ja hierarkioita.

Valtaan ja valtasuhteisiin keskittyvässä foucault'laisessa diskurssianalyysissä valta mielletään Michel Foucault'n tavoin sosiaalisissa käytännöissä muotoutuvaksi ilmiöksi. Valtasuhteet rakentuvat ja niitä tuotetaan siis sosiaalisen toiminnan seurauksena. Pietikäinen ja Mäntynen (2009, 58–59) nimittävät diskurssien valtaa diskursiiviseksi vallaksi, joka jäsentyy juuri diskurssien välisten hierarkioiden kautta. Hierarkiassa korkealle asettuvat hegemoniset diskurssit saavat paljon näkyvyyttä ja voivat siten myös saavuttaa yleisen hyväksynnän. Hegemonisuutta tuotetaan esimerkiksi toiston ja vaihtoehdottomana esittämisen avulla (Jokinen & Juhila 1993, 81). Tällaiset diskurssit ovat niitä puhetapoja, joilla on valtaa rakentaa ja muokata todellisuutta. Vastaavanlaista valtaa ei ole niillä diskursseilla, jotka marginalisoidaan, unohdetaan tai joista ei julkisesti puhuta.

Diskurssien valtaa rakentaa, muokata ja rajata ymmärrystä todellisuudesta voidaan lähestyä myös representaation ja representationaalisen vallan käsitteillä. Pietikäinen ja Mäntynen (2009, 53) määrittelevät

diskurssien representationaalisen vallan kuvausvoimaksi, jonka kautta tietyt asiat, ihmiset tai ilmiöt voidaan esittää tosina. Representaatiot puolestaan ovat niitä todellisuudesta annettuja, tietyn logiikan mukaan valikoituja ja merkityksiltään organisoituja kuvia, jotka diskursseissa esitetään todellisuuden heijastuksiksi (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 55). Representaatiossa on siis kyse todellisuuden uudelleen esittämisestä. Koska representaatiot eivät välttämättä vastaa diskurssin ulkopuolista todellisuutta, voidaan ne mieltää vain todellisuudesta annetuiksi rajatuiksi kuviksi, ei todellisuuden neutraaleiksi heijastajiksi. Se, millaisiksi tiettyjen diskurssien luomat representaatiot muodostuvat ja millaisia merkityksiä niihin liitetään, on kyseisten diskurssien yhteiskunnallisten ja kulttuuristen näkökulmien määrittämää (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 56–59, 62). Representaatiot eivät siis ole neutraaleja tai objektiivisia toisintoja todellisuudesta, vaan niiden syntyyn vaikuttavat oleellisesti diskursseissa esiintyvät arvostukset, hierarkiat ja kritisoinnin kohteet sekä suhteet aiempiin representaatioihin.

Valta-asemaltaan vakiintuneet hegemoniset diskurssit synnyttävät vahvoja representaatioita. Toisaalta hegemonisia diskursseja tutkittaessa on syytä myös muistaa, että yhtenäisetkin puhetavat voivat toisinaan sisältää ristiriitoja ja niiden rinnalla saattaa esiintyä hegemonian kyseenalaiseksi asettavaa toisintoistamista. Jokinen ja Juhila (1993, 101–105) korostavatkin, että hegemonisia diskursseja tutkittaessa aineistoa on osattava tarkkailla myös mahdollista transformaatiota eli muuntumista huomioiden. Tällöin analyysissä annetaan tilaa diskurssien konstruotumiselle paitsi hegemonioiden uusintamisen, myös niiden muuttamisen suhteen. Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen työelämäoppaiden hegemonisten diskurssien ja menestyvän naisen representaation yhteneväisyyttä postfeministisen ajattelun kanssa, pitäen samalla silmällä opaskirjojen vakiintuneista puhetavoista poikkeavaa transformatiivisuutta.

Retorinen diskurssianalyysi

Retorinen diskurssianalyysi hyödyntää niin kutsutun uuden retoriikan tutkimuksen käytännön sovelluksia yhdistäen niitä diskurssianalyttiseen ymmärrykseen kielenkäytöstä sosiaalisen todellisuuden rakentajana. Diskurssintutkimuksen kentällä retorisen diskurssianalyysin muovaajina ovat toimineet erityisesti Michael Billig ja Jonathan Potter, joiden teorioiden ja sovellusten pohjalta retorista diskurssianalyysiä on Suomessa tehnyt tunnetuksi etenkin Arja Jokinen (1993; 1999b). Jokisen tutkimuksissa analysoidaan muun muassa viranomaistahojen asunnottomuuspuheen retorisuutta.

Retoriikan tutkimus juontaa juurensa Aristoteleen puheopin teoriaan, jossa keskityttiin ennen kaikkea retoristen keinojen tuntemuksen ja vaikuttavan puheen tuottamisen teorioihin. 1950-luvulta alkaen klassisen retoriikan tutkimuksen rinnalle on noussut niin kutsuttu uuden retoriikan tutkimussuuntaus, jossa normatiivisten retoriikan sääntöjen määrittämisen sijaan keskitytään retoriikan käyttötapojen kuvailuun

(Kakkuri-Knuuttila 1998). Samalla retoriikan tutkimuksen painopiste on muuttunut puheen ja tekstin tuottamisesta niiden analysointiin. Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttilan (1998, 235) ja Hilikka Summan (1996, 51) mukaan uuden retoriikan myötä aiemmin lähes kadonnut kiinnostus retoriikan tutkimukseen on alkanut kasvaa jopa siinä määrin, että voidaan puhua retorista käänteestä. Retoriikan tutkimuksen suosiota ja ajankohtaisuutta on epäilemättä lisännyt myös nykypäivän viestintäteknologioiden kehityksestä seurannut viestinnän ja vuorovaikutuksen jatkuva läsnäolo.

Uudessa retoriikassa sanoudutaan irti olettamuksesta, että retoriikka olisi jollain tapaa erotettavissa muusta kielenkäytöstä (Alasuutari, P. 1999, 164). Toisin sanoen uuden retoriikan mukaan ei ole olemassa mitään kielenkäytöstä erillistä osaa, joka voitaisiin määrittää vanhan sanonnan mukaisesti "vain retoriikaksi". Päinvastoin, uuden retoriikan perusajatuksen mukaan kaikki kielenkäyttö on luonteeltaan retorista. Tätä retorisuutta analysoimalla voidaan tehdä läpinäkyväksi se, kuinka kielellisillä valinnoilla rakennetaan ja rajataan todellisuutta ja pyritään vakuuttamaan lukija tai kuulija tekstissä tarjotusta näkemyksestä. Mielenkiinnon kohteena retoriikan analysoinnissa on näin ollen teksti ja sen vaikutuskeinot. Se, kuinka vaikuttavaa tai vakuuttavaa tekstin retoriikka on, ei ole analyysissä olennaisinta. Myöskään tekstin vastaanoton tutkiminen ei kuulu retorisen analyysin keskiöön, vaan olennaista on keskittyä aineiston asiasisältöön ja niihin ilmaisukeinoihin, joilla tekstin sisältö pyritään tekemään vakuuttavaksi. (Kakkuri-Knuuttila 1998, 234, 239).

Retorisessa diskurssianalyysissä retoriikan tutkimuksen menetelmällisiä työkaluja lainataan luovasti valikoiden (Jokinen & Juhila 1993, 89). Aineistossa esiintyvää retoristen keinojen kirjoa ei siis välttämättä analysoida kaikessa laajuudessaan. Tarkoituksenmukaisempaa on keskittyä niihin retoriikan osa-alueisiin, jotka tutkimuskysymyksen ja aineiston kannalta ovat kaikkein kiinnostavimpia. Yleisenä retorisen diskurssianalyysin soveltamissääntönä voidaan Jokisen ja Juhilan (1999, 77) tavoin todeta, että retorisuuden tutkimus soveltuu erityisen hyvin "miten"-muotoisten tutkimuskysymysten yhteyteen. Tällaisissa kysymyksissä tutkijan mielenkiinto kohdistuu siihen, miten tietyt merkitykset aineistossa rakentuvat, uusiutuvat tai muuttuvat.

Merkitysten rakentumisen kulttuuriset ja yhteiskunnalliset kontekstit ovat retorisisä diskurssianalyysissä vahvasti läsnä. Jokinen (1999a, 47) esittääkin, että merkittävin painotusero retorisen diskurssianalyysin ja uuden retoriikan tutkimuksen välillä on juuri kulttuurisen ja yhteiskunnallisen makrotason sitomisessa osaksi merkitysten rakentumista. Retorisessa diskurssianalyysissä kielenkäytössä tapahtuva merkitysten muotoutuminen sidotaan tiiviimmin osaksi kulttuuria ja yhteiskuntaa, kun taas retoriikan tutkimuksessa painopiste on enemmän lausumien muotoilun ja tekstin sisäisten rakenteiden analyysissä. Retorisessa

diskurssianalyyssissä pääpaino ei ole retoristen keinojen erittelyssä sinänsä, vaan sen pohdinnassa, mitä retoriikan avulla saadaan aikaan (Jokinen 1999b, 127). Tästä syystä pro gradu -tutkielmani tutkimusmenetelmäksi valikoituikin retorisen analyysin sijaan nimenomaan retorinen diskurssianalyysi. Pelkkää työelämäoppaiden retoristen keinojen erittelyä tärkeämpänä tutkimustavoitteena pidän sen selvittämistä, millaista kuvaa naisista, menestyksestä ja työelämästä tällä retoriikalla pyritään rakentamaan.

3.3 Analyysin käsitteet

Sovellukseni retorisesta diskurssianalyyssistä perustuu Arja Jokisen (1993; 1999b) esittelemiin position, faktan ja kategorian käsitteisiin, joita täydennän transformaation käsitteellä. Retorisen diskurssianalyysin rajaaminen näihin neljään pääkäsitteeseen selkeyttää analyysiä ja tekee mahdolliseksi tarkastella laajaa, 14 opaskirjaa käsittävää aineistoa. Positioiden luominen, faktuaalistaminen ja kategorisointi ovat usein käytettyjä keinoja hegemonisten diskurssien uusintamisessa, minkä vuoksi ne soveltuvat hyvin menestyvän naisen representaation ja postfeministisen diskurssin rakentumisen tarkasteluun. Ne ovat myös retorisen diskurssianalyysin peruskäsitteitä (Jokinen 1999b, 127–130). Analyysiä täydentävän transformaation käsitteen kautta on lisäksi mahdollista tarkastella hegemonisista diskursseista tavalla tai toisella eroavaa tapaa määrittää ja jäsentää todellisuutta. Tässä luvussa avaan yksityiskohtaisesti analyysissä käyttämiäni käsitteitä.

Positiot ovat yksi retorisen diskurssianalyysin peruskäsitteistä. Arja Jokinen käyttää positioista myös termejä asenne, asemoituminen ja asenneposition ottaminen. Jokinen näkee positiot tietyn paikan ottamisena suhteessa julkisesti käytävään keskusteluun tietystä aiheesta. Kaikille positioille on myös määritettävissä vastakkainen vastapositio, johon asemoitumisen yhteydessä yleensä otetaan etäisyyttä. Otettujen positioiden identifiointi on tärkeää, sillä ne toimivat argumentaation pohjana. Argumentaation avulla pyritään yleensä paitsi vahvistamaan otettua positiota, myös kritisoidaan sen vastapositiota. Positioiden tulkinnassa olennaista on kontekstin huomiointi, sillä positiot eivät muodostu tyhjiössä. (Jokinen 1999b, 127).

Jokisen määritelmän mukaisesti positio voidaan siis tulkita tekstin aatteelliseksi sijainniksi, jonka lähtökohtiin argumentaatio perustuu. Lisäksi positioiden yhteydessä voidaan tarkastella niitä subjektipositioita, joita tekstissä rakennetaan paitsi kirjoittajalle, myös lukijalle⁹ (Fairclough 1995).

⁹ Kirjoittajan ja lukijan identiteettien rakentumista voidaan tarkastella myös kategoria-käsitteen alla (Jokinen 1999, 135), mutta diskurssianalyysiin vakiintuneen subjektiposition käsitteen vuoksi niiden käsittely sopii mielestäni paremmin positioiden yhteyteen.

Esimerkiksi asiantuntijapositionista käsin kirjoittajan voi olla helpompi saada lukijat vakuuttuneiksi asiastaan kuin asettamalla itsensä samalle viivalle lukijoiden kanssa. Toisaalta positioituminen lukijoiden kanssa yhdenvertaiseksi saattaa toisinaan saada lukijat samaistumaan kirjoittajaan ja siksi myös hyväksymään hänen näkemyksensä asiantuntijapositionista esitettyjä näkemyksiä paremmin (Jokinen 1999b, 135). Kirjoittajaposition valinnalla kirjoittaja voi siis muokata tekstin vaikuttavuutta. Myös tekstiin rakentuneita lukijapositionia voidaan tarkastella vaikuttavuuden kannalta, sillä ne määrittelevät raamit tekstin toivotuille tulkintatavoille ja ohjaavat siten lukijaa tekstin toivotunlaiseen vastaanottoon¹⁰. Position käsitteellä päästään siis käsiksi paitsi tekstin ideologiseen sijaintiin, myös siihen diskursiiviseen vallankäyttöön, jolla kirjoittajan ja lukijan paikat ja identiteetit pyritään määrittelemään.

Faktat tai faktuaalistaminen on vahva vakuuttavan retoriikan keino, jonka kautta tietyt todellisuuden versiot pyritään esittämään kyseenalaistamattomina ja esittäjistä ja tulkinnantavoista riippumattomina tosiasioina. Samalla vaihtoehdot ymmärtämisen tavat vaiennetaan ja tehdään näkymättömiksi. (Jokinen 1999b, 129). Retorisessa analyysissä faktoina esitettyjen merkitysten konstruktiivinen luonne pyritään paljastamaan kiinnittämällä huomiota niihin strategioihin, joilla faktuaalistamista tuotetaan. Faktuaalistamista tutkinut Kirsi Juhila (1993, 152) määrittelee faktuaalistamisstrategiat sellaisiksi vakuuttamisen muodoiksi, joiden kautta esitetyn asian ja todellisuuden välinen ero hämärtyy ja asia saadaan vaikuttamaan paitsi itsestään selvältä ja kiistämättömästi todelta, myös ainoalta oikealta vaihtoehdolta. Strategioina voidaan käyttää esimerkiksi yksinkertaistamista, luonnollisuuteen tai sosiaaliin ja kulttuuriin konventioihin vetoamista, sekä vaihtoehtojen kieltämistä tai näkymättömäksi tekemistä.

Asettaessaan yhden käsityksen todellisuudesta ainoaksi olemassa olevaksi ja ylipäättään mahdolliseksi vaihtoehdoksi, faktuaalistaminen toimii myös toimijoita passivoivasti (Jokinen 1999b, 140). Kun faktoina esitetyt asiat vain ovat tai tapahtuvat, ei puhuja tai kirjoittaja sen enempää kuin kuulija tai lukijakaan voi tehdä mitään niiden muuttamiseksi. Tällöin faktuaalistettu tieto ei siis ainoastaan kuvasta olettamaansa tosiasiaa, vaan myös muokkaa todellisuutta esittämänsä näkemyksen mukaiseksi.

Kategoriat ovat vakuuttavalle retoriikalle tyypillinen tapa luokitella asioita, ihmisiä tai ilmiöitä vastakkaisiin, arvoasetelmia sisältäviin ryhmiin (Jokinen 1999b, 129–130, 141). Luokittelun yhteydessä kategorisoitaviin

¹⁰ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lukija välttämättä samaistuisi tarjottuun lukijapositioniin. Päinvastoin, kriittinen lukija voi myös kyseenalaistaa hänelle tarjotun position, olla hyväksymättä sitä ja rakentaa tekstiä tulkitessaan oman vastapositionsa. Lukijaposition käsitteen ei siten ole tarkoitus uhriuttaa lukijaa asettamalla hänet passiivisesti tekstin armoille, vaan tehdä näkyväksi ne identiteetit, joita tekstin lukijalla oletetaan olevan, sekä ne tulkinnan suunnat, joita kohti teksti lukijaansa ohjaa.

asioihin liitetään ominaisuuksia, jotka yleensä muodostavat dualistisia käsitepareja, kuten hyvä/paha, normaali/epänormaali, vakuuttava/epäilyttävä. Kategorioiden kautta muodostetaan siten kuvaa todellisuudesta, jossa osa asioista, ihmisistä ja ilmiöistä mielletään toisia paremmiksi tai hyväksyttävämmiksi. Samalla pyritään vaikuttamaan tekstin vastaanottajan käsityksiin esitetyistä asioista. Kategorisoinnin avulla voidaan sekä oikeuttaa että kritisoida, normalisoida tai leimata arveluttavaksi.

Jokinen (1999b, 130) korostaa, että kategoriat ovat neuvottelukysymyksiä, jotka muotoutuvat inhimillisessä toiminnassa. Eri konteksteissa kategoriat voivat siis muotoutua varsin eri tavoin. Niitä paikantamalla ja purkamalla voidaan kuitenkin tehdä näkyväksi niitä olettamuksia ja arvostuksia, joihin kategorisointi kulloinkin perustuu. Kategorioita voidaan purkaa paitsi osoittamalla niiden sosiaalisesti konstruoitu luonne, myös tarkastelemalla niiden sisältöä, rajoja, sekä tilanteista riippuvia hyödyntämisen tapoja (mt, 142).

Transformaatio eli muuntuminen täydentää hegemonisten diskurssien analyysiä nostamalla tutkimuksen keskiöön hegemonisuuden problematisoinnin ja toisin esittämisen mahdollisuuden (Jokinen & Juhila 1993, 101–102). Transformaatiota tarkastelemalla pyrin tekemään analyysini herkemmäksi diskurssien mahdolliselle variaatiolle tai sen puutteelle. Mikäli merkittävää vaihtelua ei aineistossa esiinny, on sekin huomionarvoinen havainto. Diskurssien sisältämän transformaation analyysi on tärkeää myös siksi, että se tekee näkyväksi hegemonisten diskurssien uusintamisen ja muuttumisen väliset jännitteet. Jokinen ja Juhila (mt, 102) muistuttavat, että vakiintuneimmatkin diskurssit ovat jatkuvasti uhattuna, sillä ne ovat olemassa vain niitä ylläpitävien käytäntöjen kautta ja vaativat siksi toistuvaa uusintamista. Samoissa käytännöissä, joissa diskursseja uusinnetaan, niitä voidaan myös muuttaa. Näin ollen transformaation huomiointi tekee näkyväksi paitsi diskurssien konstruoituneen luonteen, myös niiden potentiaalisen häilyvyyden.

Transformaatioksi voidaan ymmärtää hegemonisesta diskurssista tavalla tai toisella poikkeavat merkityksellistämisen muodot, sekä diskurssin sisällä tai eri diskurssien välillä esiintyvät ristiriitaisuudet (Jokinen & Juhila 1993, 102–103). Mikäli tutkittava aineisto on merkityssuhteiltaan niin yhdenmukainen, ettei siitä ole paikannettavissa lainkaan transformaatiota, voi tutkija tehdä transformaation mahdollisuuden näkyväksi myös muilla keinoin. Tutkija voi esimerkiksi keskusteluttaa diskurssia siitä poikkeavien ja sitä kyseenalaistavien todellisuuden ymmärtämistapojen kanssa, eli tuottaa hegemonisuutta kyseenalaistavaa vastapuhetta (mt, 105). Näin tutkija voi suhteellistaa diskurssin välittämää käsitystä todellisuudesta, ja tehdä siten näkyväksi myös niitä vaihtoehtoisia olemassaolon ja ymmärtämisen tapoja, jotka diskurssi itse tekee näkymättömäksi.

Rajaamalla analyysini näiden neljän ilmiön tarkasteluun, tulen samalla määritelleeksi myös retorisen diskurssianalyysini yksityiskohtaisuuden tason. Positioiden, faktojen, kategorioiden ja transformaation tarkastelu jättää retorisen diskurssianalyysin suurten linjojen tasolle, jota olisi varaa tarkentaa myös yksityiskohtaisempaan retoristen keinojen, argumentaatiomuotojen ja sanavalintojen erittelyyn. Yksityiskohtaisempi retoristen keinojen kirjoon paneutuminen vaatisi kuitenkin pienempää aineistoa. Pro gradu -tutkielmassani pidän tärkeimpänä sitä, että voin tarkastella laajaa aineistoa, joka käsittää kaikki Suomessa 2000-luvulla julkaistut naisten työelämäoppaat, jotka ovat saatavissa Pirkanmaan ja Keski-Suomen kirjastoverkostoista. Aineiston laajuus takaa tutkimustulosten paremman yleistettävyyden ja antaa kattavamman kuvan siitä, millä tavoin naisten työelämäoppaat uusintavat postfeminististä ajattelua. Tämän vuoksi katson, että aineiston tarkastelun rajaaminen neljään retorisen diskurssianalyysin pääkäsitteeseen on tutkielmani kysymyksenasetteluiden kannalta perusteltua.

3.4 Menetelmän valinta

Pro gradu -tutkielmani matkan varrella kokemien muutoksien vuoksi myös tutkielmani menetelmällinen puoli on joutunut vastaamaan näihin muutoksiin. Tutkimusprosessini alkuvaiheessa, aikoessani vielä tutkia opaskirjojen sijaan haastatteluaineistoa, kaavailin tutkimusmenetelmäksi diskurssianalyysin asemasta laadullista sisällönanalyysiä. Menetelmävalintaani ohjasi tuolloin mielenkiinto aineiston sisältöön, ei niinkään sen kielelliseen muotoon. Ajattelin, että liike-elämässä toimivien naisten sähköposti- ja teemahaastatteluista koostuvassa aineistossa tärkeintä olisi se, mitä haastateltavat sanovat, eikä siis se, miten he sanottavansa muotoilevat. Vaikka myös haastatteluaineistosta olisi varmasti ollut paikannettavissa diskursiivisesti ja retorisesti mielenkiintoisia aineksia, ei niiden analysointi vaikuttanut olennaiselta tutkimuskohteelta sellaisen tekstin ja puheen yhteydessä, joka olisi tuotettu vain tutkijan pyynnöstä ja tutkijaa varten. Merkitysten rakentumistapoja ja merkityksenantoprosesseja tärkeämpänä pidin tuolloin merkityksiä itseään, joita suunnittelin jäsentäväni sisällönanalyysin perinteitä noudattaen aineistolähtöisellä ja teoriaohjaavalla luokittelulla.

Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä, jota voidaan soveltaa monipuolisesti joko aineisto- tai teorialähtöisesti tai näitä kahta lähestymistapaa yhdistelemällä (Tuomi & Sarajärvi 2009). Alun perin sisällönanalyysissä kiinnostuinkin sen moninaisesta ja soveltamisvapaasta luonteesta. Vaikka sisällönanalyysille on olemassa tietty analyysirunko (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92), se jättää kuitenkin tutkijalle paljon valinnanvaraa sen määrittelyssä, mikä tutkimuksessa mielletään kiinnostavaksi. Olennaista sisällönanalyysin onnistumisen kannalta onkin tutkijan tekemä päätös tutkittavasta asiasta, sitä seuraava aineiston läpikäyminen sekä kiinnostavien osioiden erittely tai koodaaminen. Aineisto- tai teorialähtöisyyttä painottaen tutkija luokittelee, teemoittelee, tai tyyppittelee aineistonsa, ja esittää tekemänsä luokittelun

pohjalta yhteenvedon tutkittavasta asiasta. Sisällönanalyysin tarkoituksena on siten esittää tiivistetty ja selkeä kuvaus tutkittavasta aiheesta (Tuomi & Sarajarvi 2009, 108). Sisällönanalyysissä kiinnostavaa on se mahdollisuuksien määrä, jonka se tarjoaa tutkijan käytettäväksi. Toisaalta juuri menetelmän väljyys ja monipuolisuus voi aiheuttaa myös ongelmia silloin, kun aineistossa onkin kiinnostavia aiheita enemmän tai ne ovat erilaisia, kuin on ennalta osattu määritellä. Lisäksi sisällönanalyysin lopputulos, eli aineiston tiivistetty ja selkeä kuvaus, ei välttämättä ole riittävä lähestymistapa kriittiselle tutkimukselle, jossa esimerkiksi aineiston kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin yhteyksiin tai aineistossa esiintyviin valtasuhteisiin ja niiden rakentumiseen halutaan kuvailun ohella myös tarkemmin perehtyä.

Aineistoni vaihtuessa kerättävästä haastatteluaineistosta valmiina olemassa olevaksi tekstiaineistoksi, vaihtui samalla myös menetelmällinen lähestymistapani. Laajemmalle yleisölle suunnatun tekstiaineiston, eli naisten työelämäoppaiden kohdalla pelkkä aineiston merkitysten luokittelu ja tiivistäminen ei tuntunut enää pro gradu -tutkielmalleni riittävältä tavoitteelta. Uuden aineiston kanssa mielenkiintoni kohdistuikin siihen, miten merkitykset aineistossa rakentuvat ja miten naiseuteen ja menestymiseen liittyviä vakiintuneita diskursseja tuotetaan tai haastetaan. Tätä tutkimustehtävää varten diskurssianalyysi vaikutti sisällönanalyysiä soveltuvammalta tutkimusmenetelmältä, sillä sen avulla on mahdollista päästä käsiksi paitsi todellisuuden kielelliseen rakentumiseen, myös eri diskurssien välisiin valtasuhteisiin. Diskurssianalyttisten tutkimusmenetelmien kirjon ollessa varsin laaja, koin tarpeelliseksi rajata tutkimusmenetelmäni myös diskurssianalyysin sisällä. Menetelmäksi valikoitui retorinen diskurssianalyysi, joka soveltuu hyvin tekstiaineistojen analyysimenetelmäksi. Kirjallisissa aineistoissa kielen retorisuuden merkitys korostuu, ja usein retoriikka-analyysi onkin soveltuvin keino esimerkiksi tekstiaineiston vaikuttamispyrkimysten tarkasteluun (Jokinen & Juhila 1993, 77). Naisten työelämäoppaista koostuvassa aineistossani retoriikan merkityksen voi olettaa korostuvan jopa monia muuntyyppisiä tekstiaineistoja enemmän. Tekstilajina self help -kirjallisuus on suostuttelevaa ja lukijoitaan ohjailevaa kirjallisuutta (mm. Rimke 2000; Kenny & Bell 2011), ja siksi lukijoiden vakuuttaminen kirjoittajan asiantuntijuudesta ja esitettyjen käsitysten ja neuvojen oikeellisuudesta on näissä kirjoissa erityisen tärkeää.

Retorinen diskurssianalyysi valikoitui siis pro gradu -tutkielmani tutkimusmenetelmäksi paitsi tutkimuskysymysten, myös aineiston luonteen vuoksi. Olisin toki voinut myös olla muuttamatta alkuperäisiä suunnitelmiani ja tutkia opaskirja-aineistoa sisällönanalyysiä soveltamalla, kuten ovat onnistuneesti tehneet naisten johtajuusoppaita tutkineet Kate Kenny ja Emma Bell (2011). Tuolloin aineiston jäsentäminen siten, että se vastaisi tutkimukseni kysymyksenasetteluihin, olisi kuitenkin ollut menetelmän väljyyden vuoksi vähintäänkin haasteellista. Sisällönanalyysi ei myöskään olisi tarjonnut selkeitä työkaluja aineiston kriittiselle tarkastelulle. Retorinen diskurssianalyysi puolestaan tarjoaa

selkeämmät käsitteet ja tarkkarajaisemman viitekehyksen, joka soveltuu hyvin hegemonisten diskurssien ja valtasuhteiden tarkasteluun. Valintaani vahvisti myös muu self help -oppaista 2000-luvulla tehty tutkimus, jossa diskurssianalyysin ja retorisen analyysin yhdistämistä on käytetty onnistuneesti menetelmällisenä lähestymistapana (mm. Crawford 2004, Cowlshaw 2004, Lee 2007, Askehave 2004). Oman osansa tutkimusmenetelmän valintaan on epäilemättä tehnyt myös opiskelutaustani kielitieteiden parissa. Kriittistä diskurssianalyysiä hyödyntävän kandidaatintutkielmani jälkeen diskurssianalyttisen tutkimuksen pariin palaaminen tuntui luontevalta. Ottamalla analyysin menetelmälliseksi lähtökohdaksi itselleni aiemmin tuntemattoman retorisen diskurssianalyysin pystyin myös laajentamaan osaamistani diskurssianalyysin kentällä. Alkuperäinen aikomukseni käyttää tutkielmani menetelmällisenä lähestymistapana sisällönanalyysiä on sekin jättänyt jälkensä lopulliseen analyysiin. Analyysilukuni neljään alalukuun jäsentävä teemoittelu on syntynyt lukiessani työelämäoppaita aineistolähtöisen sisällönanalyysin näkökulmasta, eli etsien lukiessani aineistossa toistuvia ja opaskirjojen sisältöä määrittäviä pääteemoja. Nämä pääteemat muodostavat analyysini selkärangan, jonka sisällä tarkastelen retorisen diskurssianalyysin avulla naisten työelämäoppaissa esiintyviä hegemonisia diskursseja uusintavia positioita, faktoja ja kategorioita, sekä näitä diskursseja haastavaa transformaatiota.

4 TYÖELÄMÄOPPAIDEN MENESTYVÄ NAINEN

Loppujen lopuksi voimme olla juuri niin onnellisia tai onnettomia kuin haluamme. Jos olet onneton, vain sinä itse voit tehdä asialle jotain. (Street-Porter 2009, 7.)

Työelämäoppaiden yksilönvastuuta ja yksilönvapautta korostavassa retoriikassa naisen menestymisen avaimiksi määritellään korkea kunnianhimo, tahto menestyä, sekä valmius tehdä kovaa ja suunnitelmallista työtä menestymisen eteen. Kytäkseen menestymään naisen on kuitenkin turvaututtava opaskirjojen tarjoamaan asiantuntijuuteen ja käynnistettävä henkilökohtainen muutosprosessi, jonka kautta hänen on mahdollista kehittyä itseään, työuraansa ja henkilökohtaista elämäänsä täydellisesti hallinnoivaksi autonomiseksi subjektiksi. Henkilökohtaisen muutoksen päämääränä on tulla itsenäiseksi ”supernaiseksi”, joka tuntee työelämän kirjoittamattomat pelisäännöt, osaa välttää naisten tavanomaisesti työelämässä tekemät virheet ja kykenee tasapainoilemaan uskottavuutensa säilyttäen liian vähäiseksi ja liialliseksi tulkitun naisellisuuden välisessä ristiaallokossa. Menestyvän supernaisen varoittavaksi vastakategoriaksi työelämäoppaissa rakennetaan mielikuvaa menestymättömistä, uhrin tai kynnyksmaton kaltaisista naisista, joiden menestymättömyys paikannetaan muun muassa naisten omiin virheisiin, vääränlaiseen asenteeseen, väärin uravalintoihin sekä kyvyttömyyteen täyttää naiselta työelämässä odotettua sosiaalista roolia. Analyysiluvussa tarkastelen niitä positioita, faktoja ja kategorioita, joiden kautta tämä työelämäoppaiden välittämä käsitys menestyvästä ja toisaalta myös menestymättömästä naisesta rakentuu. Lisäksi tarkkailen aineistossa esiintyvää transformaatiota, joka tässä yhteydessä määrittyy ennen kaikkea oppaiden yksilönvastuuta ja -vapautta korostavasta hegemonisesta diskurssista poikkeaviksi viesteiksi. Analyysin tukena käytän aineiston suoria lainauksia, jotka kuvastavat kulloinkin käsiteltävää aihepiiriä ja tarjoavat konkreettisia esimerkkejä työelämäoppaiden retoriikasta.

Ennen varsinaista analyysiä on kuitenkin tarpeen määritellä, mikä opaskirjoissa mielletään menestymiseksi. Useiden työelämäoppaiden kirjoittajien henkilökohtainen tausta on liike-elämässä, mikä näkyy myös heidän menestyskäsityksissään. Aineistoni käännöskirjojen amerikkalaisista ja englantilaisista kirjoittajista lähes jokainen on luonut uransa liike-elämässä, ja suomalaistenkin opaskirjojen kirjoittajista näin on tehnyt noin puolet. Liike-elämää edustavien Gail Evansin, Lois P. Frankelin, Mireille Guilianon, Caitlin Friedmanin, Kimberly Yorion, Lenita Airiston, Lisa Sounion ja Marjatta Jaben näkemyksissä menestys määrittyy ennen kaikkea liike-elämän kovapalkkaisille johtopaikoille pääsemiseksi. Menestyksen mittariksi voidaan määritellä myös raha, jonka liikkeitä lukijaa kehoitetaan seuraamaan työtehtäviä valitessaan. Tavoittelemisen arvoisia tehtävänimikkeitä ovatkin heidän mukaansa esimerkiksi toimitusjohtaja, pääjohtaja ja talousjohtaja. Naistyyppillisiä ja heikommin palkattuja liike-elämän osa-alueita, kuten henkilöstöosastoa, kirjoittajat puolestaan kehottavat välttämään. Menestystä haluavan naisen on

siis ”kahmittava tulostavastuuta” (Sounio 2010, 247) ja pyrittävä sellaisiin tehtäviin, joissa pääsee tekemisiin rahan kanssa.

Loput kirjoittajista ovat tehneet henkilökohtaisen uransa pääsääntöisesti journalistiikan ja viestinnän parissa. Janet Street-Porter, Anna Perho, Kirsi Virtanen, Tuula Vainikainen, Ulla Järvi ja Tuija Tiitinen edustavat tätä ryhmää yhdessä televisiopsykologi Ilona Rauhalan kanssa. Heidän opaskirjansa eroavat liike-elämän ammattilaisten oppaista siten, että niissä käsitellään naisen elämää usein laajemmalla skaalalla kuin vain työuran näkökulmasta. Näiden oppaiden menestyskäsitelyä ei ole sidottu yhtä selkeästi pelkän rahan tavoitteluun. Kirjoittajat muistuttavat, että menestyksen määrittely riippuu yksilön henkilökohtaisista päämääristä. Se mikä on menestystä yhdelle, ei välttämättä ole sitä toiselle. Liike-elämän ja viestinnän ammattilaisten menestyskäsitelyistä löytyy kuitenkin myös paljon samaa. Molemmat korostavat menestymisen vaativan naisilta täydellistä henkilökohtaista omistautumista, kunnianhimoa, kovaa työskentelytahtia ja yksityiselämään liittyviä uhrauksia, joskaan työuran ei tule täysin mennä yksityis- ja perhe-elämän edelle. Menestystä saavuttaakseen naisen on rakennettava itsestään itseään hallinnoiva ja yksilönvastuunsa tunteva uusliberalistinen subjekti, joka omaa toimintaansa säätelemällä kykenee saavuttamaan elämässään haluamansa menestyksen.

4.1 Menestyminen on itsestä kiinni

4.1.1 Tahtoa, kunnianhimoa ja kovaa työtä

Todellinen menestys perustuu kovaan työhön ja asiantuntijuuteen. Jos haluat olla alasi paras (miksi tyytyisit vähempään?), sinun pitää kerätä urallasi valtava määrä tietoa, joka puolestaan tuo sinulle näkemyksen siitä, miten asiat kannattaa oikeasti hoitaa. Sitten sinun pitää vain tehdä asiat näkemyksesi mukaisesti ja kas, olet huipulla. (Perho 2011, 134.)

Työelämäoppaiden kirjoittajien mukaan menestyksen tavoittelu työelämässä on nykynaisten tapauksessa suoraviivaista ja yksinkertaista: menestyksen katsotaan seuraavan automaattisesti kovaa työntekoa. Lisäksi tarvitaan suunnitelmallisuutta ja tavoitteita, joiden aktiivisen toteuttamisen katsotaan takaavan naisen menestymisen. Tämä yksilökeskeisyyttä ja meritokraattisuutta korostava, yksilön omaan aktiiviseen rooliin ja vastuuseen perustuva menestyskäsitely vastaa Angela McRobbien (2009) ja Rosalind Gillin (2007b) määritelmiä postfeminismistä, jossa naisten katsotaan olevan vapaita tavoittelemaan yksilöllistä menestystä. Lisäksi se vastaa uusliberalismin individualistista käsitystä yksilöiden menestymisestä (Gill & Scharff 2011; Bröckling 2005; Miller & Rose 2010).

Ahkeraa työntekoa seuraava automaattinen menestys esitetään lukijalle faktuaalistetussa muodossa, ainoana mahdollisena menestystä koskevana totuutena. Faktaa konstruoivina faktuaalistamisstrategioina käytetään kirjoittajien mielipiteiden asettamista itsestään selviksi totuuksiksi, yksilön vaikutuspiirin ulkopuolella olevien tekijöiden merkityksestä vaikenemista sekä menestyksen takaavien syy-seuraussuhteiden yksinkertaistamista. Menestyksen katsotaan seuraavan yksilön toimintaa kuin itsestään, sillä yksilön ulkopuolisia menestymisen esteitä ei tunnusteta olevan. Naisen henkilökohtainen vastuu menestymisestä määritellään oppaissa myös usein vapaudeksi päättää itse omasta elämästään. Koska yksilöiden katsotaan olevan vapaita tekemään elämässään valintoja ja priorisoimaan työntekoa, on kenellä tahansa tästä näkökulmasta tarkastellen yhtäläinen mahdollisuus menestyä.

Luvun alussa siteeratun Anna Perhon tavoin työelämäoppaiden muillekin kirjoittajille on itsestään selvää, että naisen uralla etenemisen takaa ahkera, kunnianhimoinen ja tavoitteellinen työskentely. Tästä seuraa käsitys siitä, että ellei yksilö saavuta haluamaansa menestystä, on hänen jatkossa oltava entistäkin ahkerampi, tavoitteellisempi ja suunnitelmallisempi. Aineistossa tämä ilmenee muun muassa huomioina, joiden mukaan naiset voivat joutua tekemään omaan toimenkuvaansa kuulumatonta ylimääräistäkin työtä tai työskentelemään vastaavassa asemassa olevia miehiä ahkerammin ja paremmin, jotta heidän työpanoksensa ja menestyspotentiaalinsa tulee organisaatiossa huomatuksi (mm. Guiliano 2009, 276–277; Jabe 2007, 25; Rauhala 2011, 60; Street-Porter 2009, 4, 70; Vainikainen & Järvi 2008, 71). Vaikka ahkeruutta arvostetaan, naisia myös varoitetaan liiallisesta ”puurtamisesta”. Samalla heitä kuitenkin kehoitetaan keskittymään aiempaa aktiivisemmin uran sosiaalisen ja verkostoitumista sisältävän puolen ylläpitämiseen (Frankel 2005, 44–45; Tiitinen 2006, 70). Naisen on siis jatkuvasti osoitettava ylimääräistä ahkeruutta joko työtehtäviensä tai verkostoitumisen parissa. Ellei hän näin tee, on aina olemassa toisia yksilöitä, jotka ovat valmiita joustamaan vaaditulla tavalla menestyksensä vuoksi. Siksi jokaisen menestystä tavoittelevan naisen tulisi jatkuvasti olla valmis paitsi tekemään parhaansa, myös ylittämään itsensä:

Älä koskaan sano: Minulla on tarpeeksi kiire muutenkin. Ei hajuakaan, miten se tehdään. Ei kuulu toimenkuvaan. Sinut leimataan ei-ihmiseksi, kun menestyjät ovat kyllä-ihmisiä, jotka sanovat ”yritän parhaani”. (Street-Porter 2009, 110–111.)

Työelämäoppaiden yksilökeskeinen menestysretoriikka ja valinnanvapauden ihannointi vastaavat muun muassa naistenlehtien suosimaa postfeminististä ”can do” -retoriikkaa¹¹, jonka mukaan naisten on mahdollista tehdä mitä tahansa kunhan he vain haluavat sitä riittävästi (Gill 2007a, 199). Kunnianhimon ja menestystahdon katsotaankin ratkaisevan myös naisten menestyksen tavoitteluun mahdollisesti liittyviä

¹¹ Tämä puhetapa on yleinen myös niin kutsutussa voimafeminismissä (mm. Wolf 1994), joka pyrkii korvaamaan feminismiin toisinaan liitetyn uhriretoriikan naisten mahdollisuuksia ja valtaa korostavalla retoriikalla.

esteitä. Esimerkiksi naisiin työelämässä kohdistuvia, miehiä suurempia vaatimuksia ei opaskirjoissa nähdä todelliseksi ongelmaksi, sillä kirjoittajien mukaan riittävän kunnianhimoiset naiset kykenevät täyttämään heihin kohdistuvat korkeammatkin kriteerit, olivatpa ne kuinka epäoikeudenmukaisia tahansa. Samalla kun tämä ajattelu trivialisoi työelämän epätasa-arvoisia ilmiöitä, ihanoi se naisten kyvykkyyttä ja kunnianhimoa. Työelämässä mahdollisesti vallitseva sukupuolten välinen epätasa-arvo ei siten työelämäoppaissa määritykään naisten menestymisen esteeksi, vaan korkeintaan hidasteeksi, joka antaa naisille myös mahdollisuuden ansaita menestyksensä erityisen kunnioitettavasti kovan työn kautta, ilman että esimerkiksi onnella tai sattumalla olisi tekemistä asian kanssa:

Menestyäkseen ja saadakseen osakseen kunnioitusta etenkin naiset joutuvat työskentelemään kovemmin ja fiksummin kuin miehet. Se tarkoittaa menestyksen ja kunnioituksen ansaitsemista vanhanaikaisella tavalla. Tein pitkää päivää maailmassa, joka oli valtaosin miesten. Matkalla ylös ei ole monia oikoteitä. Voi kuulla yhdestä tai kahdesta ihmisestä, jotka ovat edenneet raketin tavoin, koska ovat erityisiä, mutta heitä on hyvin harvassa tai he työskentelevät jossain nettiyhtiössä. Päästäkseen etenemään voi vehkeillä, mutta turvallisin keino tulla huomatuksi on tehdä erinomaista työtä. Amerikassa meritokratia on naisten pelastus, vaikkakaan se ei riko kaikkia raja-aitoja. (Guiliano 2009, 276–277.)

Naisilla ei käy tuuri. Meidät palkitaan siksi, että teemme kaksi kertaa kovemmin töitä kuin miehet. Kyse ei todellakaan ole tuurista. Jos saamme paremman työn tai palkankorotuksen, saamme sen siksi, että olemme raataneet sen eteen perse hiessä. Ei kannata näyttää hapanta naamaa – asiat vain ovat niin. (Street-Porter 2009, 4.)

Työelämäoppaissa esiintyy myös yksilönvastuuta entisestään korostava suunnitelmallisuusdiskurssi, joka vastaa pitkälti McRobbien (2004, 260–261) määritelmää refleksiivisestä modernisaatiosta. Postfeminismin kuuluvassa refleksiivisyyden vaatimuksessa yksilöön kohdistetaan paitsi oman elämänkaaren jatkuvan suunnittelun, myös oikeiden, menestymiseen johtavien valintojen tekemisen paine. Työelämäoppaissa yksilöihin kohdistuvaa oman elämän suunnittelu- ja hallinnointivaatimus tulee näkyväksi siinä tavassa, jolla opaskirjat faktualisoivat menestyksen aktiivisen ja systemaattisen suunnittelun ja tavoittelun tärkeyttä. Samalla tehdään eroa passiivisiksi määritelyihin toivomiseen ja unelmointiin, joiden ei katsota olevan riittävän määrätietoista tai aktiivista toimintaa, jotta ne voisivat johtaa yksilöiden menestykseen. Opaskirjojen kirjoittajat esittävät siis faktoina, että riittävä suunnitelmallisuus takaa naisen menestyksen, kun taas toiveet ja haaveet eivät tätä tee:

Unelmat ovat kivaa viihdettä, mutta ne eivät edistä yhtään mitään. Asioita alkaa tapahtua vasta kun vaihdat unelmat tavoitteisiin. Tavoitteet vievät sinua väkisinkin eteenpäin. / Jos siis haluat menestyä työssäsi, tee suunnitelma ja ala toteuttaa sitä. Listaa asiat, jotka haluat saavuttaa seuraavan kuukauden, vuoden ja kahden vuoden aikana. Aseta välitavoitteita ja toteuta jokainen askelma huolellisesti. (Perho 2011, 134.)

Suunnitelmallisuusdiskurssia vahvistetaan paitsi edellä kuvatun kaltaisilla faktamuotoisilla ilmauksilla, myös kategorisoimalla suunnitelmia tekemättömät naiset passiivisiksi ja naiiveiksi haaveilijoiksi. Haaveilijat eivät voi menestyä, sillä he eivät ymmärrä menestymisen tavoitteluun liittyviä realiteetteja. Tämä kielteinen kategorisointi kohdistuu etenkin nuoriin naisiin, joiden katsotaan tottuneen saamaan haluamansa liian helposti eläessään nykyisessä, aiempia vuosikymmeniä tasa-arvoisemmassa maailmassa. Menestyksen ei kuitenkaan opaskirjojen mukaan kuulu tulla kenellekään helposti, ja naisia, jotka kuvittelevat asian olevan toisin, luonnehditaan muun muassa *”tanssiinkutsun odottajiksi”* (Jabe 2007, 64) tai passiivisiksi *”prinsessoiksi”* (Rauhala 2011, 26). Menestys kuuluu työelämäoppaiden mukaan ansaita aktiivisesti omalla toiminnalla suunnitelmallisuuden ja kovan työn kautta. Suositeltavamman vastakategorian passiivisille unelmoijille muodostavatkin ne itsenäisiksi ja vahvoiksi määritellyt naiset, jotka ovat kyenneet omalla aktiivisella toiminnallaan saavuttamaan haluamansa menestyksen:

Jokin aika sitten olin mukana keskustelupaneelissa, joka koostui neljästä menestyneestä naisesta. Kun heiltä kysyttiin menestyksen salaisuutta, kaikki vastasivat: ”Työskentelen kovemmin ja olen fiksumpi kuin muut.” / Menestykseen ei riitä, että toivoo, rukoilee ja unelmoi, että joku tekee sinusta menestyjän. Siinä on kyse siitä, että päätät haluta menestyä ja sitten toteutat sen. (Evans 2006, 143.)

Vaikka suunnitelmallisuuden tärkeys korostuu useissa oppaissa, vielä suunnitelmallisuusdiskurssiakin voimakkaammin opaskirjojen kirjoittajat puhuvat oikean, kaikkeen kykenevän *”can do”* -asenteen puolesta. Menestysorientoitunut asenne on osassa opaskirjoista niinkin merkityksellisessä asemassa, ettei sen lisäksi edes tarvita erityistä suunnitelmallisuutta tai konkreettisia uratavoitteita. Esimerkiksi Mireille Guiliano (2009) ja Gail Evans (2006) suhtautuvat suunnitelmallisuuteen jopa kriittisesti. Heidän mukaansa suunnitelmat ovat pahimmillaan niin sitovia, että ne estävät naista näkemästä uusia ja yllättäen avautuvia urapolkuja tai tekemästä luovia ratkaisuja. Nämä kirjoittajat positioivatkin itsensä luoviksi menestyjiksi, jotka eivät ole tarvinneet *”muuta tavoitetta tai suurenmoista strategiaa liike-elämässä onnistumiseksi kuin työskennellä kovemmin ja fiksummin -- kuin työtoverini ja kilpailijani”* (Guiliano 2009, 36). Nämä kirjoittajat pyrkivät omalla esimerkillään osoittamaan, että menestyksen tavoitteluun riittää oikea asenne, kunnianhimo ja kova työ.

Työelämäoppaiden yksilö- ja suorituskeskeinen näkemys menestyksen saavuttamisesta vastaa monessa suhteessa McRobbien ja Gillin kuvauksia postfeministisestä ajattelusta. Opaskirjojen ja postfeminismin yhteys näkyy ennen kaikkea oppaiden menestyskäsitteiden kytköksissä uusliberalistiseen individualismiin, joka on myös postfeministisen ajattelun perusta (Gill & Arthurs 2006; Gill & Scharff 2011). Opaskirjoissa esiintyy vahvana myös McRobbien (2004, 260–261) kuvaaman refleksiivisen modernisaation mukainen vaatimus yksilön elämänhallinnasta ja oman menestyksen jatkuvasta suunnittelusta. Ilman omaa aktiivista

menestyksen tavoittelua, oikeiden valintojen tekemistä ja oman toiminnan jatkuvaa arviointia ja kehittämistä on nykynaisen työelämäoppaiden mukaan turha unelmoida menestyksestä työmarkkinoilla.

4.1.2 Asiantuntijoita ja avuntarvitsijoita

Työelämäoppaiden yhteydet uusliberalistiseen individualismiin ja sitä kautta postfeminismiin tulevat näkyviin yksilönvastuuta korostavan menestyskäsityksen lisäksi myös niissä tavoissa, joilla oppaiden kirjoittajat ohjailevat lukijoitaan kohti henkilökohtaista muutosta. Tämän yksilön asenteisiin ja toimintaan kohdistuvan muutoksen katsotaan ratkaisevan lukijan elämäntilanteeseen liittyvät ongelmat. Lukijoita ohjataan kohti henkilökohtaista muutosta etenkin kirjoittajan ja lukijan rooleja määrittelevien, tekstiin sisäänrakennettujen subjektipositioiden kautta. Self help -genrelle tyypillinen subjektipositioinnin tapa on, että kirjoittaja asemoi itsensä ystävällisen asiantuntijan tai neuvonantajan rooliin, samalla kun lukijalle tarjotaan samaistumisen kohteeksi neuvottavan ja avuntarvitsijan positiota (Woodstock 2006, 322). Self help -teosten vakuuttavuuden voidaan katsoa perustuvan tämän positioinnin onnistumiseen, sillä myydäkseen neuvojaan, on opaskirjojen kirjoittajien kyettävä myymään lukijalle paitsi oma asiantuntijuutensa, myös uskomus siitä, että lukija on asiantuntijan neuvojen tarpeessa (Bröckling 2005, 9).

Asiantuntija- ja avuntarvitsijapositioiden rakentaminen on työelämäoppaissa helposti havaittavissa. Oppaiden kirjoittajat asemoivat itsensä liike-elämän ja menestymisen kokemusperäisiksi asiantuntijoiksi, jotka tarjoavat ystävällisesti asiantuntijuuttaan lukijoidensa käyttöön. Lukijat puolestaan positioidaan vapaaehtoisiksi ja innokkaiksi neuvojen vastaanottajiksi. Self help -asiantuntijaksi positioituminen ei kuitenkaan ole aineistossa yksiselitteistä eikä yksinkertaista. Työelämäoppaiden kirjoittajat vaikuttavat olevan tietoisia siitä, että elämäntapakirjallisuuden, naistenlehtien ja erilaisten yksilön muodonmuutokseen perustuvien tositelevisio-ohjelmien hallitsemassa nykypopulaarikulttuurissa yksilöitä ohjailevasta asiantuntijuudesta on jopa ylitarjontaa. Tämän vuoksi kriittiset lukijat eivät välttämättä suostukaan ottamaan kirjoittajan asiantuntijuutta annettuna. Erottatuakseen self help -asiantuntijuuden laajasta tarjonnasta työelämäoppaiden kirjoittajat tekevätkin eroa itsensä sekä toisten, epäuskottaviksi leimattavien asiantuntijoiden ja ”elämäntapagurujen” välille. Toimintatavan ristiriitaisuudesta huolimatta kirjoittajat pyrkivät korostamaan oman asiantuntijuutensa aitoutta ja legitimitteettiä muiden asiantuntijuutta kyseenalaistamalla:

Suhtaudu kyynisesti niin kutsuttuihin asiantuntijoihin. Se jos mikä on terveellistä. / Aikoinaan asiantuntijalla oli pätevyys ja diplomi sen osoittamiseksi. Nyt meitä vainoavat guruksi itsensä ylentäneet kirjekurssilaiset, jotka ovat erikoistuneet kaikkeen, vaikkapa sisäelinsairauksien tunnistamiseen silmämunien väristä. Voit kutsua apuun kasvatusexpertit, ekologisen elämäntavan ammattilaiset, feng shui -asiantuntijat, stylistit ja ne tyypit, jotka tulevat setvimään kotisi kaaoksen tunkemalla kaikki tavarasi roskikseen. Pyörryn pelkästä ajatuksesta.

Kaikki tuo ylihinnoiteltu ohjeistaminen on tietenkin hirvittävää sontaa. (Street-Porter 2009, 6–7.)

Street-Porterin tavoin myös useat muut opaskirjojen kirjoittajat irtisanoutuvat selväsanaisesti jo oppaansa alkusivuilla self help -kirjallisuuden kyseenalaiseksi asetetusta asiantuntijuudesta. Guilianon (2009, 9) mukaan *”Tämä ei ole taas yksi niitä bisneskirjoja, jotka kertovat kuinka ”menestyään” tai päästään ”johtajien kerrokseen”.*” Rauhala (2011, 10) julistaa, ettei hänen kirjansa ole *”kymmenen kohdan Tee näin niin menestyt -opas, vaan pikemminkin kokoelma ja valikoima havaintoja, joita minulle on muodostunut tehdessäni valmentajana ja psykologina yhteistyötä työelämässä olevien naisten kanssa”.* Perho (2011, 4) kehottaa lukijoitaan olemaan kuuntelematta *”omahyväisiä selfhelp-kirjailijoita, jotka eivät elä lainkaan niin kuin opettavat”.*

Kyseenalaistamisen ja erottautumisen lisäksi kirjoittajat legitimoivat omaa asiantuntijuuttaan positioitumalla työelämässä menestymisen kokemuseräisiksi asiantuntijoiksi sekä ystävän tai mentorin kaltaisiksi neuvonantajiksi, joiden vilpittömänä tavoitteena on auttaa lukijaa löytämään oma tiensä kohti menestystä. Kokemuseräisen asiantuntijuuden määrittäminen kirjoittajan tiedon lähteeksi on omiaan korostamaan kirjoittajien inhimillisyyttä ja samankaltaisuutta lukijan kanssa (Woodstock 2006, 323). Oppaan kirjoittaja ei tällöin näyttäydy etäisenä akateemisena asiantuntijana, mutta ei myöskään pelkkää rahaa tavoittelevana huijarina, jonka asiantuntijuudella ei ole mitään konkreettista perustaa. Omakohtaiseen kokemukseen – ennemmin kuin koulutukseen tai tieteelliseen asiantuntijuuteen – perustuva asiantuntijapositio korostaa myös opaskirjojen yleistä sanomaa, jonka mukaan kuka tahansa voi menestyä taustastaan riippumatta. Kirjoittajilla ei välttämättä olekaan taustallaan liike-elämän tai johtamisen tutkimus- ja konsultointikokemusta tai edes alan koulutusta. Niiden sijaan asiantuntijuuden perustana käytetään omaa menestynyttä uraa ja sen aikana tehtyjä havaintoja (mm. Street-Porter 2009, 107; Guiliano 2009, 11). Lisäksi kokemuseräisyys voi omakohtaisten kokemusten ohella perustua myös kirjoittajien tekemiin havaintoihin toisten kokemuksista. Esimerkiksi Frankelin (2005 & 2007) ja Rauhalan (2011) asiantuntijuuden perusta on vuosien työskentely uravalmentajina, kouluttajina ja psykologeina. Heidän teoriansa naisten menestyksen ja menestymättömyyden syistä perustuvat asiakkaiden kokemuksiin ja elämäntarinoihin.

Kokemuseräisyyden ohella kirjoittajien omaksumaa kirjoittajapositiona värittää ystävällisyysdiskurssi, kuten on naisten kirjoittamassa self help -kirjallisuudessa tyypillistä (Kenny & Bell 2010, 164). Opaskirjojen ei kirjoittajiensa mukaan olekaan tarkoitus syyllistää naisia, tarjota rajoittavia ja pakottavia sääntöjä tai kannustaa pyrkimään *”mihinkään hulluun kuvitelmaan täydellisyydestä”* (Street-Porter 2009, 176). Lukijoidensa rajoittamisen sijaan opaskirjojen tarkoitus on muun muassa *”täyttää naisten keskeisessä*

kanssakäymisessä olevaa aukkoa” (Guiliano 2009, 12), tehdä näkyväksi työelämän miehisiä pelisääntöjä (Evans 2006, 12) sekä osoittaa kuinka naiset itse voivat puhkaista työelämän lasikaton (Jabe 2007, 9). Kirjoittajien pääasialliseksi tavoitteeksi asettuukin näin ollen toisten naisten auttaminen. Tämä auttaminen tapahtuu ennen kaikkea kertomalla, millä tavoin lukijoiden kannattaisi itseään muuttaa, jotta hekin voisivat saavuttaa menestystä työurallaan.

Henkilökohtaista muutosta peräänkuuluttavassa opaskirjallisuudessa lukijan odotetaan olevan vapaaehtoisesti halukas vaadittuun muutokseen. Lukijan vapaaehtoinen neuvottavan rooli onkin menestysoppaita tutkineen Ulrich Bröcklingin (2005, 9) mukaan sisäänrakennettu koko self help -genreen. Opaskirjojen pariin kääntyvän lukijan voidaan jo lähtökohtaisesti olettaa olevan neuvojen tarpeessa, tai ainakin kokevansa näin itse. Tämä oletus lukijan vapaaehtoisesta muutoshalukkuudesta näkyy myös aineistoni opaskirjoissa. Lukijoita puhutellaan olettaen heidän haluavan muokata itseään ja toimintaansa kirjoittajan tarjoamien ohjeiden mukaisesti. Lukijaa myös rohkaistaan henkilökohtaiseen muutokseen muun muassa erilaisten testien, sääntölistojen, valmennusvinkkien ja kehityssuunnitelmien muodossa. Silmiinpistävintä lukijan suostuttelu ja ohjailu kohti muutosta on Frankelin teoksissa (2005 & 2007), joissa itsearviointien ja kehityssuunnitelmien lisäksi jokaisen valmennusvinkin jälkeen on varattu tilaa lukijan omille merkinnöille ja tavoitteille. Lisäksi Frankel painottaa toistuvasti tarjoamiensa sääntöjen omaksumisen hyödyllisyyttä:

Vaikka valitsisit vain 10 prosenttia tässä kirjassa annettavista valmennusvinkeistä ja omaksuisit ne, teet kannattavan sijoituksen. (Frankel 2005, 18.)

Työelämäoppaiden vahvasta ohjailupyrkimyksestä huolimatta kirjoittajat korostavat, ettei lukijan ole tarpeen noudattaa kaikkia oppaiden tarjoamia sääntöjä. Näennäisesti vahvimmin sääntöjä vastustavat Street-Porter ja Perho, jotka asettavat yksilön ulkopuolelta tulevat säännöt ylipäättäänkin kyseenalaisiksi. Samalla he julistavat, että lukijan tulisi luoda itse omat sääntönsä (Street-Porter 2009, 170–174; Perho 2011, 4–5). Käytännössä Street-Porterin ja Perhon teokset ovat kuitenkin ristiriidassa tämän lausunnon kanssa, sillä sääntöjen kyseenalaistamispuheen ohella he tarjoavat lukijoilleen jatkuvasti itse kehittelemiään sääntöjä, joiden noudattamisen he määrittelevät näennäisesti lukijan vapaaksi valinnaksi. Muutkin kirjoittajat painottavat lukijan itsenäisyyttä esittämällä, että lukija on vapaa tekemään omat johtopäätöksensä sekä opaskirjan sisällöstä että tarjotuista muutosehdotuksista. Tätä valinnanvapautta kuitenkin horjutetaan ilmauksilla, jotka antavat ymmärtää, että valitessaan toisin kuin kirjoittaja on ehdottanut, lukija tulee valinneeksi samalla myös menestymättömyyden. Lukijaan kohdistuu siis yhtä aikaa sekä neuvojen noudattamista seuraava menestymisen lupaus että neuvoista kieltäytymistä seuraava

epäonnistumisen uhka (vrt. Bröckling 2005). Jos lukija tahtoo todella menestyä urallaan, ei hänelle jää muita vaihtoehtoja kuin kirjoittajien ohjeiden noudattaminen:

Kanssani ei tarvitse olla samaa mieltä, mutta pitäisi tietää, miksi ei ole... ja nukkua sitten yön yli. (Guiliano 2009, 117.)

Olemalla oma itsesi ei tarkoita ettetkö voisi menestyä miesten maailmassa. Se tarkoittaa, että sinun pitää löytää sopiva olotila oman todellisen itsesi ja työpaikkasi väliltä. / Se ei myöskään tarkoita, että sinun täytyisi noudattaa kaikkia tämän kirjan ehdotuksia. Sinun ei tarvitse kehua itseäsi, sinun ei tarvitse sanoa mielipidettäsi, sinun ei tarvitse olla tiimipelaaja. On aivan hyväksyttävää työskennellä nimettömänä nurkassa tai takahuoneessa, kunhan täysin ymmärrät toimiesi seuraukset. Jos rakastat hiljaista työtäsi, koska voit tulla ja mennä niin kuin haluat, saat prosenttikorotuksen vuosittain ja sinulla on paljon vapaa-aikaa, se on todella hienoa. Mutta jos päämääränäsi on tulla talousjohtajaksi, toimitusjohtajaksi tai hallituksen puheenjohtajaksi, sinun on pidettävä ääntä itsestäsi. (Evans 2006, 183.)

Vaikka opaskirjojen kirjoittajalle ja lukijalle määritellyistä subjektipositioista ei voidakaan vetää suoria johtopäätöksiä sen suhteen, miten oppaiden lukijat todellisuudessa lukemaansa tulkitsevat, osoittavat ne kuitenkin kaksi asiaa. Ensinnäkin kirjoittajan ja lukijan rooleja määrittelevällä subjektipositioinnilla luodaan mielikuvaa, jonka mukaan menestys vaatii lukijalta henkilökohtaista muutosta. Tämä muutos määritellään yhtä aikaa sekä lukijan vapaaksi, autonomisesti tehdyksi valinnaksi, että suoraksi seuraukseksi kirjoittajan tarjoamien neuvojen noudattamisesta. Toiseksi subjektipositiointi tekee näkyväksi opaskirjojen taipumuksen määritellä lukijansa itseään jatkuvasti ja vapaaehtoisesti tarkkaileviksi ja kontrolloiviksi subjekteiksi, joiden menestys riippuu ennen kaikkea henkilökohtaisesta muutoshalukkuudesta. Tämä määrittely vastaa postfeminismille tyypillistä uusliberalistista ajattelua, jossa yksilöllä oletetaan olevan autonominen halu jatkuvasti muokata ja hallinnoida itseään ja elämäänsä saavuttaakseen maksimaalisen menestyksen (Miller & Rose 2010, 76–77). Ellei lukija halua muokata itseään ja toimintaansa, ei hänen kirjoittajien mukaan tarvitse myöskään odottaa menestyvänsä. Vastaavia havaintoja self help -kirjallisuuden ja uusliberalismin yhteydestä on tehnyt myös Bröckling (2005, 11), jonka mukaan lukijoitaan ohjailemaan pyrkivässä opaskirjallisuudessa on selviä uusliberalistisen hallinnan piirteitä. Tämä hallinta jää kuitenkin teosten yleisessä retoriikassa näkymättömiin, sillä pyrkimykset ohjailta yksilöitä naamioidaan heidän omaksi halukseen muuttua ja joustaa työelämän tarpeiden mukaan. Näin ollen lukijoiden ohjailu kohti aiempaa laajempaa yksilönvastuuta ja jatkuvaa muutostarvetta saadaan näyttämään ennen kaikkea yksilöiden vapaalta valinnalta.

4.1.3 Itsenäiset supernaiset

Menestyneet naisjohtajat ovat äärimmäisen mahdollisuussuuntautuneita. He eivät ole kauaa työpaikassa, jossa eivät voi näyttää kynsiään tai saa esimiehensä tukea. Nämä naiset uskovat itseensä, jaksavat kilpailla ja pääsevät pitkälle. Yksi syy menestymiseen on ollut myös se, että monet heistä ovat naimisissa tasa-arvoisen miehen kanssa. (Jabe 2007, 50.)

Lukijoilta vaaditun henkilökohtaisen muutoksen tavoitteeksi työelämäoppaissa asetetaan itsenäisen, kunnianhimoisen ja naisellisen naisen kategoria. Käytän tästä menestyvän ihannenaisen kategoriasta nimitystä supernainen, sillä se toistuu itseironisena terminä myös opaskirjojen sisällöissä. Siinä missä oppaiden kirjoittajat kiistävät, ettei naisten heidän mielestään tulisi pyrkiä kohti mitään täydellisyyden tai "supernaiseuden" määritelmää, he kuitenkin samalla asettavat selkeitä määritteitä sille, millaisia modernin työelämän menestyvät ihannenaiset heidän mielestään ovat. 2000-luvun työelämäoppaiden esittämä supernaiseus liittyy ennen kaikkea työelämän menestyksekkääseen hallintaan. Kodinhoitoon, perheeseen ja äitiyteen liittyvät kysymyksetkin tosin astuvat kuvaan silloin, kun käsitellään työn, perheen ja parisuhteen yhteensovittamisen vaikeuksia. Muita vaikeuksia opaskirjojen supernainen ei uransa aikana juurikaan kohtaa, sillä hänen katsotaan elävän tasa-arvoisessa yhteiskunnassa ja edustavan heteronormatiivista, keskiluokkaista ja nuorehkoa naisryhmää, johon esimerkiksi ikään, etniseen taustaan tai seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvaa syrjintää ei kohdistu.

Menestyvän supernaisen kategoriaa luodaan ennen kaikkea kannustaviksi tarkoitettujen esimerkkitarinoiden avulla. Self help -genrelle tyypillisen tavan mukaan työelämäoppaiden kirjoittajat vakuuttavat lukijoitaan näkemystensä todenperäisyydestä kertomalla tarinoita niin omasta elämästään kuin ystäviensä, tuttavien ja asiakkaidensakin kokemuksista. Näiden tarinoiden kautta muotoutuu mielikuvia siitä, millainen menestyvän naisen tulisi ihanteellisimmillaan olla. Samalla tarinat toimivat ikään kuin todisteen tavoin osoittaessaan lukijalle, että ihanteen saavuttaminen on ainakin tarinoissa esiintyvien naisten kohdalla ollut mahdollista. Naisten elämäntapaoppaita tutkineen Arlie Russell Hochschildin (1994, 2–4) mukaan esimerkkitarinat ovat jopa vaikutusvaltaisempi esitysmuoto kuin kirjoittajan mielipiteet tai faktuaaliset puheet siitä, mikä on totta tai oikein. Hochschild katsoo tarinoiden vakuuttavuuden perustuvan sellaisten menestymisen kokemusten konkretisointiin, jotka lukijakin toivoisi voivansa omassa elämässään kokea. Täten esimerkkitarinat luovat lukijalle tavoiteltavan ideaalin konkreettisen perustan. Vaikka supernaisen kategoria rakentuukin vahvasti esimerkkitarinoiden päälle, kategoriaa vahvistetaan myös faktoina esitettyjen, kirjoittajien omia näkemyksiä edustavien mielipiteiden ja tulkintojen kautta.

Työelämäoppaiden kannustavissa esimerkkitarinoissa 2000-luvun supernainen määrittyy itsenäiseksi, kunnianhimoiseksi, työelämäorientoituneeksi, työtään rakastavaksi ja siihen intohimoisesti panostavaksi

naiseksi. Kiireisestä ja stressaavasta elämäntyylisestä huolimatta supernainen ei myöskään unohda ylläpitää hänet miehistä erottavaa naisellisuuttaan. Supernainen elää yhteiskunnassa, jossa tasa-arvo on jo toteutunut, tai jossa viimeisimmätkin työelämän lasikatot ovat naisten rikottavissa, jos naiset vain haluavat sitä tarpeeksi. Toteutuneen tasa-arvon vuoksi supernaisen ei ole enää tarpeen mukailla miesten toimintatapoja, vaan hän on vapaa palaamaan luontaiseksi esitetyn naisellisuutensa pariin ja löytämään paikkansa työ- tai liike-elämässä naisellisesti toimivana naisena. Hänen ei ole tarpeen taistella tasa-arvosta muutoin kuin yksilötasolla, mutta juuri yksilötasolla hän on valmis työskentelemään menestyksensä eteen kuinka paljon tahansa. Lenita Airiston (2007, 66) sanoin: *”Vallannaiset eivät anele, he ottavat vallan, sillä he katsovat, että asema kuuluu heille.”* Päätäväisyyden ohella supernaisen tärkeimpiä ominaisuuksia on opaskirjojen mukaan intohimoinen suhde työhön. Kun nainen rakastaa sitä mitä hän tekee, työskentelymotivaatio pysyy riittävän korkeana. Menestymisen katsotaan olevan luontaista seurausta tästä omistautumisesta ja intohimosta, mutta toisaalta intohimoa tarvitaan myös työuralla jaksamiseen. Intohimo myös erottaa todelliset menestyjät niistä naisista, jotka kovasta yrittämisestä huolimatta eivät tule menestymään. Todelliset supernaiset sen sijaan rakastavat työtään niin paljon, etteivät sen vaatimat uhraukset tunnu koskaan kohtuuttomilta:

Yksi läheiseni työskentelee huippuvirassa. Hänen on oltava aina työnantajansa tavoitettavissa. Hänen lapsillaan on ollut enemmän hoitajia kuin Tiger Woodsilla rakastajattaria. Hän ei harrasta kuin lukemista, koska mihinkään muuhun ei ole aikaa. Hän ei voi matkustaa kertomatta siitä työnantajalleen ja hän tekee työssään valtavia päätöksiä, joiden pohjaksi hän lukee yökaudet 700-sivuisia kapulakielisiä raportteja. /

Toinen ystäväni on yrittäjä. Hän on töissä, kun hänen alaisensa ovat lomalla. Hän teki töitä myös ollessaan synnytyslaitoksella. Hän tekee töitä aamuvuuden ja yhdeksän välillä saadakseen aikaa perheelle viiden ja yhdeksän välillä illalla – minkä jälkeen hän tekee taas vähän töitä. / En ole koskaan kuullut kummankaan valittavan työn paljoutta tai sitä, että he eivät voi tehdä sitä tai tätä tai tuota. He ovat halunneet menestyä, ja siksi heidän elämänsä saattaa monista näyttää ikävältä ja tylsältä. Itse he ovat liekeissä, koska he saavat toteuttaa intohimoaan. (Perho 2011, 142.)

Tämä opaskirjoissa esiintyvä työelämän supernaisen kategoria vastaa monella tasolla Angela McRobbien (2009) kuvausta postfeminismin urasuuntautuneesta ihannenaisestä. Postfeministiseen huippusuorittajanaiseuteen kuuluva yksilö- ja suorituskeskeisyys ovat vahvasti läsnä työelämäoppaiden tavassa representoida menestyvää naista. Lisäksi naisten menestymisen takana katsotaan olevan paitsi jo toteutunut yhteiskunnallinen tasa-arvo, myös naisten kyvykyys suoriutua mistä tahansa vain oikean asenteen, tahdonvoiman, intohimon ja päätäväisyyden voimalla. Postfeministisen ajattelun tavoin nykynaiset nähdäänkin opaskirjoissa meritokraattisen suoritusyhteiskunnan etuoikeutettuina subjekteina, jossa naisten menestymisen mahdollisuus perustuu nimenomaisesti yksilökeskeiseen suorittamiseen. Menestymisen perustuessa suorituksiin, supernainen voi kovaa työtä tekemällä menestyä myös sellaisissa

olosuhteissa, joissa tasa-arvo ei vielä kaikilta osin toteudu. Postfeministiseen naisihanteeseen viittaa myös oppaissa korostuneessa roolissa oleva naisellisuuden vaaliminen. Kirjoittajat määrittelevät naisellisuuden ylläpitämisen modernin naisen vapaudeksi ja etuoikeudeksi samaan tapaan kuin McRobbie (2009, 60–63), Gill (2007b, 155) ja Lazar (2006, 506–508) katsovat postfeministisessä ajattelussa tehtävän. Vaikka supernaisen naisellisuudelle asetetaankin työelämäoppaissa lukuisia sääntöjä, esitetään naisellisuus kuitenkin ensisijaisesti emansipatorisena, naiset maskuliinisuuden muotista vapauttavana ilmiönä.

Postfeminismin toisesta, konservatiivisesta ja kotikeskeisestä naisihanteesta (Negra 2009) aineisto tarjoaa pääosin maltillisempia viitteitä. Työelämän menestystä käsittelevissä opaskirjoissa naiseuden ihanteeksi ei ymmärrettävää kyllä aseteta kotiin jäävää kotirouvaa, joskin eräissä oppaissa huomioidaan, että halutessaan nainen voi valita urakseen myös kotiäitiyden (Evans 2006, 159–160; Virtanen 2008, 134). Lisäksi transformatiiviseksi poikkeukseksi aineiston yleisestä linjasta voidaan laskea Rauhalan (2011) teos, jossa kirjoittaja määrittelee uralla menestymisen naisten kannalta mahdollisesti vaaralliseksi valinnaksi. Rauhalan mukaan menestyksen tavoitteluun käytetty aika on poissa paitsi naisten omasta hyvinvoinnista, myös heidän ihmissuhteistaan ja lapsiltaan, jotka Rauhalan teoksessa määrittyvät naisen elämän tärkeimmiksi osa-alueiksi. Muista opaskirjoista poiketen Rauhala ei kehotakaan lukijoitaan tavoittelemaan menestystä, vaan ennemminkin varomaan sitä, sillä sen kustannukset ovat hänen mukaansa moninkertaiset sen vaatimiin uhrauksiin verrattuna:

Kristiinan kanssa pohdimme, mitä siellä huipulla oikeastaan luuraa sellaista, minkä vuoksi sinne kannattaa haluta. Huipulla tuulee, siellä on yksinäistä, ja siellä kilpailu on kovempaa kuin voisi arvatakaan. Huipulla tuuli on raaka ja viimainen, ja se voi lennättää sinut alas laaksoon yhdellä puuskallaan. Matka huipulta alas on monin verroin nopeampi kuin ylös. Ollessasi huipulla törmäät varsinaiseen kukkulan kuningas -leikkiin, jossa tavoitteena on tuuppia toisia huipulla olijoita alas ja tehdä tilaa uusille kylmäpäisille tulokkaille. / Huipulla kaikki on mahdollista, mutta kustannukset ovat satakertaiset matkan varrella oleviin hintoihin verrattuna. Huipulla kohtaat aivan uudenlaisia haasteita ja osaamisalueita, joita sinun olisi hyvä ottaa haltuun. Jos voisit kannustaa sinua johonkin, kannustaisin sinua haluamaan tulla hyväksi, suorastaan erinomaiseksi, mutta ei yhtään sen enempiä. (Rauhala 2011, 172.)

Supernaisen elämää määrittelee työn ohella myös perhe. Vaikka äitiyttä ei pääsääntöisesti asetetakaan opaskirjojen ihannaisen elämän päätavoitteeksi, ottavat työelämäoppaiden kirjoittajat kuitenkin tavalla tai toisella kantaa työn ja perheen yhteensovittamiseen. Tätä kysymystä lähestytään teoksissa kirjoittajien omien kokemusten, mielipiteiden ja tulkintojen kautta. Niiden pohjalta kirjoittajat tarjoavat faktamuotoisia lausuntoja siitä, kuinka työn ja perheen yhdistämisen tulisi tapahtua, onko se lainkaan mahdollista ja onko joko työn tai perheen mentävä menestyvän naisen elämässä toisen edelle. Faktoina esitettyjä lausuntoja tarjotaan siitäkin huolimatta, että kirjoittajat myöntävät ettei työn ja perheen yhteensovittamiseen ole olemassa yksinkertaisia, kaikissa olosuhteissa päteviä ratkaisuja.

Työelämäoppaiden kirjoittajien näkemykset työn ja perheen yhteensovittamisesta vaihtelevat sen mukaan, ovatko he itse perheellisiä vai eivät. Kaikki ovat kuitenkin yksimielisiä siitä, että työn ja perheen välinen tasapainoilu on vaikeaa ja aiheuttaa haasteita naisen työuralle. Useissa teoksissa toistuu kuvaus naisten kokemasta ahdistuksesta tai *”Grand Canyonin kokoisesta syyllisyydestä”* (Perho 2011, 145), jota työssäkäynti perheellisille naisille aiheuttaa silloin, kun työ menee perheen edelle (mm. Rauhala 2011, 160–161; Vainikainen & Järvi 2008, 99–100). Monissa opaskirjoissa uusinnetaankin ajatusta postfeminismiin liitetystä *”kaiken saamisen”* mahdottomuudesta: menestyvä ura ja omistautuva äitiys eivät mahdu samaan supernaisen pakettiin. Tätä mieltä ovat etenkin ne kirjoittajat, jotka ovat tietoisesti päättäneet olla perustamatta perhettä (mm. Guiliano, Street-Porter). He esittävät, että vaikka lasten saaminen olisikin yhä *”naisille kestävin menestysodotus”* (Guiliano 2009, 136), ei todellinen menestys työelämässä ole mahdollista, jos samalla haluaa omistautua myös perhe-elämälle:

Monet naiset haluavat tuon kaiken, mutta en usko sen olevan mahdollista, ellei onnistu selvittämään itselleen, mitä odottaa ”kaiken saamiselta”. Varmasti on mahdollista saada onnellinen avioliitto, muutamia lapsia ja säällinen ura. Ei se helppoa ole, mutta mahdollista. Kuitenkin hyvin harva nainen voi olla astronautti, kannustava vaimo ja aina saatavilla oleva neljän tai viiden lapsen äiti. (Onko sellaista naista olemassakaan?) (Guiliano 2009, 136.)

Tällä kannalla on perheettömien naisten lisäksi myös osa perheellisistä, kuten esimerkiksi Kirsi Virtanen (2008, 134), jonka mukaan kotiin useiksi vuosiksi lasta hoitamaan jäävän naisen ei tulisi odottaakaan saavansa urallaan miesten kanssa tasa-arvoisia menestymismahdollisuuksia. Toisesta on osattava luopua, joko äitiyteen tai työhön keskittymisestä. Uran ja perheen yhteensovittamisen puolesta puhuvat puolestaan ne opaskirjojen kirjoittajat, jotka ovat valinneet uran lisäksi myös äitiyden. Heidän retoriikassaan lasten hankkiminen on ja sen myös tulisi olla *”maailman luonnollisin asia”* (Jabe 2007, 152). Tällöin perheettömät uranaiset määrittyvät joltain vaille jääneiksi, yksityiselämänsä uhranneiksi ja raskaiden valintojen tekijöiksi (mm. Tiitinen 2006, 78; Rauhala 2011, 165). Lapsettomiksi tai *”vaille omaa lasta”* jäädään esimerkiksi siksi, että *”oikea aika ei koskaan tullut”* tai koska nainen on tehnyt lasten hankkimisen kannalta vääriä valintoja (Vainikainen & Järvi 2008, 52–58). Perheelliset kirjoittajat eivät siis esitä, että lasten hankkimatta jättäminen olisi uramenestystä tavoittelevalle naiselle mielekäs tai kannatettava vaihtoehto. Vaikka äitiyden työuralle asettamat rajoitteet tunnustetaan, pitävät nämä kirjoittajat perhettä niin tärkeänä naisen elämän osa-alueena, että he kehottavat lukijoitaan tekemään uhrauksia mieluummin uran kuin perhe-elämän kustannuksella. Äitiyttä ihannoidaan esimerkiksi esittämällä, että äitiys tekee naisista parempia palkkatyössään lastenhoidon yhteydessä kehittyneiden organisointitaitojen vuoksi. Lisäksi oletetaan, että muut naiset tuntevat lapsettomuudestaan jatkuvaa surua:

Äitiys tekee naisista keskimäärin parempia työssään, ellei puhuta huippusuoriutujista, maailman luokan artisteista tai naisjohtajista, joista osa on kenties saanut lapsettomuudesta käyttövoimaa. Jotkut heistä ovat saattaneet ratkaista lapsettomuutensa surun kanavoimalla kaiken energiansa johonkin niin vaativaan, että eivät ehdi surra menetettyä äitiyttä, vaan saavat urastaan merkityksellisyyden ja täyttymyksen kokemuksia siinä määrin, että ne toimivat korvaavina tyydytyksen lähteinä. (Rauhala 2011, 165.)

Perhe-elämään liittyviä kysymyksiä käsitellessään opaskirjojen kirjoittajat uusintavat konservatiivista ja heteronormatiivista tapaa määritellä naisena ja miehenä olemista. Erityisesti Rauhalan teoksessa esiintyy 1950-luvulle tyypillistä rooliajattelua naisista kodin- ja lastenhoitajina ja miehistä perheen taloudellisen toimeentulon turvaajina. Rauhala (2011, 182) kehottaa naisia muun muassa muistamaan kotona tehdyn työn tärkeyden sekä tukemaan pyyteettömästi miehensä pyrkimyksiä. Miehen menestys työelämässä määrittyykin Rauhalan teoksessa naisen menestystä tärkeämmäksi, sillä siitä riippuu Rauhalan mukaan myös miehen omanarvontunto. Rauhalan teos on kuitenkin tässä suhteessa kärkevydessään poikkeus, eikä yhtä vahvaa kehotusta naisen ja miehen erilaisten, heteronormatiivisten roolien ylläpitämiseen esiinny muissa opaskirjoissa. Monissa oppaissa päinvastoin muistutetaan naisia siitä, ettei naisen menestystä tarvitse enää nykypäivänä mitata sen mukaan, kuinka hyvin hän suoriutuu kodin- ja lastenhoidosta. Lisäksi kirjoittajat muistuttavat, että eri elämänvaiheissa työuran ja perheeseen keskittymisen välinen suhde voi myös vaihdella (mm. Evans 2006, 159; Perho 2011, 142–143, 179; Vainikainen & Järvi 2008, 99–100). Implisiittisellä tasolla opaskirjat toistavat kuitenkin käsitystä siitä, että perhe ja läheisistä huolehtiminen on enemmän naisten kuin miesten tehtävä. Perheen ei tässä yhteydessä tarvitse tarkoittaa välttämättä omia lapsia, vaan sillä viitataan myös esimerkiksi naisen vanhempiin tai sisaruksiin. Myös näissä tapauksissa perheestä huolehtimisen katsotaan lankeavan nimenomaan naisen vastuulle ja asettavan siten esteitä naisen työuralle. Miehen elämää tai työuraa perheen ei katsota samalla tavoin säätelevän:

Naisen tiellä on paljon enemmän esteitä johtuen pääasiassa siitä suuresta asiasta, jota myös perheeksi kutsutaan. En ole koskaan tavannut niin yksinäistä naista, ettei hänellä jossain elämänsä vaiheessa olisi ollut tärkeää henkilökohtaista ihmissuhdetta oli sitten kyse vanhemmista, siskoista, veljistä tai lapsista. Se tarkoittaa, että monet meistä ovat kulkeneet edestakaisin perheen asettamien velvollisuuksien ja uran välillä niin, että joskus on täytynyt jättää työ, muuttaa työaikoja tai siirtyä töihin toiseen kaupunkiin. (Evans 2006, 19.)

Vaikka työ siis onkin 2000-luvun supernaiselle tärkeää, on äitiydellä ja perheellä työelämäoppaiden ihannenaisen elämässä yhä merkittävä sija. Äitiys- ja parisuhdepuheeseen sisäänrakennettuna voidaan myös nähdä oletus supernaisen heteroseksuaalisuudesta. Lisäksi hetero-oletus näkyy tavassa, jolla oppaiden kirjoittajat pohtivat tasa-arvoisen parisuhteen merkitystä naisen uramenestyksen kannalta (mm. Jabe 2007, Perho 2011, Virtanen 2008). Parisuhteet, jotka kaikissa opaskirjoissa määritellään poikkeuksetta heterosuhteiksi, ovat naisten menestymisen kannalta ratkaisevassa roolissa siksi, että miespuolison konservatiivisten asenteiden sekä traditionaalisten sukupuoliroolien noudattamisen katsotaan haittaavan

naisten urakehitystä. Näiden kirjoittajien mukaan naisten tulisikin lähtökohtaisesti valita puolisoonsa sellainen mies, jonka itsetunto kestää naisen menestymisen ja joka suhtautuu naisten ja miesten väliseen tasa-arvoon ja kotitöiden tasapuoliseen jakamiseen myönteisesti. Ellei näin ole ensi yrittämällä käynyt, on mies helpompi vaihtaa toiseen kuin pyrkiä häntä muuttamaan (mm. Perho 2011, 182; Jabe 2007, 31). Supernaisen itsetunto tulee mitatuksi siis myös siinä, alistuuko hän elämään epätasa-arvoisessa parisuhteessa vai ei. Mielenkiintoinen parisuhteisiin liittyvä havainto on, että siinä missä naisen katsotaan kykenevän henkilökohtaiseen muutokseen, oletetaan miehen pysyvän ikuisesti samanlaisena.

Koska miehet eivät työelämäoppaiden mukaan muutu, ei miesten kodinhoitovastuun lisääminen olekaan kirjoittajien mukaan helpoin tapa ratkaista kotitöiden epätasainen jakautuminen heteroparisuhteessa. Varmempi keino on siivous- ja lastenhoitopalvelujen ostaminen kodin ulkopuolelta (mm. Rauhala 2011, 61; Tiitinen 2006, 24–25; Street-Porter 2009, 73; Perho 2011, 145, 186). Näin ollen moderni supernainen voi rahan avulla itsenäisesti ratkaista myös naisten mahdollisuuksia perinteisesti rajoittaneet, kotitöiden ”toiseen työvuoroon” liittyvät ongelmat, joutumatta kiistelemään asiasta aviomiehensä kanssa. Tämä tosin vaatii matalapalkkaisten ja usein naisvaltaisten lastenhoito-, siivous- ja pesulapalveluiden olemassaoloa (McGee 2005, 87). Opaskirjojen kirjoittajat eivät kuitenkaan teoksissaan problematisoi sitä, että ”saadakse kaiken” niin työ- kuin perhe-elämänkin osalta modernit supernaiset tarvitsevat avukseen vähemmän etuoikeutetussa asemassa olevien naisten työpanosta, joilla puolestaan ei välttämättä ole vastaavia mahdollisuuksia työn ja perheen yhteensovittamiseen kodin ulkopuolelta ostetun kotityön avulla.

Kun työelämäoppaiden menestyvän supernaisen kategoriaa tarkastellaan postfeminismin ristiriitaisten naisihanteiden valossa, vastaa se huomattavasti enemmän McRobbien (2009) kuvausta huippusuorittajista kuin Negran (2009) kotiin vetäytyvää kotirouvaa. Kuitenkin myös kodilla, perheellä, äitiydellä sekä (heteronormatiivisella) parisuhteella ja avioliitolla on paikkansa supernaisten elämässä, minkä takia niihin liittyviä teemoja käsitellään myös työelämäoppaiden sivuilla. Tämän vuoksi opaskirjojen supernaiset eivät edustakaan yksiselitteisesti vain jompaakumpaa postfeminististä naisihannetta, vaan joutuvat tasapainottelemaan näiden kahden ihanteen välimaastossa ainakin niissä tapauksissa, kun nainen päättää uran lisäksi perustaa myös perheen. Vaikka tässä suhteessa toisin valitseminen on eräiden opaskirjojen kirjoittajien omakohtaisten esimerkkienkin mukaan mahdollista, määrittyy esimerkiksi naiseudeksi kuitenkin nimenomaan työuran ja perheen onnistuneesti yhteen sovittava, heteroparisuhteessa elävä nainen. Tällöin opaskirjojen tarjoaman ihannenaiskuvan ulkopuolelle jäävät esimerkiksi yksin elävät, yksinhuoltajat, lapsia haluamattomat sekä muut kuin heteroseksuaaliset naiset.

4.2 Naisen menestymisen esteenä on vain nainen itse

4.2.1 Naiset tekevät virheitä

Naisten menestyksen ja bisneskasvun suurimpia esteitä ovat naisten oma asenne ja itseluottamuksen puute. (Sounio 2010, 243.)

Olen kuullut lähes 25 vuoden aikana lukuisien naisten kertovan terapiaistunnoissa ja kokoushuoneissa siitä, miten heidät on syrjäytetty päätettäessä ylennyksistä ja miten heidät on vaiennettu, kun he ovat esittäneet ajatuksiaan. Olen tarkkaillut naisia sadoissa kokouksissa. Sivuun jätetyille on ollut yhteistä tapa toimia ja reagoida tilanteeseensa. Olen kuullut ja nähnyt, miten naiset ovat tietämättään itse murentaneet uskottavuuttaan ja pilanneet uransa. Kukaan ei ole tehnyt sitä heidän puolestaan. (Frankel 2005, 15.)

Puhuttaessa naisten uramenestyksen esteistä, toistuu työelämäoppaissa self help -kirjallisuudelle tyypillinen virhediskurssi, joka korostaa yksilön omaa vastuuta ja syyllisyyttä menestymättömyytensä suhteen (Cameron 1995, 206). Tämän diskurssin kautta työelämäoppaiden kirjoittajat pyrkivät osoittamaan, että naisten menestymisen esteet johtuvat pääsääntöisesti vain naisista itsestään. Syitä menestymättömyydelle haetaan esimerkiksi naisten vääristä asenteista, toiveista, peloista ja käyttäytymistavoista. Samalla opaskirjat sivuuttavat toistuvasti yhteiskunnallisten kysymysten merkityksen naisten menestyksen estäjinä ja hidastajina. Kirjoittajat eivät silti kiistä, etteikö naisten menestys työelämässä olisi toistaiseksi jäänyt miesten jalkoihin. Naisten ja miesten eriarvoiseen asemaan viitataan esimerkiksi silloin, kun kirjoittajat kertovat naisten ja miesten palkkaeroista tai naisten vähäisestä määrästä ylemmissä johtotehtävissä. Syrjinnän ja epätasa-arvon merkitystä näiden erojen aikaansaajana kuitenkin vähätellään. Ne pyritään usein myös kumoamaan osoittamalla, että sukupuolten väliset erot esimerkiksi palkkauksessa ja johtotehtäviin etenemisessä johtuvat todennäköisimmin naisten omista asenteista ja käytöksestä.

Vahvimmin virhediskurssi näkyy Frankelin teoksissa *Kiltti tyttö ei pääse pomoksi – 101 tapaa hävitä miehelle* (2005) sekä *Luotu johtamaan – 99 tapaa naisen ottaa ohjat* (2007), jotka koostuvat yksinomaan naisten tekemien virheiden esittelystä sekä virheiden korjausehdotuksista. Virheiksi lasketaan esimerkiksi naisten väärä asenne, väärä tärkeysjärjestys, liiallinen epävarmuus, vääränlainen pukeutuminen, vääränlaiset eleet ja äänenpainot sekä haluttomuus ottaa riskejä. Teosten lopussa lukijalle tarjotaan kehityssuunnitelma, jonka avulla häntä suostutellaan irtautumaan haitallisiksi määritellyistä toimintatavoistaan. Frankelin mukaan naisten ei tulisikaan niin herkästi syyttää yhteiskunnan tai työelämän epätasa-arvoisia rakenteita, vaan ennemminkin heidän olisi muututtava ihmisinä voidakseen saavuttaa menestystä. Frankelin ohella myös Evansin (2006), Guilianon (2009) ja Jaben (2007) teoksissa naisten

tekemät virheet saavat paljon painoarvoa, eikä virheisiin keskittyvä diskurssi ole tuntematon lopuissakaan aineiston opaskirjoissa.

Naisten toiminnan virheellisyys esitetään opaskirjoissa universaalina faktana. Esimerkiksi Frankelin mukaan naiset tekevät samoja virheitä kaikkialla maasta tai maanosasta riippumatta. Faktoina esitettyjen lausuntojen todenperäisyys perustuu pääsääntöisesti kirjoittajien henkilökohtaisiin kokemuksiin, mielipiteisiin ja tulkintoihin. Lisäksi faktaa vahvistavina esimerkkitapauksina käytetään kirjoittajien tuntemien naisten elämäntarinoita. Vaikka kirjoittajien näkemyksillä ei siis pääsääntöisesti olekaan tieteellistä tai tutkimukseen perustuvaa taustaa, tätä ei kuitenkaan aseteta ongelmaksi. Tutkimustiedon puute päinvastoin mahdollistaa kirjoittajien asemoitumisen työelämän vaiettujen tosiasioiden paljastajiksi: he kertovat lukijalle jotain sellaista, mitä ei syystä tai toisesta ole kerrottu missään muualla. Faktamuotoinen esitystapa ei myöskään kannusta lukijoita kyseenalaistamaan tai arvioimaan itse näiden lausuntojen totuusarvoa.

Olenpa sitten työskennellyt Jakartassa, Oslossa, Prahassa, Frankfurtissa, Wellingtonissa tai Detroitissa, olen hämmästyneenä havainnut, että naiset tekevät kaikissa kulttuureissa samoja virheitä työelämässään. Virheet voivat olla Hongkongissa räikeämpiä kuin Houstonissa, mutta kyse on saman teeman muunnelmista. Tiedän, että ne ovat virheitä, koska kun naiset puuttuvat niihin ja alkavat toimia toisin, heidän urapolkunsa saa ihmeellisiä käännteitä, joita he eivät aikaisemmin pitäneet mahdollisinakaan. (Frankel 2005, 22.)

Eri opaskirjojen virhepuheessa toistuvat samat teemat. Perustavanlaatuisimmaksi naisten uramenestyksen esteeksi määritellään naisten turvallisuushakuinen asenne. Oppaiden mukaan naiset arvostavat pysyvyyttä ja taloudellista turvaa niin paljon, ettei riskejä työuralla yksinkertaisesti uskalleta ottaa (mm. Guiliano 2009, 35; Jabe 2007, 83; Perho 2011, 135–136; Vainikainen & Järvi 2008, 74–75). Naisten ei myöskään katsota välttämättä tahtovan johtotehtäviin, sillä he epäilevät omaa osaamistaan ja pärjäämistään miehiksi miellettyissä tehtävissä (mm. Frankel 2007, 14–15; Jabe 2007, 194). Vaihtoehtoisesti naisten tärkeysjärjestyksessä perhe ja yksityiselämä voivat mennä työn edelle, jolloin työhön ei haluta sitoutua niin paljon kuin johtotehtävät vaatisivat (mm. Friedman & Yorio 2006, 45). Suurimmaksi naisten turvallisuushakuisuuden ja epävarmuuden syyksi kirjoittajat määrittelevät naisten ja miesten erilaisen kasvatuksen sekä lapsuuden leikeissä opitut asenteet. Naisten katsotaan kärsivän ”*kiltin tytön syndroomasta*” ja toisten pakonomaisesta miellyttämisestä, siinä missä miehet ovat jo lapsena omaksuneet työelämässäänkin vaaditun kilpailuvietin ja riskinottokyvyn (mm. Evans 2006, 85; Frankel 2007, 72; Jabe 2007, 193; Rauhala 2011, 25). Tämä naisten perimmäinen epävarmuus näkyy kirjoittajien mukaan myös heidän elehtimisen ja puhumisen tavoissaan uskottavuutta heikentävästi. Evansin (2006, 72) mukaan ”*Amerikkalaisessa liikemaailmassa naiset puhuvat aivan kuin heillä ei olisi oikeutta puhua*”. Oman epävarmuutensa takia naiset saavatkin syyttää itseään silloin, kun heitä ei kuunnella, heidät keskeytetään

tai heidän asiantuntijuutensa asetetaan kyseenalaiseksi. Naisten perimmäinen epävarmuus saa heidät kirjoittajien mukaan myös pelkäämään vastuunottoa. Niinpä naiset, jotka sinänsä haluaisivatkin menestyä urallaan, eivät kirjoittajien mukaan välttämättä uskalla hyödyntää työssään saamiaan tilaisuuksia:

Naisen on myös uskallettava ottaa vastuuta. Eräällä työtoverillani oli tapana valittaa, että miehet saavat kaikki mielenkiintoiset projektit. Kerran kuitenkin kävi niin, että toimitusjohtaja antoi hänelle vaativan projektin vedettäväksi. Hän kieltäytyi keksimällä vaikka miten monta syytä resurssipulasta alkaen. Tämä on valitettavan tyypillistä. Kun annetaan vastuuta, osa naisista ei epäonnistumisen pelon vuoksi uskalla sitä ottaa. (Jabe 2007, 36.)

Lisäksi työelämäoppaiden kirjoittajat katsovat naisten tekevän urallaan valintoja, jotka estävät heitä menestymästä. Oppaissa varoitetaan naisia jämähtämästä ”naisgettoon”, eli stereotyyppisiin naistöihin, kuten toimistovirkailijaksi tai henkilöstöosaston työntekijäksi. Tämä nimittäin ”lisää todennäköisyyttä, että naista ei katsota vaativiin tehtäviin sopivaksi” (Frankel 2005, 158). Syy sille, että naisten urakehitys usein päättyy keskijohtoon, onkin opaskirjojen mukaan nimenomaan naisten tekemissä väärissä uravalinnoissa, eikä esimerkiksi sukupuoleen perustuvassa syrjinnässä:

Naiset tavoittelevat isoissa organisaatioissa sellaisia työasemia, joista heillä ei ole enää ylenemismahdollisuuksia. Naiset pääsevät päällikkötasolle, mutta siltä paikalta ei olekaan tietä yrityksen ylimpiin johtotehtäviin. Uraputki juuttuu keskijohtoon. Naisten tulisi valita tiensä yritysten organisaatioissa kaukaa viisaasti niin, että se varmistaa pääsyn huipulle. (Airisto 2007, 107.)

Vastaavalla tavalla sukupuoleen perustuvan syrjinnän mahdollisuus sivuutetaan tai sitä vähätellään silloin, kun kirjoittajat pohtivat syitä naisten ja miesten välisiin palkkaeroihin. Guilianon (2009, 228–229) mukaan miehet saavat naisia parempaa palkkaa siksi, että he ottavat naisia todennäköisemmin vastaan paremmin palkattuja työpaikkoja ja valitsevat alun perinkin kovempipalkkaisia uria kuin naiset. Naisten heikompi palkkataso määrittäytyy siis seuraukseksi vain heidän omista valinnoistaan. Lisäksi palkkaeroa selitetään sillä, etteivät naiset uskalla pyytää palkkaa ja palkankorotuksia samalla tavoin kuin miehet. Frankel selittää naisten ja miesten välisen palkkaeron lisäksi myös eri etnisiin vähemmistöryhmiin kohdistuvaa palkkauksen epätasa-arvoa yksilöiden haluttomuudella pyytää ansaitsemaansa palkkaa:

Yksinkertaisin selitys tähän [palkkaeroihin] on, että toisin kuin miehet naiset eivät mielellään riitele rahasta eivätkä neuvottele tehokkaasti, kun heitä ollaan palkkaamassa tai kun on palkankorotusten aika, ja palkkaeroilla on taipumusta kasvaa ajan myötä. Epäilemättä naiset myös pelkävät neuvotella palkoista enemmän kuin miehet. Yhdessä tutkimuksessa kävi ilmi, että naiset ovat kaksi ja puoli kertaa vastahakoisempia kyseenalaistamaan palkkansa silloin, kun heillä on mahdollisuus neuvotella siitä. (Guiliano 2009, 228–229.)

Keskivertonainen ansaitsee Yhdysvalloissa sataa dollaria kohti 28 dollaria vähemmän kuin mies. Afroamerikkalaisten ja latinojen parissa ero on vielä suurempi. Afroamerikkalaiset naiset ansaitsevat 65 senttiä siinä missä miehet dollarin ja latinonaiset 52 senttiä siinä missä

latinomiehet dollarin. Osa tästä erosta johtuu varmasti syrjinnästä, mutta asiaan vaikuttaa myös se, että heikossa asemassa olevat ryhmät eivät todennäköisesti pyydä sitä mitä haluavat. (Frankel 2005, 54.)

Huomionarvoista on, että nimenomaan naisten katsotaan toimivan työelämässä virheellisesti. Ne seikat, jotka naistyöntekijän kohdalla lasketaan virheiksi, eivät välttämättä olekaan sitä miestyöntekijän kohdalla. Miesten ei opaskirjojen mukaan myöskään tarvitse naisten tavoin tarkkailla herkeämättä työympäristön kirjoittamattomia sääntöjä ja pyrkiä mukautumaan niihin, sillä he tuntevat säännöt jo valmiiksi. Evansin (2006) mukaan miesten menestys työelämässä johtuukin siitä, että *”miehinen mieli keksi pelisäännöt”* sellaisena aikana, jolloin naisia ei vielä ollut mukana työelämässä samassa mittakaavassa kuin nykyään:

He [miehet] eivät tarkoituksellisesti jättäneet naisia huomiotta tai inhonneet kaikkea mitä naiset sanoivat. Pikemminkin kävi niin, että liike-elämän kulttuurin kehittyessä mukana oli vain muutamia naisia. Miehet kirjoittivat kaikki säännöt, koska he kirjoittivat ne yksin. (Evans 2006, 6–7.)

Siinä missä miehet ilmeisen luontevasti omaksuvat nämä työ- ja liike-elämän kirjoittamattomat säännöt, katsotaan naisten tarvitsevan sääntöjen tunnistamiseen ja niihin mukautumiseen asiantuntijoiden apua.

Vaikka naisten tekemiin virheisiin ja väriin valintoihin keskittyvä virhediskurssi voi opaskirjan lukijan kannalta vaikuttaa lannistavalta, tulkitsevat työelämäoppaiden kirjoittajat sen päinvastoin yksilön vapautta ja menestysmahdollisuuksia lisääväksi. Kun kaikki naisten uraan liittyvät esteet ja hidasteet määritellään naisten omasta toiminnasta johtuviksi, on yksilöllä myös mahdollisuus kiertää nämä esteet muuttamalla itseään ja omia toimintatapojaan. Tämä luo mielikuvaa, että menestys on yhtäläillä jokaisen itseään kontrolloivan ja työelämän vaatimukseen mukautuvan subjektin saavutettavissa. Syrjinnän ja epätasa-arvon merkityksen häivyttäminen sekä naisten yksilönvastuun korostaminen voidaankin tästä näkökulmasta tarkastellen tulkita pyrkimykseksi korostaa naisten itsemääräämisen mahdollisuuksia ja siten myös naisten vapautta.

4.2.2 Lasikattoja ja muita myyttejä

Nykyään minulta kysytään usein lasikatosta, jolloin haluan huutaa: ”Ei ole mitään Kiellettyä Aluetta!” (Evans 2006, 152.)

Naisella menee tällä hetkellä paremmin kuin koskaan maailman historiassa. (Airisto 2007, 102–103.)

Yhteiskunnan rakenteellisen epätasa-arvon käsittely jää työelämäoppaissa melko pintapuoliseksi, eikä sen syihin tai purkamiskeinoihin juurikaan paneuduta. Tämä selittyy epätasa-arvoa kyseenalaistavalla diskurssilla, joka toistuu vahvana useissa opaskirjoissa. Postfeministisen ajattelun tavoin työelämäoppaiden kirjoittajat julistavatkin tasa-arvon jo pääosin toteutuneen, minkä vuoksi tasa-arvoon liittyvä keskustelu määritellään vanhanaikaiseksi. Kirjoittajien näkemyksissä tasa-arvon toteutuneisuudesta esiintyy kuitenkin jonkin verran variaatiota ja aineistosta onkin tässä suhteessa erotettavissa kaksi erilaista ideologista positiota.

Osa kirjoittajista on omaksunut position, jossa rakenteellisen epätasa-arvon vaikutus naisten urakehitykseen tunnustetaan tietyissä yhteyksissä. Tähän positioon tosin kuuluu usein myös uskomus siitä, että vaikka epätasa-arvoa on ennen ollut olemassa, on se nykyisin jo pääosin purettu. Tasa-arvo katsotaan siis jo toteutuneeksi. Toiseen kirjoittajien usein omaksuma ideologiseen positioon kuuluu sukupuolten välisen epätasa-arvon olemassaolon lähtökohtainen kyseenalaistaminen. Näille kirjoittajille yhteiskunnallinen epätasa-arvo näyttäytyy naisten kannalta haitallisena ja uhriuttavana myyttinä, johon uskominen ei edistä naisten asemaa työmarkkinoilla, vaan voi päinvastoin jopa heikentää sitä. Opaskirjojen sanoma epätasa-arvon kyseenalaisuudesta on siis linjassa postfeministisen ajattelun kanssa paitsi tasa-arvon toteutuneeksi julistamisen, myös epätasa-arvokeskustelun vanhanaikaiseksi, arveluttavaksi ja naisten kannalta haitalliseksi leimaamisen suhteen (McRobbie 2009, 15–18, 24–30; Gill 2007b, 161–162). Työelämäoppaiden kaksijakoiset ideologiset positiot tulevat näkyviin kirjoittajien tavoissa ruotia kysymystä työelämän lasikatosta. Kirjoittajien näkemykset jakaantuvat kahteen ryhmään sen suhteen, uskotaanko näitä näkymättömiä, naisten urakehityksen keskijohtoon katkaisevia esteitä olevan olemassa vai ei. Toisaalta kahtiajako hälvenee, kun tarkastellaan kirjoittajien tarjoamia neuvoja lasikatto-ongelman ratkaisemiseksi. Niin lasikattoa todellisena pitävät kuin sen olemassaolon kiistävätkin kirjoittajat uskovat, että nainen voi puhkaista lasikatot tehostamalla omia toimintatapojaan.

Lasikattojen olemassaolon tunnustajiksi positioituvat ne työelämäoppaiden kirjoittajat, jotka ovat omakohtaisesti kohdanneet kyseisen ilmiön vaikutukset (mm. Frankel, Jabe, Sounio, Vainikainen & Järvi). Jabelle (2007) lasikattojen kohtaaminen oli ratkaisevin syy kirjoittaa opaskirja *Vauhtia uralle nainen: opas lasikaton rikkomiseen*. Vaikka oppaassa tunnustetaan työelämässä esiintyvä epätasa-arvo, ovat lasikattojen rikkomiskeinot silti yksilölähtöisiä ja yksilönvastuuta korostavia. Jaben (2007, 9) mukaan *”Lasikatto ei kukaan muu puhkaise – se on naisten itse tehtävä”*. Naisten omaa vastuuta lasikaton rikkomisessa korostavat myös Sounio ja Frankel, joille lasikatot ovat esteiden sijaan korkeintaan hidasteita, jotka kyvykkäät naiset kykenevät ohittamaan. Heidän mukaansa lasikattoilmiöstä valittaminen on ilmiöön alistumista, joka ei yksittäisten naisten kohdalla auta muuttamaan tilannetta paremmaksi. Kritisoimisen

sijaan naisten tulisi hyväksyä vallitseva epäoikeudenmukainen todellisuus, ja pyrkiä murtamaan lasikatot henkilökohtaisesti sellaisia kohdatessaan:

Muistan, kun 1990-luvun alussa aloittelin kauppatieteen opintoja. Eräs Hankenin naisprofessori oli nitistäjien aatelia kertoessaan, että naiset valmistuvat a) työttömiksi tai b) törmäävät lasikattoon. Proffa oli oikeassa. Olen törmännyt lasikattoon monesti, mutta aina porannut siihen reiän. (Sounio 2010, 245.)

Tarkoittaako tämä, ettei työpaikoilla enää esiinny sukupuolivinoumaa? Ei suinkaan. Naiset saavat yhä palkkaa noin 72 prosenttia miesten palkoista. He joutuvat työskentelemään kaksin verroin, ennen kuin heitä pidetään edes puoliksi yhtä hyvinä kuin miespuolisia kollegoitaan. Organisaation ylätasojen paikkoja täytettäessä naiset jätetään usein syrjään. -- Nämä ovat tosiasioita. Silti totean kaikkien näiden vuosien jälkeenkin: "Entä sitten?" Voimme etsiä näille tosiasioille järkisyitä, puolustaa tai valitella niitä, tai voimme tunnustaa, että se on todellisuus, jonka rajoissa meidän tulee toimia. Järkisyys, puolustaminen ja valittelu eivät vie meitä sinne, minne haluamme. Ne ovat vain tekosyitä paikallaan pysymiselle. (Frankel 2005, 16–17.)

Vaikka lasikattoilmiö tunnustettaisiinkin olemassa olevaksi, suhtaudutaan siihen usein myös tietyllä varauksella. Näin tekevät ne kirjoittajat, jotka katsovat lasikattojen jo murtuneen yksittäisten menestyvien naisjohtajien tai -poliitikkojen myötä ja kuuluvan siten historiaan. Airisto painottaa, kuinka korkeisiin asemiin edenneet poliitikot kuten Angela Merkel, Condoleezza Rice ja Hillary Clinton ovat tehneet etenemisen helpommaksi tulevien sukupolvien naisille: *"Seuraavien sukupolvien naisten ei enää tarvitse aloittaa nollostasta, perustyötä on jo tehty. Siitä vain matkalle kohti vallan huippua. Vain taivas on nyt kattona."* (Airisto 2007, 45). Samoin ajattelee Perho (2011, 141), jolle muun muassa Tarja Halonen tasavallan presidenttinä ja Paula Vesala sekä Mira Luoti *"maan arvostetuimman rock-bändin [PMMP] keulakuvina"* osoittavat, ettei lasikattoilmiöllä ole nykyisellään juurikaan merkitystä.

Lasikattoilmiön kyseenalaistavaa positiota edustaa vahvimmin Evans, jonka retoriikalle on tyypillistä lasikattojen olemassaolon kiistäminen määrittämällä ne paikkansapitämättömäksi myytiksi. Evansin (2006, 153–154) mukaan lasikatto on miesten keksimä kuvitteellinen *"kielletyn alueen"* käsite, josta puhuminen saa naiset uskomaan, ettei heillä voi olla mahdollisuutta edetä korkeisiin tehtäviin työelämässä, vaikka tosiasiallisesti näin ei olisikaan. Lasikatto on näin ymmärrettyä ikään kuin psykologista sodankäyntiä naisia vastaan, joka saa naiset uskomaan, ettei heidän edes kannata pyrkiä tietyn rajan ylittäviin tehtäviin. Evansin käsityksen mukaan lasikatto toimii vain silloin, kun naiset uskovat siihen, eikä mitään todellisia, miehiä suosiviin asenteisiin tai käytänteisiin perustuvia esteitä todellisuudessa ole olemassa. Koska lasikaton tehokkuus riippuu naisten asennoitumisesta siihen, on se myös helposti sivuutettavissa asennoitumista muuttamalla. Sen sijaan että lasikattokäsite olisi seurausta tosielämän epätasa-arvosta, Evans katsookin epätasa-arvon olevan seurausta lasikattokäsitteestä. Lasikattoilmiötä todellisenä pitävät naiset Evans

kategorisoi passiiviseksi ja miesten valta-asemaan alistuviksi uhreiksi, jotka asenteellaan antavat miehille luvan kohdella itseään epätasa-arvoisesti:

Lasikatto-käsitteen ongelma on se, että se antaa miehille tekosyyntä kohdella naisia epätasa-arvoisesti. Oletko joskus pelannut peliä, jossa vastustajasi sanoo, että sinä et voi voittaa – ja sinä uskot häntä? (Evans 2006, 153.)

Miksi alistua myyttiin, jonka mukaan olet henkilö, joka kuvittelee asiat tehtyinä eikä itseään tekemässä niitä? Miksi et voisi kertoa kollegoillesi (niin miehille kuin naisillekin), ettei ole olemassa mitään lasikattoa, ja että aiot myös todistaa sen? Kuvittele, jos Kolumbus olisi uskonut, että maailma on litteä? (Evans 2006, 154.)

Vastaavankaltaista, yhteiskunnallisen epätasa-arvon ikään kuin ”uskon asiaksi” asettavaa puhetta esiintyy aineistossa laajemminkin. Esimerkiksi Rauhalan (2011, 17) käsityksen mukaan naisten ja miesten eriarvoisuus työelämässä on seurausta siitä, että naiset käyvät ”*potentiaaliinsa nähden edelleen aliteholla suhteessa siihen, mikä on mahdollista*”. Eriarvoisuus ratkeaa, kun naiset uskaltavat ”*luopua ja murtautua ulos itseemme liittyvistä historiallisista rajoittavista uskomuksista, mielikuvista ja taustaoletuksista*”. Epätasa-arvo näyttäytyykin Rauhalan näkemyksen mukaan naisia rajoittavana diskurssina, joka saa naiset näyttämään osaa ”*uhrinäytelmässä*” sen sijaan että he tähtäisivät aktiivisesti kohti haluamaansa menestystä. Samoin ajattelee Frankel (2005, 119), jolle epätasa-arvo näyttäytyy ”*keinotekoisina rajoina*”, joista naisten tulisi opetella murtautumaan ulos. Hänelle epätasa-arvoon uskominen tarkoittaa samalla epätasa-arvon hyväksymistä: ”*Uskomme, että mahdollisuutemme ovat rajallisia, vaikka ne ovatkin rajallisia vain siksi, että me sallimme sen*” (Frankel mt, 118). Epätasa-arvo ei siis tämän ajattelutavan mukaan ole haitallista siksi, että se olisi osoitettavissa todelliseksi, vaan siksi, että siitä puhuminen saa naiset passivoitumaan. Eriarvoisuudesta vaikenemisen tai sen määrittelyn paikkansapitämättömäksi myyttiksi sen sijaan nähdään aktivoivan naisia ja auttavan heitä tavoittelemaan vapaammin yksilöllistä menestystään.

Työelämäoppaiden tasa-arvokeskustelussa esiin nostetaan myös kysymys naisten välisestä solidaarisuudesta. Kirjoittajien mukaan syytä naisten miehiä huonompaan menestykseen työelämässä ei tulisikaan hakea miehistä tai patriarkalisesta historiasta, vaan naisten omasta kyvyttömyydestä tai haluttomuudesta tukea toisia naisia. Syyllisiksi naisten miehiä heikompaan asemaan työmarkkinoilla nähdään muassa naisten asemaa riittämättömästi parantaneet naispolitiikat (Virtanen 2008, 142), menestyneiden naisroolimallien ja naismentoreiden puuttuminen (Guiliano 2009, 161–162, 234; Vainikainen & Järvi 2008, 78), naisten keskinäinen kateellisuus (Jabe 2007, 73; Vainikainen & Järvi 2008, 78) sekä menestyneiden naisten halu pysyä miesvaltaisen työyhteisön yksittäisinä ”*mehiläiskuningattarina*” sen sijaan, että he auttaisivat toisia naisia nousemaan yhtä menestyneeseen asemaan (Jabe 2007, 25; Sounio

2010, 246). Tästäkin näkökulmasta tarkasteltuna naisten menestymättömyyden syyksi määrittyy naisten oma toiminta toisiaan kohtaan.

Suomalaisissa työelämäoppaissa yhteiskunnallisen epätasa-arvon myyttisyyttä korostetaan vetoamalla suomalaisen tasa-arvotilanteen erityislaatuisuuteen verrattuna muiden maiden tilanteisiin. Koska Suomi tulkitaan tasa-arvon mallimaaksi, määrittyy tasa-arvo-ongelmien huomiointi suomalaisessa kontekstissa turhaksi. Suomalaiset naiset nähdään koulutettuina ja itsenäisinä, omaa elämäänsä hallitsevina ja vapaina yksilöinä, joilla on vaikutusvaltaa ja tasa-arvoinen yhteiskunnallinen asema (mm. Airisto 2007, 10, 102–103; Rauhala 2011, 18; Vainikainen & Järvi 2008, 11; Perho 2011, 141). Muissa maissa sukupuolten välisen tasa-arvon parantamiseen sen sijaan voidaan katsoa olevan aihetta. Airiston (2007, 10) mukaan suomalaisten naisten tulisikin suhtautua solidaarisesti vähemmän etuoikeutetussa asemassa oleviin naisiin, sillä *“Noblisse oblige, aateluus velvoittaa.”* Tässä puhettavassa epätasa-arvoksi määritellään esimerkiksi naisten työskentelymahdollisuuksia rajoittavat kotirouvakulttuurit tai muu naisten silmiinpistävä asettaminen toisen luokan kansalaisiksi. Suomalaista työelämän epätasa-arvoa, joka näkyy etenkin naisten ja miesten välisinä palkkaeroina, sukupuolisegregaationa, naisten heikompina etenemismahdollisuuksina, sekä syrjintänä ja häirintänä, ei pidetä juurikaan merkityksellisenä sen argumentin nojalla, että muualla asiat ovat vieläkin huonommin. Oppaissa esitetyt näkemykset vastaavat pitkälti Raija Julkusen (2010, 74–75) tekemiä havaintoja Suomessa esiintyvistä tasa-arvokäsityksistä. Lisäksi kirjoittajien tapa liittää epätasa-arvo muihin, vähemmän kehittyneisiin maihin, mutta kiistää sen merkitys omassa kotimaassa, vastaa tutkimustuloksia, joiden mukaan länsimaiset ihmiset liittävät sukupuolten välisen epätasa-arvon enemmän toisiin maihin ja kulttuureihin kuin tunnustavat sen olemassaolon omassa maassaan (Czarniawska & Calás 1997).

Tasa-arvoa toteutuneena pitävät työelämäoppaiden kirjoittajat kokevat jopa turhautumista siitä syystä, että sukupuolten välisestä epätasa-arvosta yhä jaksetaan keskustella. Tasa-arvosta keskustelu määrittyykin näiden kirjoittajien teksteissä varsin kielteisin termein esimerkiksi *“nillittämiseksi”* (Perho 2011, 141), *“vouhkaamiseksi”* (Street-Porter 2009, 110) sekä ennen kaikkea valittamiseksi. Evans (2006, 4) kiteyttää monien kirjoittajien sanoman todetessaan hänen hartaimman toiveensa olevan, ettei sukupuolten välisestä epätasa-arvosta tarvitsisi enää keskustella, vaan että merkitystä olisi enää pelkästään työn tekemisellä hyvin. Tämä ajattelu vastaa McRobbien ja Gillin määritelmiä postfeministisestä ajattelusta, joka ei ole suoranaisesti antifeminististä tai naisvihamielistä, mutta jossa tasa-arvo nähdään jo riittävällä tasolla toteutuneeksi ja tasa-arvokeskustelu tämän vuoksi tulkitaan vanhentuneeksi kysymykseksi.

Opaskirjojen yleisestä linjasta transformatiivisen poikkeuksen tekee Tuija Tiitisen (2006) teos *Tosinaisen käsikirja*, joka muista oppaista poiketen pyrkii nimenomaan osoittamaan, ettei sukupuolten välinen tasa-arvo ole Suomessakaan vielä toteutunut. Tiitinen (2006, 65) kritisoi muissa työelämäoppaissa vahvana esiintyvää individualistista ajattelumallia, jonka mukaan menestys on vain yksilöstä itsestään kiinni. Vastapuheen omaisesti Tiitinen nostaakin esiin seikkoja jotka osoittavat, ettei näin käytännössä aina ole. Samalla Tiitinen kannustaa lukijoitaan tasa-arvon edistämiseen:

Tasa-arvo on saavutettu vasta silloin, kun sukupuoli ei enää määrää palkan suuruutta, arvostusta koulussa tai kotitöiden määrää. Kaikki hyötyvät siitä, että yhteiskunta muuttuu tasa-arvoisemmaksi. Elämästä tulee hauskempaa ja rikkaampaa ja jokainen pääsee käyttämään kaikkia voimavarojaan. Siksi tasa-arvo on niin tärkeää. (Tiitinen 2006, 126.)

Siinä missä muiden työelämäoppaiden kirjoittajien ideologiset positiot ovat paikannettavissa postfeministiseen ajatteluun, paikantaa Tiitinen itsensä näkyvästi feminismiin. 14 opaskirjan joukossa Tiitisen teos on kuitenkin yksittäinen poikkeus. Vaikka Tiitinen pyrkiikin haastamaan muiden opaskirjojen suosimaa postfeminististä ajattelumallia, hänen sanomansa jää selvään vähemmistöön muiden opaskirjojen varsin yhdenmukaiseen, tasa-arvon toteutuneeksi julistavaan diskurssiin verrattuna.

4.2.3 Valittavat uhrinaiset

Sellaiset naiset, jotka osaavat asettaa rajoja ja uskaltavat olla päämäärätietoisia menettämättä naisellisuuttaan, levittävät turvallisuuden tunnetta organisaatioon. Ne taas, jotka jatkuvasti juuttuvat ongelmiin eivätkä näe mahdollisuuksiaan, antautuvat uhrin asemaan. Huippunaisjohtajat eivät koe itseään uhreiksi. He uskovat itseensä. (Jabe 2007, 52.)

Samalla kun työelämäoppaissa nykynaisen ihanteeksi asetetaan itsenäisen supernaisen kategoria, rakennetaan oppaiden teksteissä tälle menestyvälle naiselle myös häviäjiksi leimattujen naisten vastakategoriaa. Tähän valittavien uhrinaisten kategoriaan lasken kuuluvaksi opaskirjoissa uhreiksi ja valittajiksi nimetyt naiset. Kärkevämmiin ja opaskirjojen omaa sanastoa hyödyntäen tämän ryhmän voisi nimetä myös ”kynnysmattojen” ja ”pillittäjä-ämmien” kategoriaksi (Perho 2011, 138–139, 141). Ominaista tälle kategorialle on se, että menestyksen puute nähdään seuraukseksi menestymättömien naisten omasta passiivisuudesta, uhrimentaliteetista tai taipumuksesta syytellä toisia sen sijaan, että he supernaisten tavoin ottaisivat aktiivisesti vastuuta omasta menestymisestään. Samalla kun itsenäisten ja aktiivisten supernaisten joukko asetetaan ihanteelliseksi esimerkiksi ja tavoitteeksi, muodostavat alistuvat ”kynnysmatot” ja valittavat ”pillittäjä-ämmät” varoittavan esimerkin siitä, millaista käytöstä ja asennoitumista työelämäoppaiden lukijoiden tulisi omassa elämässään välttää.

Valittavien uhrinaisten kategoriaa rakennetaan työelämäoppaissa varoittavien esimerkkitarinoiden, vertauskuvien sekä faktuaalisten ja tuomitsevien ilmaisujen kautta, jotka korostavat menestymättömien naisten omaa syyllisyyttä menestymättömyyteensä. Pääsääntöisesti uhriksi tai valittajaksi kategorisointiin näyttää riittävän se, että nainen kiinnittää huomiota työelämän epätasa-arvoisuuteen ja kokee joutuneensa tavalla tai toisella epäoikeudenmukaisesti kohdelluksi. Esimerkiksi Rauhala (2011, 25) määrittelee epätasa-arvoista kohtelua kritisoivat naiset työelämän ”prinsessoiksi”, jotka epäoikeudenmukaisuutta kohdatessaan ”juoksevat itkien lohduttavaan syliin ja valittavat: ”Hyi, miten kamala työnantaja minulla on!” ja aloittavat työnhaun löytääkseen itselleen oikeudenmukaisemman työnantajan.” Tällaisten naisten ei Rauhalan mukaan tarvitse ihmetellä, miksi heidän miespuoliset kollegansa saavat muutaman vuoden kuluttua parempaa palkkaa ja ovat edenneet urallaan pidemmälle: he ovat mukautuneet työelämän sääntöihin samalla kun naiset ovat kritisoineet niitä. Samoin ajattelee työelämän epätasa-arvoisuutta vahvasti kyseenalaistava Perho. Hän esittää, että naista kohdellaan työelämässä huonosti vain, jos nainen itse alistuu huonoon kohteluun ja antaa omalla toiminnallaan sille luvan tapahtua:

En todellakaan osta näkemystä siitä, että naisia kohdeltaisiin työelämässä säännönmukaisesti alentuvasti tai huonosti. Sinua kohdellaan huonosti, jos annat sen tapahtua. Tämä pätee elämään ylipäätään. Jos alistut kynnyksimatoksi, valinta on omasi ja sen kanssa sitten elät. (Perho 2011, 138–139.)

Myös Evans varoittaa naisia uhriaseman omaksumisesta. Hänen mukaansa ”järjestelmän uhreiksi” itsensä kokevat naiset ovat ottaneet itselleen uhrin roolin omatoimisesti, ilman että mitään todellista uhriksi joutumista olisi edes tapahtunut. Tällä omaehtoisella uhriutumisella hän katsoo olevan naisen elämää vaikeuttavia seuraamuksia. Sanomansa vakuudeksi Evans tarjoaa esimerkkitarinaa ystävästään, joka Evansin mukaan heittäytyy mieluummin työyhteisönsä uhriksi kuin pyrkii edistämään paikallaan polkevaa uraansa työpaikkaa vaihtamalla (Evans 2006, 20). Vapaaehtoisina uhreina esitetyt naiset vaikuttavat tällaisen argumentoinnin valossa olevan yksin syyllisiä omaan tilanteeseensa. Evans ei esimerkkitarinansa yhteydessä pohdi lainkaan sitä, ovatko ystävän uramenestyksen pysähtymiseen voineet vaikuttaa myös yksilön ulkopuoliset tekijät, kuten esimerkiksi organisaation vakiintuneet asenteet ja hierarkiat. Myös se jää problematisoimatta, kuinka oikeudenmukainen ehdotus lopulta on, että naisen tulisi ennemmin vaihtaa työpaikkaa kuin vaatia oikeudenmukaista kohtelua olemassa olevalla työpaikallaan. Etenkään nykyisessä epävarmassa taloustilanteessa uuden, paremman työpaikan löytäminen ei ole itsestäänselvyys, ja työpaikkansa jättävä henkilö voikin olla vaarassa jäädä kokonaan vaille työtä.

Frankelin (2005 & 2007) teoksissa esiintyy samankaltaisia esimerkkitarinoita uhriaseman omaksuvista ja ongelmatilanteissa kielteisiä selityksiä keksivistä naisista. Frankel kertoo muun muassa naisasiakkaasta, joka on työtehtävää vaihtaessaan jäänyt vaille hänelle kuuluvaa alkubonusta ja kuvitellut sen johtuvan

sukupuolesta tai kunnioituksen puutteesta. Kyse oli kuitenkin Frankelin mukaan vain henkilöstöpäällikön tahattomasta virheestä. Tämä esimerkki antaa Frankelin mielestä naisille kaksi opetusta: *”Ensinnäkin on parempi ottaa selville kuin keksiä kielteinen selitys. Toiseksi ei pidä jäädä odottamaan sitä, mikä itselle kuuluu. Sitä pitää pyytää!”* (Frankel 2005, 54–55). Frankelin tavoin myös Jabe (2007, 181) arvelee epätasa-arvon uhriksi joutumisen kokemuksen olevan usein paikkansapitämätön *”harhaluulo”*, joka johtuu naisten liiallisesta samaistumisesta uhrin kynniseen ja katkeraan rooliin.

Uhriksi heittäytymisen ohella opaskirjojen kirjoittajat katsovat, että valittajanaiset vaikeuttavat omaa asemaansa syyttelemällä toisia omasta menestymättömyydestään. Jabe (2007, 92) arvelee, että naiset sortuvat toisten syyttelyyn ja syntipukkien etsimiseen miehiä useammin, sillä se on helpompaa kuin ottaa henkilökohtaista vastuuta omasta menestyksestään. Hänen mukaansa on kuitenkin *”turha syyttää perhettä tai ulkopuolisia siitä, ettei ole saanut haluamaansa”* (mt, 10). Muutamissa opaskirjoissa syyttelytaipumus liitetään erityisesti feministeihin ja *”tasa-arvoajattelijoihin”*, joiden katsotaan edustavan uhriagenda ja työntävän naisia sukupuolensa vuoksi *”avuttomien pillittäjä-ämmien karsinaan”* (Perho 2011, 141; myös Street-Porter 2009, 110). Syyttelyn ohella menestymättömän naisen katsotaan jarruttavan omaa menestystään asennoitumalla työelämään ja omiin mahdollisuuksiinsa tarpeettoman kielteisesti. Helpoin keino menestyksen saavuttamiseksi onkin useiden kirjoittajien mukaan oman asenteen muokkaaminen positiivisemmaksi ja optimistisemmaksi (mm. Evans 2006, 186; Jabe 2007, 121; Rauhala 2011, 111). Uhrimentaliteettia tulee välttää niissäkin tapauksissa, jolloin nainen kohtaa työpaikallaan etenemistä vaikeuttavia esteitä. Positiivisen asenteen katsotaan ratkaisevan tällaiset ongelmatilanteet:

Jos taas sinua harmittaa jokin asia, johon et voi vaikuttaa, havahdu huomaamaan, että helpotat huomattavasti oloasi, kun säädät asenneilmastoasi asteen tai pari myönteisempään suuntaan. Huomaat pian, että asiat alkavat luistaa kohdallasi parempaan suuntaan. (Rauhala 2011, 111.)

Älä jää kiinni vanhaan myyttiin siitä, mitä voit tehdä. Jos tiesi tukkeutuu, istu alas ja mieti, miten voit löytää kiertotien. Älä koskaan pidä stop-merkkiä tiiliseinänä. Hyväksy se tosiasia, että joskus on peruutettava, jotta voi päästä eteenpäin. Muista että pystyt kaikkeen, kunhan vain asennoidut oikein. (Evans 2006, 186.)

Itsenäisten supernaisten ja valittavien uhrinaisten kategoriat muodostavat retoriselle kategorisoinnille tyypillisiä, arvoasetelmia sisältäviä dualistisia vastapareja (Jokinen 1999b, 129–130, 141) ainakin kolmella tasolla. Näitä ovat jako aktiiviseen ja passiiviseen, positiiviseen ja negatiiviseen sekä esimerkilliseen ja varoittavaan. Aktiivisesti menestystä omalla työllään hakeva, positiivisesti työelämän haasteisiin suhtautuva ja muutoinkin esimerkilliseksi asetettu supernainen muodostaa tässä vastakkainasettelussa sen ideaalin, jota kohti opaskirjojen lukijoiden tulisi pyrkiä tavoitellessaan menestystä. Vastaavasti passiivisiksi ja kielteisiksi leimatut valittajanaiset muodostavat varoittavan esimerkin siitä, millaista toimintaa ja

asenoitumista lukijoiden tulisi ymmärtää välttää. Arvoasetelmien luomisen ja niiden vastakkainasettelun avulla uusliberalistisen ihanteen mukaiseen yksilönvastuuseen mukautunut naistoimija tulee asetetuksi normaaliksi ja tavoiteltavaksi toimijuuden muodoksi. Samalla epänormaaliksi, kritisoiduksi ja arveluttavaksikin määritetty sellainen naistoimijuuden tyyppi, jossa epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista puhutaan ääneen ja niitä tarkastellaan laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Epätasa-arvoa kritisoivien naisten leimautumista uhreiksi ja valittajiksi vahvistaa lisäksi opaskirjojen yleinen sanoma, jonka mukaan epätasa-arvoa ei enää moderneissa länsimaissa tai etenkin Suomessa juurikaan esiinny.

4.3 Naisellisuus uranaisen oikeutena ja velvollisuutena

4.3.1 Luonnollisia naisia, luonnottomia ”miesnaisia”

Et osaa koskaan näytellä miestä yhtä hyvin kuin naista. Toivottavasti olet tässä vaiheessa tajunnut, että tämän kirjan tarkoituksena on rohkaista sinua käyttämään kaikkia keinoja ja menetelmiä, jotka ovat sopusoinnussa naiseutesi kanssa eivätkä vaadi sinua omaksumaan miehen roolia. (Frankel 2005, 80.)

Työelämäoppaissa esiintyy tarkkarajaisia kategorisointia sen suhteen, mikä mielletään normaaliksi ja epänormaaliksi naiseudeksi. Normaaliksi määritellään naiset, jotka esiintyvät ”omana itsenään” ollen sinut luontaisiksi oletettujen naisellisten taipumustensa kanssa. Epänormaaleiksi tai luonnottomiksi puolestaan määritellään sellaiset naiset, joiden ulkoinen olemus tai toiminta ei vastaa perinteisiä käsityksiä naisellisuudesta. Oppaiden kirjoittajien mukaan nämä naiset eivät olekaan naisellisten naisten tavoin sinut itsensä kanssa. Naisellisuutta riittämättömästi esittävät naiset tulkitaan opaskirjoissa teeskenteleviksi sekä itsensä tai luonnollisuutensa hukanneiksi, koviksi ja kylmiksi, miesmäisiksi naisiksi, jotka hakevat menestystä työelämässä miehille ominaisin mutta naisille sopimattomin tavoin. Huolimatta luvun alussa esitetystä Frankelin lainauksesta, jossa sekä miehenä että naisena olemista näytetään lähestyvän näyttelemisen käsitteen kautta, ei naiseutta työelämäoppaissa koskaan varsinaisesti määritellä olemisen sijaan tekemiseksi, kontingentiksi rooliksi tai butlerilaisittain performatiiviksi (Butler 1999, 33), jota olisi mahdollista toistaa myös toisin kuin konventionaalisesti totutuilla tavoilla. Normaalin ja epänormaalin sekä luonnollisen ja luonnottoman rajanvedossa mielenkiintoinen ristiriita onkin se, kuinka naiseuden ja naisellisuuden katsotaan opaskirjoissa yhtä aikaa sekä olevan naisille luonnollista ja sisäsyntyistä että vaativan tarkkojen sääntöjen noudattamista ja paljon ylläpitävää työtä.

Normaalin ja epänormaalin rajanvetoon liittyvä kategorisointi on vahva retorinen keino, jonka valta perustuu Deborah Cameronin (1995, 205) mukaan ihmisten haluun olla normaali. Etenkin sukupuoleen liittyvät normaaliuden toiveet ovat voimakkaita. Cameron esittääkin, että ihmisten halu määritellä itsensä

normaaliksi johtaa siihen, että normaalina esitetyt seikat tulevat myös normatiivisiksi: se, mikä määritellään normaaliksi, määrittelee ennen pitkää myös sen, mikä mielletään ihmiselämässä tavoiteltavaksi. Normaaliuden ja normatiivisuuden korostus näkyy Cameronin (mt, 206) mukaan vahvasti self help -kirjallisuudessa, joka suostuttelevana tekstilajina pyrkii paitsi kertomaan lukijoilleen, mikä on normaalia, myös ohjeistamaan kuinka normaalius voidaan saavuttaa (kts. myös Gray 2003, 496). Aineistossani normaalin ja epänormaalin naiseuden rajanveto on tarkkarajainen: normaali nainen pukeutuu, esiintyy ja käyttäytyy naisellisesti – eli siten, kuin naisilta on totuttu odottamaan. Ellei nainen onnistu täyttämään häneen liitettyjä naisellisuuden odotuksia, tai jos hän vaikuttaa jollain tavalla miesmäiseltä, pidetään häntä työympäristössään epänormaalina. Tästä seuraa opaskirjojen mukaan väistämättömiä sanktioita, kuten työtovereiden vihamielisyyttä ja epäluuloa, jotka puolestaan vaikeuttavat naisen etenemistä urallaan. Normaalina esitetty naiseus määrittänyt näin ollen lukijoille tarjotuksi naiseuden normiksi, samalla kun normista poikkeavat naisena olemisen tavat määritellään naiselle haitallisiksi ja epänormaaleiksi.

Luontaiseksi ja tavoiteltavaksi asetetun naisellisen naisen kategoriaa rakennetaan työelämäoppaissa luonnollisuuspuheen, sukupuolieron korostamisen, naisten ihannoinnin sekä naisten välisiä eroja häivyttävän essentialisoinnin avulla. Self help -genressä usein esiintyvän näkökulman tavoin työelämäoppaiden kirjoittajat puhuvat naisten ja miesten perustavanlaatuisen, luonnollisen ja väistämättömän erilaisuuden puolesta (vrt. Bröckling 2005, 17; Cameron 1995, 203–205; Cowlshaw 2004; Crawford 2004, 64). Naisten ja miesten keskinäistä erilaisuutta selitetään paitsi biologisilla tekijöillä, kuten sukupuolielimillä, hormonitoiminnalla ja naisten kyvyllä synnyttää (mm. Vainikainen & Järvi 2008; Virtanen 2008), myös sosiaalisilla syillä, kuten kasvatuksella ja lapsuuden erilaisilla leikeillä (mm. Evans 2006; Frankel 2005 & 2007; Rauhala 2011). Lisäksi sukupuolieron alkuperää haetaan historiasta. Esimerkiksi Rauhala (2011, 113) katsoo naisten ja miesten eroavaisuuksien johtuvan siitä, että miehet ovat kautta historian osallistuneet sotiin ja metsästyksen, mutta naiset eivät.

Työelämäoppaissa esiintyvä sukupuolieron ihannointi ja korostaminen on hyvin samankaltaista kuin postfeministisessä ajattelussa (Gill 2007b, 158–159). Biologiaa, kasvatusta ja historiaa perusteluna käyttäen työelämäoppaiden kirjoittajat esittävät, että sukupuolten välistä erilaisuutta voidaan pitää lähtökohtaisesti luonnollisena ja kyseenalaistamattomana. Tätä erilaisuutta on heidän mukaansa syytä myös kunnioittaa etenkin nykyisessä modernissa maailmassa, jossa naisilla on miesten kanssa yhdenvertainen mahdollisuus osallistua työmarkkinoille. Kirjoittajat esittävät, että siinä missä naisten on ennen täytynyt pyrkiä mukautumaan miehisen työelämän maskuliinisiin normeihin, on nykyisessä tasa-arvoisessa työelämässä mahdollista menestyä myös naisellisin toimintatavoin. Naisten tulisikin kirjoittajien mukaan iloita ja pitää kiinni luontaiseksi määritellystä naisellisuudestaan, sillä se ei enää ole menestymisen este. Päinvastoin

naisellisuus voidaan nähdä työelämässä jopa eduksi. Tätä näkemystä tukevat työ- ja organisaatiokulttuurin muutoksesta puhuvat kirjoittajat, joiden mukaan esimerkiksi naisellisiksi määritellyille, pehmeille johtamistavoille on työelämässä kasvavaa kysyntää (mm. Evans 2006; Frankel 2005 & 2007). Muita opaskirjoissa ihannoituja naiseuteen ja universaalisti kaikkiin naisiin liitettyjä ominaisuuksia ovat muun muassa äitiys, hoivaavuus, esteettisyys ja tunneälykyys. Vaikka naisellisuus määritelläänkin kaikille naisille luonnolliseksi ja sisäsyntyiseksi ominaisuuksien joukoksi, muistuttavat kirjoittajat kuitenkin, että naisellisuutta tulee myös vaalia ja ylläpitää:

Naisellisuuden vaaliminen on järjen, tunteen ja intuition voimaperäistä mutta vaivatonta yhteistyötä, jossa jokaisella elementillä on keskeinen rooli ja tehtävä. / Nainen, sinä olet ihana! Paina nämä sanat syvälle sydämeesi ja mietiskele niitä kaikessa rauhassa. Omaksu se tosiasia osaksi identiteettiäsi ja usko siihen joka solullasi. Vaali omaa ihanuuttasi, sillä sinä olet ihana. (Rauhala 2011, 20.)

Sukupuolieron luonnollisuutta ja naisten ihannoitavaa erityislaatuisuutta korostavassa puheessa naisten välisten erojen mahdollisuudet katoavat näkyvistä. Naisten essentialisointi tietynlaisiksi, perinteistä heteronormatiivista naisellisuutta edustaviksi naisiksi tulee näkyväksi erityisesti tavassa, jolla kirjoittajat kuvailevat niitä naisia, jotka eivät ole sovitettavissa naisellisen naisen kategoriaan. Useimmille työelämäoppaiden kirjoittajille androgyynisemmin tai maskuliinisemmin pukeutuva ja käyttäytyvä uranainen on kauhistelun aihe, jonka epänaissellisuus määritellään alistumiseksi, naiseudesta luopumiseksi, itsensä kadottamiseksi, oman luonnollisuutensa tietoiseksi kieltämiseksi sekä valheelliseksi miesten matkimiseksi. Lisäksi tällaisia naisia kuvataan kylmiksi, vihaisiksi ja katkeriksi. (Mm. Frankel 2005 & 2007; Friedman & Yorio 2006, 57; Jabe 2007; Rauhala 2011; Sounio 2010; Virtanen 2008).

Työelämäoppaiden luonnollisuus- ja luonnottomuuspuheessa erityistä kritiikkiä kohdistetaan niihin naisiin, jotka pukeutuvat liian miesmäisesti ja kyseenalaistavat näin olemuksellaan kahteen vastakkaiseen sukupuoleen ja näiden väliseen heteronormatiiviseen haluun perustuvaa sukupuolijärjestystä (Butler 1999, 30). Naiset, jotka esimerkiksi pukevat ylleen mieluummin housupuvun kuin hameen, eivät meikkaa ja ”kynivät” hiuksensa lyhyiksi, nimetään opaskirjoissa oudoksuntaa kuvastavin termein ”sukupuolettomiksi olennoiksi” (Jabe 2007, 71), ”androgyyneiksi naismiesolennoiksi” (Virtanen 2008, 138) tai ”miesnaisiksi” (Sounio 2010, 246). Näiden naisten liian vähäinen naisellisuus, epänaissellisuus, androgyynisyys tai maskuliinisuus määritellään ”roolikaavuksi” ja ”rooliminäksi” (Jabe 2007, 71). Se voi kirjoittajien mukaan olla seurausta esimerkiksi naisten tuntemasta pakosta sopeutua miehiseen työkuulttuuriin (Sounio 2010; Virtanen 2008), tarpeesta todistaa, ettei ole edennyt urallaan ulkonäkönsä vaan osaamisensa vuoksi (Jabe 2007, 61, 71) tai pelosta, että naisellisuus vähentää naisen uskottavuutta (Virtanen 2008, 138). Ulkonäön liian vähäinen naisellisuus tulkitaankin opaskirjoissa naisellisuuden ”karsimiseksi” ja ”kätkemiseksi”, eli

seuraukseksi tietoisesta tekemisestä ja valinnasta. Naisellista ulkonäköä ei sen sijaan määritellä vastaavalla tavalla tietoisesti rooliksi tai tekemisen tulokseksi, vaikka se vaatiikin aktiivista ylläpitotyötä (vrt. *body work*, Wolkowitz 2011). Naisen mukautumattomuus perinteisen naisellisuuden esityksiin nähdään työelämäoppaissa aina tietoisena ja epäsuotuisana valintana. Samalla naisellisuus tulee määritellyksi jokaisen naisen luontaiseksi ja sisäsyntyiseksi piirteiden ja ominaisuuksien joukoksi, josta irtisanoutuminen on aina ”luopumista”, ja jota nainen ei täysin ongelmattomasti voi vain olla valitsematta:

Yleensä menestyneet naiset sanovat, etteivät he ole joutuneet luopumaan mistään. No, kuvista ja sanomisista päätellen he ovat ainakin joutuneet luopumaan naisellisuudestaan. Naisellisuushan on heikkouden merkki, ainakin meillä täällä Suomessa. Virolainen kampaaja kysyi minulta kerran: ”Miksi suomalaiset naiset kulkevat ruskeissa, kulahtaneissa nahkasandaaleissa? Miksi te olette niin heikkoja naisia, että luulette kukallisten korkokenkien vievän uskottavuutenne?” Aiheellinen kysymys, sanoisin. Näinhän me ajattelempa, että naisellisuuden merkit viestivät heikkoutta ja tyhmyyttä. Siksi uranaiset usein karsivat tällaiset merkit itsestään ensimmäisenä. (Virtanen 2008, 138.)

Kysymys siitä, voiko nainen kokea itselleen luonnolliseksi myös perinteisestä naisellisuudesta poikkeavan sukupuolen esitystavan, jää opaskirjoissa pääsääntöisesti käsittelemättä. Jos aihe nousee esiin, esitetään androgyyni tai maskuliininen nainen aina poikkeukseksi, johon lukijaa ei suositella samaistumaan. Maskuliinisesti esiintyvät tai toimivat naiset asemoidaan poikkeaviksi esimerkiksi vetoamalla biologisiin eroihin heidän ja muiden naisten välillä. Virtanen (2008, 139) tarjoaa esimerkiksi tällaisesta biologisesta eroavaisuudesta korkeampaa testosteronitasoa, joka tekee maskuliinisista naisista jo lähtökohtaisesti muita naisia miesmäisempiä. Frankel (2005, 81, 219) puolestaan esittää, että maskuliinisemmat naiset ovat poikkeus, joka vahvistaa säännön naisten ensisijaisesta naisellisuudesta. Naisen on hänen mukaansa mahdollista esiintyä ja toimia maskuliinisemmin, mikäli hänellä luonnostaan on perinteisesti miehisinä pidettyjä piirteitä. Frankel ei kuitenkaan tarkemmin selvennä sitä, milloin naisen maskuliinisuus on määriteltävissä luonnolliseksi. Sen sijaan hän muistuttaa, että muiden naisten tulee omaksi parhaakseen välttää ”miehen roolin” esittämistä:

Monilla naisilla on luonnostaan perinteisesti miehisinä pidettyjä piirteitä, ja he toimivat niiden mukaisesti. He eivät vedä roolia, vaan toimivat omana itsenään. Se voi heidän tapauksessaan toimiakin. Ellet kuulu siihen joukkoon, älä ryhdy esittämään miehen roolia nytkään. (Frankel 2005, 81.)

Luonnottomiksi määriteltyjen ”miesnaisten” kategorian erottamista hyväksyttävämmissä naiseuden esityksistä korostetaan työelämäoppaissa entisestään esittämällä, että epänaissellisen roolin omaksumisesta seuraa naiselle työelämässä sosiaalisia sanktioita. Tämä esitetään kyseenalaistamattomana faktana, jolle ei kirjoittajien omien mielipiteiden ohella juurikaan esitetä muita perusteita. Oppaiden kirjoittajat tyytyvät toteamaan, että totuttuja rooliasetelmia horjuttava naisen epänaissellisuus johtaa ilmapiiri-ongelmiin niin

työpaikan miesten kuin naistenkin kanssa, mikä puolestaan vaikeuttaa naisen uralla etenemistä. Esimerkiksi Street-Porter (2009, 71) muistuttaa, etteivät ”normaalit naiset” tunne tarvetta tekeytyä työpaikalla ”hyviksi jätkiksi”, eikä naisten näin tulisi tehdä. Miehisten käyttäytymistapojen omaksuminen on hänen mukaansa naiselle suuri virhe, sillä ”Olemalla yksi jätkistä et pääse mihinkään, et sosiaalisesti etkä varsinkaan työmielessä. Lisäksi työpaikan kaikki naiset alkavat vihata sinua”. Myös Frankelin (2005, 80) mukaan ”Miehen roolin vetäminen työpaikalla tietää naiselle taatusti vaikeuksia”, sillä työntekijöiltä odotetaan tiettyä, perinteisten sukupuoliroolien mukaista esiintymistä ja käytöstä:

Odotamme miesten käyttäytyvän tietyllä tavalla, ja samaa odotamme myös naisista. Kun niin ei tapahdu, tulee kuvioon särö. Jos jonkun käyttäytyminen ei vastaa odotuksia, suhtaudumme häneen epäluuloisesti tai ajattelemme, että hän ei sovi rooliinsa. Sinun tulisikin toimia sen roolin mukaisesti, jota sinulta odotetaan – ja samalla laajentaa näyttämöä. / Eriaisuutta miehiin nähden ei pidä muuttaa tai kätkeä. (Frankel 2005, 80.)

Vääränlaista sukupuolen esitystä seuraavat sosiaaliset sanktiot voidaan nähdä paitsi perinteisiin sukupuolirooleihin ohjaaviksi pakotteiksi, myös osoitukseksi sukupuolen performatiivisuudesta ja kontingenttiudesta. Judith Butlerin (1988, 522) tulkinnassa vakiintuneiden sukupuolikäsitysten kyseenalaistamisesta seuraavat sosiaaliset sanktiot ovat keino ylläpitää totuttua sukupuolijärjestystä. Sanktioiden tarpeellisuudesta voidaan myös päätellä, että koska tiettyihin sukupuolen esityksiin on jatkuvasti kannustettava ja toisista rangaistava, eivät sukupuolten vakiintuneet esitykset lopultakaan ole niin luonnollisia ja sisäsyntyisiä kuin työelämäoppaiden luonnollisuus- ja luonnottomuuspuheessa annetaan ymmärtää.

4.3.2 Hyväksytyt naisellisuuden rajat

Naisilta ei useinkaan suvaita samanlaista käyttäytymistä kuin miehiltä – jos teeskentelet, ettei se pidä paikkaansa, urasi voi olla vaarassa. Sinun pitää ehkä päättää, onko uran edistäminen sinulle tärkeämpää kuin järjestelmää vastaan taisteleminen. Kuulen usein naisten valittavan tätä kaksinaismoraalia, mutta niin vain on, emmekä voi sille mitään. (Frankel 2005, 82.)

Vaikka naisellisuus on työelämäoppaissa esitetty lähtökohtaisesti naisten luontaiseksi ominaisuudeksi, sisältää sen hyväksytyt esittäminen lukuisia sääntöjä, rajoja sekä ali- ja ylilyöntien mahdollisuuksia. Työelämäoppaiden kirjoittajat tarjoavat teoksissaan lukijoilleen lukuisia faktamuotoisia sääntöjä, joita noudattamalla naisen on mahdollista välttyä työelämässä virheellisiksi määritellyiltä naiseuden esityksiltä. Nämä säännöt osoittavat, miten monessa asiassa uranaisen on mahdollista astua harhaan korostamalla naisellisuuttaan joko liikaa tai liian vähän. Hyväksytyt naisellisuus määrittyykin työelämäoppaissa eräänlaiseksi liiallisen ja liian vähäisen rajaamaksi välitilaksi, jonka ylläpitäminen vaatii jatkuvaa itsetarkkailua ja -kontrollointia.

Naisellisuuteen liittyvä rajaamisen, itsetarkkailun ja itsekontrollin vaatimus on olennainen osa postfeminismin teoriaa (Gill 2007b, 155–156; McRobbie 2009, 63; Kauppinen 2012, 149–151; Lazar 2006 & 2011; Press 2011, 118). Lisäksi se on pantu merkille useissa naisia ja työelämää käsittelevissä tutkimuksissa. Amerikkalaisia menestysoppaita tutkineet Kate Kenny ja Emma Bell (2011) havaitsivat oppaiden neuvovan lukijoitaan ”paketoimaan” naisellisuutensa työelämässä hyväksyttävällä tavalla. Yhtäältä hyväksyttävään paketoimiseen kuuluu naisten mukautuminen työelämäkontekstin maskuliiniseen työntekijän normiin välttämällä liian näkyviä naiseuden ja naisellisuuden esityksiä. Toisaalta naisen on samalla pyrittävä tasapainottamaan ulkoista olemustaan ja käytöstään siten, ettei hän esiintyisi myöskään liian maskuliinisesti. (Kenny & Bell 2011, 165–168). Carol Wolkowitz (2011, 181) tulkitsee, että vaatimus naisellisuuden ja etenkin naisruumiin kontrollista on seurausta organisaatiokulttuurissa tapahtuneesta naisruumiin leimaamisesta epänormaaliksi, epäilyttäväksi ja vaaralliseksi ”toiseksi” eli abjektiksi. Abjektiksi leimattu naisruumis vaatii jatkuvaa kontrollointia voidakseen säilyttää uskottavuutensa. Kaikki viitteet naisen ruumiillisuuteen, kuten lihavuus, menstruointi, raskaus ja seksuaalisuus, vaikuttavat negatiivisesti siihen, millaisena työntekijänä naista pidetään. Tämä on seurausta organisaatiologiikan sukupuolisokeasta ja ruumiittomasta abstraktin työntekijän käsitteestä, joka sopii paremmin kuvaamaan miestä kuin naista (Acker 1990, 149). Naisen on siis tasapainoitettava ruumiillisuutensa suhteen tarkalla rajaviivalla. Hänen on varottava tuomasta liiallisesti esiin ruumiinsa nais erityisyyttä, mutta pidettävä kuitenkin samalla tietystä naisellisuuden tasosta jatkuvasti kiinni. Kennyn ja Bellin (2010, 171–172) sekä Wolkowitzin (2011) näkemykset naisellisuuden ”paketoinnista” ja kontrolloinnista noudattavat Angela Tretheweyn (1999, 425) tulkintaa, jonka mukaan organisaatiokontekstissa hyväksytty naisellisuus vaatii jatkuvaa tasapainottelua feminiinisyyden ja maskuliinisuuden, seksuaalisuuden ja aseksuaalisuuden, sekä yksilöllisyyden korostamisen ja sosiaalisiin normeihin mukautumisen välillä. Tämä tasapainottelun tärkeys näkyy myös aineistoni työelämäoppaissa.

Työelämäoppaiden kirjoittajat esittävät faktana, että naisiin kohdistuu työelämässä miehiä tiukempia käytös- ja ulkonäkövaatimuksia, joita naiset eivät voi muuttaa. Koska epäoikeudenmukainen naisiin kohdistuva arvostelu on kirjoittajien mukaan universaalia ja muuttumatonta, sen voi välttää vain kirjoittamattomiin sovinnaisuussäntöihin mukautumalla. Faktuaalistamisstrategioina käytetäänkin tässä yhteydessä työelämän vakiintuneisiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin käytänteisiin vetoamista, sekä näiden käytänteiden esittämistä muuttumattomina ja ikuisina. Vaikka naisten käytökseen ja ulkonäköön kohdistuvien vaatimusten epäoikeudenmukaisuus ja kaksinaismoraalisuus tunnustetaan, on se kirjoittajien mukaan kuitenkin työelämän ”*karua todellisuutta*” (Guiliano 2009, 279), jota nainen ei voi kyseenalaistaa ilman, että sillä olisi haitallisia seuraamuksia hänen urakehitykselleen (mm. Evans 2006, 120; Frankel 2005,

82). Naiseuttaan ”väärin” tuottava nainen voidaan leimata esimerkiksi ”hankalaksi akaksi” (Frankel 2007; Friedman & Yorio 2006; Jabe 2007, 51), tai kuten edellisessä luvussa osoitin, luonnottomaksi ”miesnaisiksi” (Virtanen 2008; Jabe 2007; Sounio 2010).

Työelämäoppaiden faktoina esittämät säännöt naisten hyväksyttävistä toimintamalleista ja ulkonäöstä paljastavat työelämän hyväksyttävän naisellisuuden kaksisuuntaisen rajan. Liian vähäinen naisellisuus niin toiminnassa kuin ulkonäössäkin saa naisen vaikuttamaan epänormaalityliltä ja kovalta, miehiä jäljittelevältä matkijalta, joka ei osaa tai uskalla olla oma itsensä. Liiallisesti korostetun feminiinisen toiminnan ja ulkonäön katsotaan puolestaan heikentävän naisen uskottavuutta ja voivan vetää puoleensa vääränlaista, seksuaalista häirintääkin aiheuttavaa huomiota. Tämän kahdesta suunnasta rajatun hyväksytytyn naisellisuuden rajoissa pysyminen vaatii naisilta jatkuvaa itsetarkkailua ja oman persoonan, käyttäytymisen, ulkonäön ja vartalon kontrollointia. Vastaavanlaista tarkkailun ja kontrolloinnin tarvetta ei kuitenkaan työelämäoppaiden mukaan kohdistu miehiin, jotka kirjoittajien mukaan ovat vapaampia toimimaan työelämässä myös sellaisilla tavoilla, jotka katsotaan naisten kohdalla haitallisiksi. Kuten Friedman ja Yorio (2006, 51) kiteyttävät: ”Mikä on OK miehille, ei missään tapauksessa ole OK naisille”.

Opaskirjojen mukaan liian maskuliinista ja siksi naisille epäsojivaa toimintaa on muun muassa liian eksplisiittinen määrätietoisuus, itsevarmuus, tehokkuus ja aggressiivisuus (mm. Evans 2006, 147; Frankel 2007, 105; Guiliano 2009, 223, 230; Jabe 200, 51). Määrätietoinen nainen tuleeekin herkästi leimatuksi ”hankalaksi akaksi”, jota niin työpaikan miehet kuin naisetkin oudoksuvat. Vaikka määrätietoisuuden, itsevarmuuden ja tehokkuuden voisikin kuvitella olevan työelämässä menestymisen suhteen työntekijälle tärkeitä ominaisuuksia sukupuoleen katsomatta, ei tällainen nainen kuitenkaan opaskirjojen mukaan tule menestymään työssään. Naisen liian maskuliiniseksi tulkittu toiminta johtaa kirjoittajien mukaan työtovereiden arvosteluun ja kateuteen. Lisäksi liian määrätietoisesti esiintyvä ja toimiva nainen voidaan työyhteisössä mieltää epämiellyttäväksi:

Stereotyyppisesti miehisten käyttäytymismallien omaksuminen ei voi olla tasapainoisen työpaikan ihanne. Lisäksi sellaisia naisia, jotka neuvottelevat ja vaikuttavat itsevarmoilta kuin miehet, pidetään vähemmän mukavina kuin niitä naisia, jotka ovat ”naisellisempia” eivätkä tingi, eivätkä miehet halua työskennellä heidän kanssaan. Sellaiset käyttäytymismallit voivat siis kääntyä naista vastaan. (Guiliano 2009, 230.)

Naisjohtajia pidetään helposti paitsi epänaisellisina, myös dominoivina. / Eräs nainen halusi johtavaan asemaan. Hän näkyi, kuului ja kyseenalaisti asioita. Hän otti liian suuren paikan. Miehet eivät kestäneet sitä, että nainen pelasi heidän peliään. Hän sai aikaan loistavia tuloksia, paljon parempia kuin miespuoliset kollegansa, mutta häntä arvosteltiin huonoista ihmisuhteista. Toimitusjohtajakaan ei uskaltanut tukea naista, koska tiesi, että muut olivat tälle kateellisia. (Jabe 2007, 62.)

Maskuliiniseksi tulkittujen toimintamallien välttämiseksi tai vähintäänkin niiden vastapainoksi naisten tulisi työelämäoppaiden kirjoittajien mukaan liittää käytökseensä myös naisellisiksi miellettyjä, pehmeämpiä piirteitä. Tällaisiksi opaskirjoissa lasketaan muun muassa hyvien sosiaalisten vuorovaikutustaitojen hyödyntäminen, kyky huomioida toisten tarpeita, ystävällisyys, tunneäly, intuitiivisuus, hoivaaminen, äitiroolin ylläpito sekä jokseenkin tulkinnanvarainen ”naisen vaisto” (mm. Evans 2006; Perho 2011; Rauhala 2011). Näiden kykyjen ja ominaisuuksien tulkitaan olevan kaikille naisille luonnollisia ja sisäsyntyisiä, ja siksi universaaleja. Kysymys siitä, ovatko kaikki naiset luonteeltaan yhtä sosiaalisia, huomiointikykyisiä, tunneälykkäitä, ystävällisiä tai hoivaavia jää kirjoissa kuitenkin käsittelemättä. Naisten keskinäisen moninaisuuden huomioinnin sijaan oppaissa ihannoitu naisellinen toiminta onkin essentialisoivaa ja ennen kaikkea naisten oletettua hoivaluonnetta korostavaa:

Kaikki liike-elämässä mukana olevat tuntemani fikset naiset ovat samaa mieltä: kun annamme luonnollisen, hoivaavan osan itsestämme tulla esiin, voimme muodostaa aitoja ihmissuhteita niiden miesten kanssa, joiden kanssa ja joille teemme töitä. Se tarkoittaa, että miehet luottavat sinuun ja sinun mielipiteisiisi, mikä puolestaan vie sinut entistä lähemmäksi heitä. / Minä vahvistan tuota suhdetta toimimalla äidinvaistolleni uskollisesti. (Evans 2006, 176–177.)

Liian naiselliseksi ja siksi haitalliseksi käytökseksi opaskirjoissa määritellään muun muassa seksuaalisuuden, epävarmuuden ja tunteellisuuden ilmaisu työpaikalla. Näistä jokaisen katsotaan heikentävän naisen ammatillista uskottavuutta. Seksuaalisuuden suhteen naisia varoitetaan luomasta työpaikalle seksuaalista jännitettä esimerkiksi flirttailemalla tai käyttäytymällä muutoin tavalla tai toisella liian puoleensavetävästi. Naisen seksuaalisuuden katsotaan paitsi häiritsevän työympäristöä, myös voivan aiheuttaa seksuaalista häirintää. Vaarallisinta naisen kannalta ovat kuitenkin työpaikkasuhteet, sillä suhteen päättyessä naisen uskottavuuden katsotaan olevan lopullisesti mennyttä. Naisen maine pelastuu vain silloin, jos työpaikalla alkanutta suhdetta seuraa avioliitto (mm. Frankel 2005, 93–95; Friedman & Yorio 2006, 195; Guiliano 2009, 227–228; Jabe 2007, 77–78). Seksuaalisuuden ohella naisen uskottavuutta heikentävät pienimmätkin epävarmuutta osoittavat eleet sekä esiintymis- ja puhutavat. Näitä voivat olla esimerkiksi liiallinen hymyily, pään kallistelu, sormien naputtelu, liian hiljainen ääni tai vääränlaiset äänenpainot (mm. Frankel 2005, 208; Evans 2006, 71, 126). Vaikka naisen on siis toisaalta vältettävä maskuliiniseksi miellettyä määrätietoisuutta ja itsevarmuutta, on hänen samalla varottava vaikuttamasta millään tavoin heikolta tai epävarmalta. Vastaavaa tasapainottelua liian naisellisen ja liian maskuliinisen välillä esiintyy myös kielteisten tunteiden, kuten pettymyksen, turhautumisen ja vihaisuuden ilmaisun suhteen. Kaikkein vaarallisinta naiselle on itkeminen työpaikalla, sillä se luo mielikuvan heikkoudesta ja hallitsemattomasta tunteellisuudesta, jotka puolestaan viestivät naisen liiallisesta ja ylitsevuotavasta naisellisuudesta (mm. Frankel 2005, 271; Guiliano 2009, 216). Lähes yhtä tuomittavaa naiselle on vihaisuus, joka tulkitaan niin ikään osoitukseksi liiallisesta tunteellisuudesta, mutta myös maskuliinisuudesta, ilkeydestä tai jopa mielenterveyden järkkymisestä:

Jos nainen suuttuu liian usein, häntä aletaan pitää narttuna (mitä muutakaan sanaa siitä voisi käyttää?). (Evans 2006, 129.)

”Kun mies huutaa ja raivoaa, sanotaan, että hän on vihainen. Jos nainen tekee saman, sanotaan, että hän on hullu. Jos saat hullun leiman, sinua ei tarvitse ottaa vakavasti.” – Sarilee Norton (Friedman & Yorio 2006, 51.)

Ulkonäön suhteen rajanvetoa liian vähäisen ja liiallisen naisellisuuden välillä tehdään näkyväksi luettelemalla väärin ja oikeiden pukeutumistapojen ja tyylien listoja (mm. Guiliano 2009; Frankel 2005 & 2007; Evans 2006; Friedman ja Yorio 2006; Perho 2011). Väärään pukeutumiseen kuuluu sekä liian seksuaalisesti väritynyt pukeutuminen kuten läpinäkyvät, paljastavat tai liian kireät vaatteet, että liian miesmäinen pukeutuminen, kuten farkkujen tai miesten pukuja jäljittelevien housupukujen käyttäminen. Vääränlaiseksi ulkonäöksi katsotaan myös sekä liiallinen että liian vähäinen meikin, korujen ja asusteiden käyttö. Se, mikä lasketaan naisellisuuden ali- tai ylilyönneiksi riippuu kuitenkin naistyöntekijän asemasta, iästä ja työpaikalla vallitsevista kirjoittamattomista sopivaisuussäännöistä. Tämä tekee naisen soveltuvan ulkonäön määrittelystä vaikeaa ja kontekstisidonnaisesti vaihtelevaa.

Ulkonäkösääntöjen tunteminen ja niihin mukautuminen on työelämäoppaiden mukaan tärkeää, sillä mukautumattomuus aiheuttaa naiselle haittaa, johon menestystä tavoittelevalla yksilöllä ei ole varaa (mm. Guiliano 2009, 113; Frankel 2005, 219; Evans 2006, 48–49). Kirjoittajat katsovat, että ulkonäön perusteella arvioidaan myös naisen persoonaa ja pätevyyttä sellaisilla tavoilla, joilla ei arvioida miehiä. Naisen kohdalla pienimmätkin poikkeamat huolitellusta ulkonäöstä – tai ulkonäön kohentaminen julkisesti – tulkitaan ”hutiloinniksi” ja osoitukseksi yleisestä huolimattomuudesta. Samalla huoliteltu ulkonäkö yhdistyy mielikuvaan naisen yleisestä pätevydestä (mm. Evans 2006, 113; Frankel 2005, 223). Pahimmillaan ”vääränlainen” ulkonäkö voi kirjoittajien mukaan jopa tuhota muutoin kaikin tavoin pätevän naisen etenemismahdollisuudet. Tämä pätee niin liiallisen kuin liian vähäisenkin feminiinisyyden esittämisen kohdalla. Uralla etenemisen voi kirjoittajien mukaan estää esimerkiksi liian seksikäs pukeutuminen (Evans 2006, 49), liian pitkät ja naisellisuutta korostavat hiukset (Frankel 2005, 216), meikkaamattomuus (Frankel 2005, 214) tai ylipainoisuus yhdistettynä ”muodottomiin” vaatteisiin (Evans 2006, 49). Oikeanlaisesta, huolitellusta ja soveliaalla tavalla naisellisesta ulkonäöstä sen sijaan katsotaan olevan naiselle hyötyä paitsi kielteisten seurausten estämisen, myös hyvien ensivaikutelmien tekemisen, vakuuttavan henkilöbrändin luomisen sekä työpaikan saamisen suhteen (mm. Guiliano 2009, Sounio 2010).

Naisen täytyy olla hyvin hoidettu ja edustava – luonnehtikaamme sitä ranskan kielen sanalla soignéé. Piste. Kenelle haluat edustaa yhtiötäsi? Jollekulleko, jolla on likaiset, takkuiset hiukset tai – uskallanko sanoa sitä? – epätasapainossa oleva ruumiinrakenne? Aivoilla ja persoonallisuudella saattaa saada työpaikan, mutta epäilenpä, ettei eturivistä tai sellaista,

jossa ylenisi nopeasti. Voi, minkälaisia hiuksia olenkaan nähnyt. Huolehdi ulkonäöstäsi. Ja helpoin keino on hankkia objektiivisia neuvoja kampauksestaan ja ryhtyä toimeen. Tukka on otettava tosissaan. (Guiliano 2009, 110–111.)

Työelämäoppaissa esitettyjen ulkonäkövaatimusten täyttäminen vaatii naisilta suunnittelua, itsetarkkailua, muutos- ja mukautumishalua, sekä ennen kaikkea muoti- ja kauneusteollisuuden tuotteiden ja palveluiden kuluttamisen kautta tehtävää esteettistä työtä (vrt. Witz, Warhurst & Nickson 2003; Pettinger 2008; Williams & Connell 2010). Oppaiden kirjoittajat suosittelevat lukijoitaan paitsi kuluttamaan kalliimpia, parempilaatuisia muoti- ja kauneusteollisuuden tuotteita, myös turvautumaan ammattilaisten apuun oikeiden hius-, meikki- ja pukeutumistyylien löytämiseksi. Hyvän kampaajan, meikkaajan, pukeutumisneuvojan ja jopa ompelijan hankkimista suositellaankin jokaiselle lukijalle avuksi ulkonäön muutosprosessiin (mm. Guiliano 2009, 110; Perho 2011, 119; Street-Porter 2009, 150; Frankel 2005, 220; Sounio 2010, 196–197). Aineistoni valossa näyttääkin siltä, että ulkoisen olemuksen eteen tehty työ on olennainen osa hyvin palkattujen ammattilaisten ja johtohenkilöiden työtä ainakin naisten tapauksessa.

Oikean ulkonäön saavuttaminen vaatii naisilta pukeutumisen ohella myös ruumiin koon kontrollointia. Vaikka useimmat opaskirjojen kirjoittajat varovat sanomasta suoraan, että menestyvän naisen on oltava vartaloltaan hoikka, nostetaan useissa teoksissa naisen paino, laihduttaminen, liikunta ja kevyen ruokavalion tärkeys näkyvästi esille (mm. Evans 2006; Guiliano 2009; Perho 2011; Street-Porter 2009; Vainikainen & Järvi 2008). Suoraviivaisimpia lausuntoja naisen painon merkityksestä työelämässä antaa Evans (2006, 133–134), jonka mukaan hoikkuuden normiin mukautumatonta naista arvostellaan työelämässä itsekurin puutteesta. Lisäksi ylipainoisia naisia voidaan hänen mukaansa myös siirtää pois asiakaskontakteja ja johtoryhmän kokouksia sisältävistä tehtävistä, ja saada heidät näin ollen siirrettyä syrjään organisaation näkyvimmillä paikoilla. Ruumiin kokoon ja muotoon liittyvien ongelmien ratkaisijaksi ehdotetaan muutamissa opaskirjoissa jopa plastiikkakirurgiaa, joskaan sitä ei suositella täysin varauksettomasti (Perho 2011; Vainikainen & Järvi 2008) ja kirurgisiin operaatioihin kohdistuu toisissa oppaissa myös vastustusta (Street-Porter 2009).

Naisellisuuden kontrollointia vaativa puhe kuvastaa postfeminististä ajattelua kahdella tavalla. Ensinnäkin työelämäoppaiden suosima mukautumisdiskurssi ohjaa lukijoita hakemaan syitä menestymättömyydelle ja urakehityksen pysähtymiselle omista toimintamalleistaan ja ruumiistaan, mikä sekä vahvistaa uusliberalistista yksilönvastuuajattelua että kuvastaa postfeminismin liittyviä itsehallinnon ja itseen keskittyvän problematisoinnin periaatteita (McRobbie 2009; Gill 2007b, 155–156; Kauppinen 2012, 149–151, 221–222). Naisten yksilönvastuuta, mukautumistarvetta ja itsekontrollia korostava puhe asemoi työelämäoppaiden lukijat postfeminismin ihannoimiksi, itseään tarkkaileviksi ja kontrolloiviksi

uusliberalistisiksi subjekteiksi. Nämä joustavat subjektit mukautuvat työyhteisön kirjoittamattomiin sääntöihin näennäisen vapaaehtoisesti, koska katsovat sen maksimoivan heidän henkilökohtaisen menestyksensä (vrt. Rimke 2000, 62–63; Bröckling 2005, 10–13; Miller & Rose 2010). Näin ollen työelämäoppaissa naisille esitetty vaatimus mukautua työelämän ulkonäkö- ja käytösnormeihin ei niinkään näyttäydy yksilöitä rajoittavana pakkona, vaan ennemminkin houkuttelevana ja näennäisen autonomisesti tehtynä valintana, joka lisää yksilöiden menestymisen mahdollisuuksia. Huomionarvoista on, että itsekontrollin tarve menestyksen saavuttamisessa määritellään työelämäoppaissa kuitenkin vain naisia, eikä lainkaan miehiä, koskevaksi ilmiöksi. Tämä vastaa sekä postfeminismin että self help -oppaiden tutkimuksessa tehtyjä havaintoja, joiden mukaan itsekontrollin tarve ja sen positiiviset seuraukset yksilön elämään ovat erityisesti naisiin ja feminiinisyyteen liitettyjä piirteitä (Gill 2007b, 156; Cameron 1995, 173).

Toiseksi työelämäoppaita ja postfeminismiä yhdistää suhtautuminen naisellisuuden tärkeyteen. Työelämäoppaissa esiintyvä naisellisuuden ylläpitämisen vaatimus kuvastaa postfeminismin tyypillisiä tapoja paitsi korostaa sukupuolieron luonnollisuutta (Gill 2007b, 158), myös varmistaa sukupuolieron säilyminen naisiin kohdistuvalla pakolla mukautua feminiinisyyden teknologioihin ja rituaaleihin (McRobbie 2009, 60–62). Naisellisuuden tarkkailun ja kontrolloinnin tarve kuitenkin myös osoittaa, ettei naisellisuus ole niin luonnollista ja sisäsyntyistä kuin opaskirjojen kirjoittajat antavat sukupuolieron luonnollisuutta korostavassa argumentoinnissaan ymmärtää. Hyväksytyin naisellisuuden kaksisuuntainen rajaaminen, jossa toisaalta liian vähäistä ja toisaalta liiallista feminiinisyyden esittämistä tulee välttää, vastaa esimerkiksi naistenlehdissä esiintyvää käsitystä feminiinisyydestä kontingenttina, jatkuvaa tarkkailua ja työtä vaativana ilmiönä, jossa tarkkailun alaiseksi määritetään muun muassa naisruumiin muoto ja koko, pukeutuminen sekä seksuaalisuus (Gill 2007b, 155; Kauppinen 2012). Tämä tarkkailun ja kontrolloinnin tarve osoittaa, että opaskirjoissa esiintyvä sosiaalisesti hyväksyttävä naiseus on enemmän tekemistä kuin olemista. Se vaatii paitsi hyväksyttävyyden sääntöjen ja rajojen tuntemusta, myös tietoisista pyrkimystä pysytellä näiden rajojen sisäpuolella.

4.4 ”En ole mikään feministi, mutta...”

4.4.1 Erottautuminen feminismistä

”En ole mikään telaketjufeministi, mutta puolustan myös tasa-arvoa, kuten naisten ja miesten tasapalkkausta. Feminismi taitaa olla tosin sellainen kirosana nykyään, että sen mainitsemalla saa vain tappelun aikaiseksi.” – Aktivisti Mari Koistinen (Tiitinen 2006, 12.)

Työelämäoppaiden ja postfeministisen ajattelun yhteydet korostuvat entisestään, kun tarkastellaan opaskirjojen kirjoittajien tapaa ottaa kantaa feminismiin. Opaskirjoissa esiintyy kaksi vastakkaista

ideologista positiota, joista toisessa feminismiin suhtaudutaan hyvinkin kriittisesti ja kyseenalaistaen, toisessa puolestaan myönteisesti. Näistä positioista ensimmäinen on työelämäoppaille huomattavasti tyyppillisempi positio. Jälkimmäinen, feminismiin myönteisesti suhtautuva positio esiintyy vain kahdessa aineistoni teoksessa, ja näistäkin eksplisiittisesti vain toisessa (Tiitinen 2006). Vaikka useimmat työelämäoppaiden kirjoittajat eivät pidäkään feminismiä tai tasa-arvokeskustelua relevantteina kysymyksinä pohdittaessa nykypäivän työelämää ja naisten menestystä, otetaan niihin useissa opaskirjoissa tästä huolimatta tavalla tai toisella kantaa. Tavoitteenaan kirjoittajilla on tällöin purkaa feminismin merkitystä tai erottautua siitä henkilökohtaisella tasolla. Samalla he rakentavat postfeministisen ajattelun kanssa yhteneväistä mielikuvaa feminismistä vanhentuneena, naisia uhriuttavana ja naurunalaisenakin aatesuuntauksena, josta on menestystä tavoittelevalle naiselle enemmän haittaa kuin hyötyä.

Feminismiin kohdistuva kritiikki on postfeminismiin olennaisesti kuuluva erityispiirre (McRobbie 2009, 15–18, 24–30; Gill 2007b, 161–162). Siitä ovat kiinnostuneet postfeminismin tutkijoiden ohella myös nuorten naisten yhteiskunnallisia asenteita kartoittavat tutkijat (mm. Press 2011; Rich 2005). Kritiikin on havaittu perustuvan uusliberalistista yksilönvastuuta ja individualistista valinnanvapautta korostavaan diskurssiin, johon vedoten modernit nykynaiset liittävätkin feminismiin ja sukupuolten välisen epätasa-arvon enemmän historiaan kuin nykypäivään (Rich 2005, 495). Nuorten naisten ja feminismin suhdetta tutkinut Emma Rich (2005, 505–506) huomauttaa, että nuorille nykynaisille on tyyppillistä erottautua nimenomaan feministin subjektiviteetistä: feministiksi ei haluta identifioitua, vaikka käsitykset naisten ja miesten välisen tasa-arvon tärkeydestä sinänsä vastaisivat feministisiä periaatteita. Viitteitä samankaltaisesta kriittisestä asennoitumisesta on havaittu myös Suomessa, jossa naisten on todettu identifioituvan mieluummin tasa-arvon kannattajiksi kuin feministeiksi, joskin myös tasa-arvokeskustelu sinänsä on saanut maassamme osakseen kritiikkiä (Julkunen 2010, 74–75).

Työelämäoppaissa feminismiin kriittisesti suhtautuvaa positiota edustavat vahvimmin Frankel (2005 & 2007), Street-Porter (2009), Perho (2011) ja Virtanen (2008). Frankelin, Street-Porterin ja Perhon esittämän feminismin kritiikin taustalla on postfeministisen ajattelun tavoin oletus toteutuneesta tasa-arvosta sekä uusliberalistisesta yksilönvastuusta: naisten on itse luotava oma menestyksensä, kun heillä viimein on siihen tasa-arvoinen mahdollisuus. Tätä positiota tukevien kirjoittajien teksteissä feminismin katsotaan seuraavan uhriagenda, jossa naiset määritellään ennemminkin yhteiskunnan uhreiksi kuin potentiaalisiksi menestyjiksi. Tällaista ajattelua kirjoittajat ilmoittavat vastustavansa. He näkevät itsensä ja muut naiset mieluummin itsestään vastuussa olevina yksilöllisinä menestyjinä, jotka eivät tarvitse naisasialiikettä kyetäkseen menestymään urallaan. Tätä viestiä korostaessaan kirjoittajat tulevat määritelleeksi feminismin

vanhanaikaiseksi ja enemmän tai vähemmän naurunalaiseksi aatesuuntaukseksi, jota ei ole tarpeen ottaa tosissaan:

En yksinkertaisesti suostu lampsimaan mihinkään avuttomien pillittäjä-ämmien karsinaan, jonne himofeministit yrittävät minut työntää vain siksi, että olen nainen. Heidän agendallaan olen sukupuoleni vuoksi lähtökohtaisesti avuton ja syrjitty ressurkka, joka tarvitsee työelämässä kiintiöitä ja erityistä huolenpitoa. Inhoan tällaista masokistiajattelua. Itse haluan elää yhteiskunnassa, jossa ihmisten palkkaaminen on yhteydessä heidän osaamiseensa, ei sukupuoleen. (Perho 2011, 141.)

Tullessani BBC:lle minua pyydettiin liittymään niin kutsutun tasa-arvokomitean jäseneksi. Komitean tarkoitus oli varmistaa, että myös naiset ja eri etniset ryhmät saivat ylennyksiä. Sanoin että sori, minun mielestäni tasa-arvosta vouhkaaminen tässä yhteydessä on askel taaksepäin. Mielestäni kuului jo parempaan sukupuoleen! En ole koskaan vaivautunut liittymään mihinkään naissysteemeihin – pelkkää huuhaata! Meitä ei saa kohdella erityisryhmänä, jos haluamme kilpailla ja menestyä työpaikalla. Älä koskaan pyydä palveluksia töissä – saat hankalan eukon maineen jos teet sitä usein. (Street-Porter 2009, 110.)

Feministit kategorisoituvat näiden kirjoittajien puheessa valittavien, masokististen ja turhista asioista ”vouhkaavien” naisten stereotyyppiseksi joukoksi. Tämän määrittelyn valossa feminismiin ei voida nähdä tukevan naisten menestyspyrkimyksiä, vaan päinvastoin estävän naisia näkemästä yksilöllistä menestyspotentiaaliaan. Lisäksi feminismiä kritisoidaan muun muassa siitä, että sen katsotaan keskittyvän toissijaisiin kysymyksiin (Virtanen 2008, 182), ylläpitävän vanhanaikaisia ajatusrakennelmia miesten ja naisten töistä (Perho 2011, 184–185), määrittelevän sukupuolen ”avuttomasti” sosiaalisesti instituutioksi ja kieltävän ”biologiset tosiasiat” (Virtanen 2008, 8) sekä näkevän sukupuolisyryntää sielläkin, missä sitä ei ole (Frankel 2005, 265). Mielenkiintoista on, että myös itse feministiksi identifioituva Kirsi Virtanen (2008) suhtautuu feminismiin hyvin kriittisesti. Hän lähestyy feminismin käsitettä lähes yhtä kielteisen ja yksipuolisen stereotypian kautta kuin feminismistä kokonaan irtisanoutuvat kirjoittajat. Kirjoittajien esittämät näkemykset vaikuttavatkin perustuvan nimenomaan feminismiin liitettyyn yksinkertaistettuun stereotypiaan. Feminismin käsitettä ei työelämäoppaissa millään tavoin perustella tai määritellä, vaan sen merkityksen, sisällön ja periaatteiden oletetaan olevan lukijoille itsestään selviä. Feminismien moninaisuutta, feministisen teorian niin kutsuttua kolmea aaltoa tai nykyisiä lukuisia variaatioita – kuten esimerkiksi naisten mahdollisuuksia ja valtaa korostavaa voimafeminiä (Wolf 1994), heteronormatiivisuutta ja binääristä sukupuolijakoa kyseenalaistavaa queerfeminiä (Butler 1999) tai etnisyyden erityiskysymyksiin keskittyvää ”women-of-colour” feminiä (Budgeon 2011, 282) – ei kukaan opaskirjojen kirjoittajista teoksissaan huomioi. Feminististä teoriaa tuntevalle lukijalle tämä osoittaa, etteivät kirjoittajat ole erityisen perehtyneitä feministisen ajattelun perinteeseen, eikä heidän näkemyksillään voi siksi olettaa olevan kovinkaan suurta totuusarvoa. Muille lukijoille tämä tuskin

kuitenkaan on yhtä selvää, etenkin kun kirjoittajat esittävät näkemyksensä feminismistä faktamuotoisina, kyseenalaistamattomina totuuksina.

Feministeihin viitataan opaskirjoissa erottautumista ja toiseutta korostavin termein, jotka eivät kannusta lukijaa identifioitumaan feministeiksi. Feministit määrittyvät opaskirjoissa muun muassa ”himofeministeiksi” (Perho 2011, 141), ”telaketjufeministeiksi” (Tiitinen 2006, 12) ”eräksi feministipiireiksi” (Virtanen 2008, 8), ”sukupuolikortin käyttäjiksi” (Frankel 2005, 265) sekä ”kiintiökääkiksi” ja ”nariseviksi naisiksi” (Sounio 2010, 245). Tämän negatiivisen kategorisoinnin ohella feminismiin samaistumisesta tai tasa-arvokeskusteluun osallistumisesta voidaan jopa varoittaa lukijoita. Esimerkiksi Frankel (2005, 265) määrittelee sukupuolisyynnän kritisoinnin yhdeksi niistä virheistä, jotka estävät naisia menestymästä työelämässä. Frankelin huoli kohdistuu ennen kaikkea siihen, että sukupuolisyynnää kohdannut ja siitä valituksen tekevä nainen saa työyhteisössä osakseen hankalan ihmisen leiman, jollaista naisen olisi omaksi parhaakseen vältettävä. Feminismin ja tasa-arvokysymysten huomioinnin sijaan naisia kannustetaan ratkaisemaan työelämässä kohtaamansa ongelmat joko vaihtamalla työpaikkaa tai asennoitumalla työelämään myönteisemmin (mm. Frankel 2005, 267; Jabe 2007, 125; Perho 2011, 142; Rauhala 2011, 109–110). Feministien suurimmaksi ongelmaksi kirjoittajat näkevätkin yhteiskunnallisesti kriittisen asenteen, joka tulee opaskirjoissa herkästi tulkittua tarpeettomaksi negatiivisuudeksi ja menestystä rajoittavaksi pessimismiksi. Työelämäoppaiden yksilökeskeisessä, meritokraattisessa agendassa tällaiselle kriittisyydelle ei ole sijaa. Kirjoittajat korostavatkin, että naisten aseman kollektiivisen edistämisen sijaan olennaisempaa yksittäisen naisen menestyksen kannalta on hänen oma menestysorientoitunut asenteensa:

Jos haluat, että sinua kohdellaan työelämässä asiallisesti ja tasaveroisesti, aloita itsestäsi. Jos ajattelusi perustuu sille, että sinusta ei voi sukupuolesi vuoksi tulla johtajaa, koska joku sovinihuri on niin jankuttanut, ei sinusta tulekaan. Jos sitä vastoin uurastat kuin hullu ja koitat päästä oman alasi huipulle, pääset kyllä tekemään mitä haluat. (Perho 2011, 142.)

Työelämäoppaissa harvinaisempi, feminismiin myönteisesti suhtautuva positio esiintyy Lenita Airiston (2007) ja Tuija Tiitisen (2006) opaskirjoissa. Myönteisestä suhtautumisesta huolimatta heidänkin teoksissaan tiedostetaan feminismiin ja feministeihin usein liitetty hankalien naisten stereotypia. Airiston kohdalla feminismiin kohdistuvan kritiikin tiedostaminen näkyy tavoissa, joilla hän varoo määrittelemästä itseään feministiksi ja liittyy feminismiin ennen kaikkea historiaan. Airiston teoksessa feministejä ovat 1900-luvun britti-suffragetit, 1960-luvun amerikkalaiset feministit sekä hänen oma äitinsä, Alli Airisto. Feministin negatiivisen stereotypian vaikutus on havaittavissa tavoissa, joilla Airisto tietoisesti tekee eroa feminismiin liitettyjen kielteisten mielikuvien ja tukemansa feminismiin välille. Airisto (2007, 41) muun muassa korostaa, ettei hänen äitinsä ollut feministiydestään huolimatta militantti, erottaen näin äitinsä niin kutsutun

telaketjufeministin militantista karikatyyristä. Lisäksi Airisto nostaa esiin ehkä kaikkein leimallisimmin feministin militanttiin ja epänaisselliseen stereotypiaan liitetyn tapahtuman, eli rintaliivien polttamisen 1960-luvun amerikkalaisilla yliopistokampuksilla. Airisto (2007, 41–42) kohdistaa arvostuksensa enemmän naisten äänioikeuden puolesta taistelleisiin suffragetteihin kuin 1960-luvun radikaaleihin rintaliivienpolttajiin. Tarve erottautua 1960-luvun feministeistä lienee seurausta siitä, että mielikuva vihaisista rintaliivienpolttajista on jäänyt elämään varsin sitkeästi feminismiin kritisoijien puheissa, vaikka varsinaista rintaliivien polttamista ei kyseisessä tilaisuudessa koskaan tapahtunutkaan (Genz & Brabon 2009, 45). Kaiken kaikkiaan Airiston feminismimyönteisyys on varsin varovaista. Hän ei liitä feministikäsitettä lainkaan nykypäivän voimakkaisiin, sukupuolten välistä epätasa-arvoa kritisoiviin naisiin, joita hän teoksessaan kuitenkin ihanoi. Feministin sijaan hän käyttää eufemismien kaltaisia termejä, kuten *”toisinajattelijanaiset”*, *”alfanaaraat”* tai *”petonaiset”*, joiden kuvauksessa on ainakin osin havaittavissa feministisiäkin piirteitä:

Petonaiset eivät pyydä, vaan antavat itselleen luvan ylpeillä ja loistaa julkisuudessa, kadehtia ja vaatia valtaa. He vihaavat raivokkaasti seksismiä ja hyväksikäyttöä ja iskevät takaisin. He eivät jää nyrkin ja hellan väliin vaan ahnehtivat menestystä ja rikkauksia. He antavat itselleen luvan modernismiin, irti dogmien ja traditioiden kahleista ja ilon nauttia kauneuden turhamaisuudesta satavuotiainkin. (Airisto 2007, 10.)

Oman feministiytensä Airistoa eksplisiittisemmin tunnustava Tuija Tiitinen (2006) tiedostaa niin ikään feminismiin liitetyn negatiivisen stereotypian olemassaolon. Feministin tulkitaan hänen mukaansa herkästi olevan *”ruma nainen, jolla on karvaiset sääret ja joka on todennäköisesti lesbo ja vihaa miehiä”* (Tiitinen 2006, 8). Tästä stereotypiasta Tiitinen pyrkii erottautumaan luomalla opaskirjassaan uudenlaisen feministin kategorian, johon naisten olisi mahdollista identifioitua helpommin kuin kielteisiksi tulkittuja miellelyhtymiä herättäviin feministeihin. Tiitinen määrittelee tasa-arvoa kannattavat naiset *”tosinaisiksi”*, jotka eivät feministin stereotypian tavoin ole tulkittavissa esimerkiksi miestenvihaajiksi, seksuaalisuudeltaan heteroseksuaalisuudesta poikkeaviksi tai ulkonäöltään epänaisselliseksi naisiksi. Feministejä Tiitisen tosinaiset ovat kuitenkin siinä suhteessa, että he kannattavat tasa-arvon edistämistä, minkä Tiitinen itse määrittelee oman feminisminsä perustaksi (Tiitinen 2006, 8–9). Feministi on siis Tiitiselle ensisijaisesti tasa-arvon kannattaja.

Tosinaisen kategoria toimii kantavana teemana läpi Tiitisen teoksen. Lukijoita houkutellessaan omaksumaan tosinaisen identiteettiä muun muassa itsearviointiin perustuvan testin avulla, jossa tosinaisen vastauksista on havaittavissa tietoinen erottautuminen feministin militantista, miehiä vihaavasta ja epänaissellisesta stereotyypistä:

Mitä ajattelet tasa-arvosta?

[tosinainen vastaus]: *Kaiken perusta. Tasa-arvo ei tarkoita sitä, että kaikki asiat jaetaan tasan vaan sitä, että esimerkiksi kotityöt jaetaan kykyjen mukaan.*

Mitä vastaat, jos sinulta kysytään, oletko feministi?

[tosinainen vastaus]: *Olen, jos sillä tarkoitetaan tasa-arvoa. En ole, jos miehet pitäisi eliminoida yhteiskunnasta ja naisten pitäisi kasvattaa kainalokarvat.*

Miten siivous ja pyykinpesu pitäisi hoitaa kotona?

[tosinainen vastaus]: *Kotityöt pitäisi jakaa tasan, mutta voidaan hankkia myös hyvä siivoaja. Pieni raha perhesovusta. (Tiitinen 2006, 24–25.)*

Tiitisen teos on muutoin postfeministisiksi tulkittavien työelämäoppaiden joukossa kiinnostava transformatiivinen poikkeus, sillä feminismiin ja tasa-arvokysymysten tuomitsemisen sijaan Tiitinen nimenomaan kannustaa lukijoitaan suhtautumaan niihin myönteisesti. Samalla on kuitenkin selvää, että Tiitinenkin pyrkii erottautumaan tietyistä feminismiin liitetyistä, kielteisiksi tulkituista piirteistä, jotka asettuvat kritiikin kohteiksi myös muissa työelämäoppaissa. Tämä heikentää Tiitisen teoksen transformatiivisuutta. Lisäksi Tiitinen tyypistää feminismin koskemaan pelkästään tasa-arvon edistämistä jättäen muiden työelämäoppaiden kirjoittajien tavoin huomiotta feminismin moninaisuuden. Vaikka Tiitinen (2006, 11, 126) itse identifioituukin avoimesti feministiksi ja peräänkuuluttaa feministiyyttä niin naisilta kuin miehiltäkin, on hänen lukijoilleen suosittelemansa feminismi yhtä kaikki varsin yksipuolista ja feminismiin liitettyyn kritiikkiin mukautuvaa.

Työelämäoppaissa toteutuu Angela McRobbien (2009, 15–18, 24–30) ja Rosalind Gillin (2007b, 161–162) postfeminismiin liittämät piirteet feminismiin ja tasa-arvokeskustelun yhtäaikaista ”huomioon ottamisesta” sekä niiden merkityksen kiistämisestä. Feminismin merkitys modernin uranaisen elämässä pääosin kiistetään joko esittämällä, että feminismi on tullut toteutuneen tasa-arvon myötä tarpeettomaksi, tai väittämällä, että feminismi toimii ennemminkin naisia uhriuttavasti kuin heidän menestystään tukien. Silloinkin kun feminismiin suhtaudutaan myönteisesti, on myönteisyys implisiittistä tai feminismiin postfeministiseen kritiikkiin mukautuvaa. Postfeminismin tavoin suhtautuminen feminismiin ei kuitenkaan ole työelämäoppaissaakaan avoimen antifeminististä, sillä feministisiä periaatteita esimerkiksi naisten ja miesten yhdenvertaisten mahdollisuuksien tärkeydestä ei kiistetä tai hylätä. Ennemmin sukupuolten välistä tasa-arvoa pidetään niin itsestään selvänä, ettei feminismin kaltaiselle kriittiselle ja poliittiselle aatesuunnalle nähdä enää olevan tilausta eikä tarvetta. Määrittelemällä feminismiin vanhentuneeksi ja menneisyyteen kuuluvaksi ideologiaksi sekä tulkitsemalla sen tietyt periaatteet itsestäänselvyyksiksi, työelämäoppaiden kirjoittajat osoittavat positioituvansa ennen kaikkea jälkifeministisesti. Heille feminismi on jääne menneisyydestä, jota modernien länsimaisten yhteiskuntien naiset eivät enää tarvitse.

4.4.2 Järjestelmän muuttamisen mahdollisuudet

Älä yritä muuttaa järjestelmää yksinäsi. Jos niin teet, päädyt vain marttyyriksi. Jos riittävän monet muut naiset ovat kanssasi samaa mieltä, perustakaa työryhmä ja miettikää siinä ongelmia ja esittäkää ratkaisuehdotuksia. (Frankel 2005, 267.)

Työelämäoppaiden hegemonisissa diskursseissa tuetaan naiskuvaa, jossa modernin uranaisen menestyksen katsotaan olevan vain naisesta itsestään ja hänen omasta toiminnastaan kiinni. Tämän uusliberalistista ihannesubjektuutta kuvastavan naiskuvan ja individualistisen menestyskäsityksen taustalla esiintyy kuitenkin jonkin verran transformatiivisia aineksia, joissa esiin nostetaan naisen yksilönvastuun ohella myös muun muassa naisten välisen solidaarisuuden merkitys ja epätasa-arvoisen järjestelmän muuttamisen mahdollisuus. Tässä analyysini viimeisessä osa-alueessa kuvaan työelämäoppaiden hegemonisesta, postfeministisestä diskurssista poikkeavaa transformaatiota, joka tarjoaa naisille mahdollisuuden myös kollektiiviseen toimintaan ja vastarintaan yksilöllisen menestysentavoittelun ohella.

Vaikka työelämäoppaiden kirjoittajat pääosin irtisanoutuvatkin feminismistä ja tasa-arvokeskustelusta, ovat he tietyissä yhteyksissä valmiita myöntämään, että moderninkin työelämän on mahdollista muuttua nykyistä tasa-arvoisempaan suuntaan. Näitä muutoksia kenenkään naisen ei kuitenkaan katsota voivan tehdä yksin, vaan järjestelmän muuttamiseen tarvitaan toisten naisten apua. Toive naisten välisen solidaarisuuden vahvistumisesta onkin useimmin toistuva esimerkki uusliberalistisesta yksilönvastuudiskurssista poikkeavasta transformaatiosta. Monet kirjoittajat toteavat, että naisten menestystä työelämässä heikentää huomattavasti korkeassa asemassa olevien naisroolimallien ja tukea tarjoavien naismentoreiden puute (mm. Guiliano 2009, 234; Jabe 2007, 200; Perho 2011, 135; Vainikainen & Järvi 2008, 78). Tämän ongelman ratkaisemiseksi kirjoittajat kehottavat lukijoitaan verkostoitumaan toisten naisten kanssa ja hankkimaan itselleen mentorin, joka voi tukea naista tämän menestymispyrkimyksissä tarjoamalla niin neuvoja kuin arvokkaita kontaktejakin. Yksin ei ole siis pakko selviytyä, vaan uraa luova nainen voi tukeutua myös toisten naisten apuun. Avun ja tuen hankkimisen ei katsota olevan ristiriidassa opaskirjoissa muutoin korostetun yksilönvastuun kanssa. Mentoroinnin ja naisroolimallien määrän kasvun katsotaan ennen pitkää myös edesauttavan naisten etenemistä korkeampiin tehtäviin, ja murtavan siten työelämässä vielä mahdollisesti vallitsevia epätasa-arvoisia käytäntöjä.

Yksittäisten kirjoittajien mukaan yhteiskunnassa yhä vallitsevaa epätasa-arvoa on mahdollista purkaa myös muilla tavoin. Frankel (2007, 251, 269–270) kehottaa naisia kasvattamaan omat lapsensa – niin tytöt kuin pojatkin – sukupuolten välistä tasa-arvoa kunnioittaviksi yksilöiksi. Lisäksi organisaatioiden epätasa-arvoisia toimintatapoja katsotaan voitavan muuttaa niiden sisältä käsin. Tähän kehottavat Caitlin Friedman ja

Kimberly Yorio (2006), jotka neuvovat jo menestyneille naisille suunnatussa opaskirjassaan naisjohtajia kohtelevaan alaisiaan tasa-arvoisesti sukupuolesta riippumatta. Lisäksi he puhuvat naisjohtajien vastuusta kannustaa ja auttaa muitakin naisia etenemään urallaan. Friedmanin ja Yorion oppaassa naisjohtajille annetaankin yksityiskohtaisia esimerkkejä siitä, millaista seksistinen ja epätasa-arvoistava johtaminen voi olla, ja miten tällaisia johtamistapoja voidaan muuttaa oikeudenmukaisempaan suuntaan:

Kasvatuksemme takia kohtelemme vaistonvaraisesti naisia ja miehiä eri tavalla. Varo tätä huomaamatonta seksististä käyttäytymistä – älä kuuntele miehiä naisia tarkkaavaisemmin, älä pyydä naisia keittämään kahvia, älä anna parempia tehtäviä miehille – ja käännä asiat ylösalaisin. Mikä vielä parempaa: yritä aktiivisesti kääntää toimintatapa toiseksi työpaikallasi ja pyri edistämään naisten menestymistä tiimissäsi. Rohkaise heitä puhumaan ja antamaan panoksensa kokouksissa. Jaa sekä kiinnostavat että tylsät tehtävät tasan miesten ja naisten kesken. Anna jokaisen vuorollaan kopioida, tilata lounaat ja siistiä neuvotteluhuone palaverin jälkeen. Johtajana sinulla on hieno tilaisuus tehdä asiat edellisiä sukupolvia paremmin tai ainakin paremmin kuin sinun edeltäjäsi. (Friedman & Yorio 2006, 87.)

Muutamien kirjoittajien mukaan myös naisiin kohdistuvia normatiivisia odotuksia on mahdollista purkaa vastarinnan ja toisin tekemisen avulla. Vaikka työelämäoppaiden hegemonisessa puhettavassa toistuukin tämän tästä vaatimus naisen itsekontrollista ja mukautumistarpeesta, annetaan opaskirjoissa siis paikoitellen tilaa myös naisiin kohdistuvien ulkoisten odotusten ja yhdenmukaisuuspaineen kyseenalaistamiselle. Ehkä hivenen yllättävästi voimakkaimmin naisiin kohdistuvia odotuksia vastustavat ja yksilöiden moninaisuutta peräänkuuluttavat ne kirjoittajat, jotka omissa teoksissaan asettavat tarkimmin määriteltyjä ja hyvinkin normatiivisia odotuksia sille, millaisia naisten tulisi olla (mm. Evans 2006, 179–180; Street-Porter 2009, 170, 173–176; Perho 2011, 180, Rauhala 2011, 101). Tämä opaskirjojen sisäinen ristiriitaisuus jää kirjoittajilta kuitenkin havaitsematta. Kritisoidessaan naisiin kohdistuvia odotuksia he käskevät lukijoiden kysyä itseltään, kokevatko he näitä odotuksia omikseen. Jos vastaus on kieltävä, ei näitä vaatimuksia ole kirjoittajien mukaan tarpeen noudattaa. Samalla kirjoittajat esittävät, että naisiin kohdistuvien ulkoisten odotusten mahdollisesti aiheuttama ahdistus ei johdu odotuksista sinänsä, vaan siitä, että nainen itse yrittää liian painokkaasti täyttää niitä. Tällöin syy epäonnistumiseen tai koettuun ahdistukseen tulee jälleen kerran asetettua naisen itsensä harteille, vaikka kirjoittajien tavoite onkin naisten syyllistämisen sijaan oletettavasti päinvastainen:

Älä reagoi odotuksiin, joiden takana et seiso. Jos joku sanoisi sinulle, että sinulta odotetaan täydellistä kuuliaisuutta miehiä kohtaan, tuntisitko syyllisyyttä, jos et noudattaisi neuvoa? Aivan. Miksi siis reagoisit muihinkaan ulkopuolelta tuleviin odotuksiin silloin kun ne eivät tunnu kohtuullisilta? Jätä muiden asettamat odotukset sikseen – ja ole tarkkana myös itsesi suhteen. Joskus kovin piiskuri löytyy peilistä. (Perho 2011, 189.)

Naisiin kohdistuvia odotuksia kritisoivien kirjoittajien puheessa vaille huomiota jää tai tietoisesti jätetään se seikka, että tämänkaltaisten, yksilön omaa päätäntävaltaa ja valinnanvapautta korostavien lausuntojen

perusteella koko self help -kirjallisuus voitaisiin julistaa tarpeettomaksi. Jos yksilöllä on mahdollisuus päättää täysin itsenäisesti, mitä hän elämässään tahtoo tehdä, miten toimia ja miltä näyttää, mihin tarvitaan self help -kirjailijoiden neuvoja ja asiantuntijuutta? Ehkä juuri tämän kysymyksen kiertämiseksi tätä transformaation muotoa esiintyykin vain opaskirjojen loppukaneeteissa, joissa se on omiaan luomaan illuusiota yksilöiden rajoittamattomasta valinnanvapaudesta. Tätä valinnanvapautta työelämäoppaiden kirjoittajat kuitenkin itsekin rajaavat asettamalla naisille ja naisena olemiselle loputtomia sääntöjä ja ohjeita. Naisia ohjailemaan pyrkivien hegemonisten diskurssien rinnalla tässä luvussa kuvattujen transformatiivisten viestien osuus ei työelämäoppaissa olekaan niin suuri, että se todellisuudessa kyseenalaistaisi opaskirjojen pääsanoman. Tämän pääsanoman mukaan menestystä tavoittelevan naisen on asetettava itsensä alttiiksi henkilökohtaiselle muutokselle, itsekontrollille ja naiseuden normeihin mukautumiselle.

5 POHDINTA JA YHTEENVETO

5.1 Postfeministiset menestyjät

Naisille suunnattujen työelämäoppaiden analyysi tukee tutkimushypoteesia self help -genreen kuuluvien työelämäoppaiden postfeministisyydestä. Lisäksi analyysi todistaa, että 2000-luvulla Suomessa julkaistut työelämäoppaat pyrkivät ohjailemaan lukijoitaan kohti uusliberalistista menestyskäsitystä sekä normatiivista naiseuden esittämisen tapaa. Samankaltaisia havaintoja on tehty myös aiemmassa self help -kirjallisuuden tutkimuksessa (mm. Bröckling 2005; Rimke 2000; Cameron 1995; Cowlshaw 2004; Crawford 2004). Pro gradu -tutkielmani täydentää aiempaa tutkimusta tekemällä näkyväksi self help -kirjallisuuden välittämän uusliberalistisen sanoman sekä postfeministisen ajattelun väliset yhteydet.

Postfeministisen ajattelun mukaisia piirteitä esiintyy niissä tavoissa, joilla työelämäoppaissa määritellään menestyviä ja menestymättömiä naisia. Uusliberalistiseen ideologiaan perustuvan postfeminismin tavoin naisen menestys määritellään työelämäoppaissa naisen omaksi ansioksi, joka saavutetaan menestysorientoituneen asenteen, kunnianhimon, kovan työn, suunnitelmallisuuden ja oikeiden valintojen kautta. Vastaavasti menestymättömyys tulkitaan seuraukseksi naisen omista virheistä, väärästä asenteesta, vääristä valinnoista tai kyvyttömyydestä täyttää naiselta odotettua sosiaalista roolia. Uusliberalistisen individualismiperiaatteen mukaisesti sekä naisen menestyksen että menestymättömyyden katsotaan siis olevan naisesta itsestään kiinni. Yksilön ulkopuolisilla tekijöillä, kuten rakenteellisella epätasa-arvolla tai muilla yhteiskunnallisilla epäkohdilla, ei nähdä olevan tässä yhteydessä merkitystä. Postfeminismin periaatteita noudattaen tasa-arvo määritelläänkin työelämäoppaissa yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta lähes tai kokonaan saavutetuksi.

Työelämäoppaissa harjoitetun positioinnin, faktuaalistamisen ja kategorisoinnin seurauksena muotoutuu hegemoninen kuva menestyvistä nykynaisista itsenäisinä supernaisina. Nämä supernaiset ovat postfeministisiä menestyjiä, jotka tarkkailevat jatkuvasti niin itseään kuin työelämän kirjoittamattomia pelisääntöjäkin. He kieltäytyvät näkemästä ympärillään yksilön ulkopuolisia menestymisen esteitä tai tarvetta feminismiin kaltaisille poliittisille aatesuuntauksille, sillä niiden katsotaan toimivan vain naisia uhriuttavasti. Sen sijaan supernaiset tavoittelevat menestystä yksilöllisellä tasolla muokkaamalla esimerkiksi omaa toimintaansa ja ulkonäköään työelämän ja yhteiskunnan kirjoittamattomia sääntöjä vastaaviksi. Yksityiskohtaisen yhteenvedon menestyvän naisen representoinnissa käytetyistä positioista, faktoista, kategorioista ja transformaatiosta olen koonnut taulukkoon 1.

TEEMA	POSITIOT	FAKTAT	KATEGORIAT	TRANSFORMAATIO
1. Menestyminen on itsestä kiinni	<p>Subjektipositiot:</p> <p>Kirjoittajat neuvonantajina</p> <p>Lukijat avun-tarvitsijoina</p>	<p>Ahkerä ja suunnitelmallinen työ johtaa automaattiseen menestykseen</p> <p>Menestyminen vaatii henkilökohtaista muutosta</p>	<p>Aktiiviset suunnittelijat</p> <p>Passiiviset haaveilijat</p> <p>Itsenäiset supernaiset (menestyjät)</p>	<p>Perheen perustaminen mielletään tärkeäksi, vaikka se haittaisi naisen urakehitystä</p> <p>Menestyminen on naiselle vaarallista (<i>Rauhala 2011</i>)</p>
2. Naisen menestymisen esteenä on vain nainen itse	<p>Ideologiset positiot:</p> <p>Tasa-arvon toteutuneeksi julistava positio</p> <p>Epätasa-arvon kyseenalaiseksi julistava positio</p>	<p>Naisten omat virheet estävät heitä menestymästä</p> <p>Tasa-arvo on jo toteutunut</p> <p>Rakenteellinen epätasa-arvo on naisia uhriuttava myytti</p>	<p>Virheitä tekevät, väärin asennoituvat naiset</p> <p>Valittavat uhrinaiset (ei-menestyjät)</p>	<p>Tasa-arvo ei ole vielä toteutunut (<i>Tiitinen 2006</i>)</p>
3. Naisellisuus uranaisen oikeutena ja velvollisuutena	<p>Subjektipositiot:</p> <p>Kirjoittajat neuvonantajina</p> <p>Lukijat avun-tarvitsijoina</p>	<p>Naisellisuus on naisille luonnollista, mutta vaatii sääntöjen noudattamista</p> <p>Naisellisen roolin kyseenalaistaminen estää naista menestymästä työelämässä</p>	<p>Luonnollinen, naisellinen nainen</p> <p>Luonnoton miesnainen</p>	<p>Yksittäisissä poikkeustapauksissa nainen voi menestyä työelämässä myös olematta naisellinen (<i>Frankel 2005</i>)</p>
4. "En ole mikään feministi, mutta..."	<p>Ideologiset positiot:</p> <p>Feminismiin kriittisesti suhtautuva positio</p> <p>Feminismiin myönteisesti suhtautuva positio</p>	<p>Feminismi ja tasa-arvokeskustelu uhriuttavat naisia</p> <p>Feminismi kuuluu menneisyyteen, eivätkä nyky naiset tarvitse sitä</p>	<p>Kriittiset, valittavat, sekä itseään ja toisia naisia uhriuttavat feministit</p> <p>Tasa-arvoa kannattavat "tosinaiset"</p>	<p>"Tosinaiset" feministien myönteisenä kuvauksena (<i>Tiitinen 2006</i>)</p> <p>Naisten välinen solidaarisuus auttaa murtamaan vallitsevaa epätasa-arvoa</p> <p>Ulkoisiin odotuksiin mukautumisesta voi myös kieltäytyä</p>

Taulukko 1. Yhteenveto työelämäoppaiden menestyvää naista määrittelevistä positioista, faktoista, kategorioista ja transformaatiosta.

Työelämäoppaissa esiintyy vahva pyrkimys ohjailta lukijoitaan tiettyyn, kirjoittajien uusliberalistisia ja postfeministisiä ideologioita vastaavaan suuntaan. Tämän ohjailutavoitteen vuoksi opaskirjoja on syytä lähestyä Peter Millerin ja Nikolas Rosen (2010, 51–53) kuvaamana uusliberalistisen hallinnan teknologiana, jonka kautta ihmisten käyttäytymistä pyritään muokkaamaan ja normatiivistamaan tiettyjä poliittisia tai ideologisia päämääriä vastaavaksi. Vaikka työelämäoppaissa tarjottujen ohjeiden ja sääntöjen noudattaminen esitetäänkin lukijoiden vapaaksi valinnaksi, on valinnanvapaus tässä suhteessa jokseenkin kyseenalaista. Sääntöjä kyseenalaistava kriittinen lukija määrittää opaskirjoissa potentiaalisesti ei-menestyjäksi. Tämän näkemyksen tueksi tarjotaan myös varoittavia esimerkkitarinoita ja vastakategorioita naisista, jotka ovat estäneet oman menestyksensä tekemällä toisin kuin opaskirjojen kirjoittajat suosittelevat. Tullakseen menestyjäksi lukijalle ei täten jää muuta vaihtoehtoa kuin kehittää itseään ja toimintatapojaan työelämäoppaiden ohjeita vastaavin tavoin. Tämän yksilön näennäiseen vapauteen, vastuuseen ja jatkuvaan kontrollointitarpeeseen perustuvan toimijuuden kautta työelämäoppaiden naiskuva vertautuu Millerin ja Rosen (2010) kuvaukseen uusliberalismin autonomisesta ja itseään hallinnoivasta toimijasta. Niin uusliberalismin, postfeminismin kuin naisten työelämäoppaidenkin ihannesubjekti on *”aktiivinen, valitseva, vastuullinen, autonominen ja pakotettu olemaan vapaa sekä elämään kuin kysymys olisi valinnasta”* (Miller & Rose 2010, 32). Vapaus ja valinnan mahdollisuus on tässä yhteydessä kuitenkin lähempänä paradoksia kuin todellista vapautta.

Postfeministisessä ajattelussa ja tutkimissani työelämäoppaissa ihannoidun valinnanvapauden paradoksaalisuus tulee näkyväksi erityisesti silloin, kun tarkastellaan postfeminismin ja työelämäoppaiden tarjoamaa naiskuva. Molemmissa korostuu naisellisuuden, heteronormatiivisuuden ja naisen sosiaaliseen rooliin traditionaalisesti liitettyjen piirteiden, kuten hoivaavuuden ja äitihahmona toimimisen tärkeys. Työelämäoppaissa naisellisuuden mahdollisuuksia rajataan esittämällä loputtomia sääntöjä ja ohjeita sille, minkälainen naiseuden esittäminen on työkontekstissa hyväksyttävää ja minkä puolestaan katsotaan aiheuttavan sosiaalisia sanktioita. Samalla naiseuden toisin tekemisen mahdollisuutta kavennetaan kategorisoimalla perinteisestä naisellisuuden kuvastosta poikkeavat naiset luonnottomiksi ja miesmäisiksi, oudoiksi ja abjektimaisiksi toisiksi. Liiallinenkaan naisellisuus ei kuitenkaan ole hyväksyttävää, ja muun muassa sellaiseksi tulkittua seksuaalisuuden ja tunteellisuuden ilmaisemista naisten tulisikin työelämäoppaiden kirjoittajien mukaan oppia työkontekstissa välttämään. Vastaavaa kaksijakoista suhtautumista esiintyy opaskirjojen käsityksissä työn ja perheen yhteensovittamisesta. Vaikka äitiyden katsotaan aiheuttavan esteitä ja haasteita naisen työuralla menestymiselle, ei lasten hankkimatta jättämistä kuitenkaan pidetä todellisena vaihtoehtona. Äitiydellä katsotaan olevan nykynaisenkin elämässä niin merkittävä rooli, että naisen päätös olla hankkimatta lapsia tulkitaan työelämäoppaissa aina *”vaille jäämisen”*, luopumisen ja uhrautumisen kautta, eikä koskaan tietoisena ja vapaana, tuskaa

aiheuttamattomana valintana. Lisäksi työelämäoppaiden normatiivinen käsitys naisista ja naiseudesta korostuu tarkasteltaessa menestyvän naisen parisuhteita. Heteronormatiivisuus on työelämäoppaissa niin syvää, ettei mahdollisuutta menestyvän naisen heteronormista poikkeavaan seksuaalisuuteen mainita lainkaan aineistoni 14 opaskirjassa. Kysymys siitä, voiko menestyvä nainen olla lesbo, biseksuaali, aseksuaali tai jotain muuta, jää siis työelämäoppaissa täysin käsittelemättä. Samalla käsittelyä vaille jäävät myös heteronormista poikkeavien naisten menestykseen liittyvät erityiskysymykset, kuten kysymys seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvasta syrjinnästä.

Vastaavankaltaisia hiljaisuuksia esiintyy myös muiden naisten keskinäistä erilaisuutta tuottavien tekijöiden kohdalla, jotka voivat asettaa naisia eriarvoisiin asemiin työmarkkinoilla. Tällaisia ovat muun muassa naisen ikä, etninen tausta sekä ruumiin muoto ja koko. Vaikenemalla naisten välisestä erilaisuudesta työelämäoppaat vaikenevat samalla myös erilaisista syrjintäkokemuksista, kuten esimerkiksi ageismista (Kauppinen 2007), ulkonäkösyrynnästä (Harjunen 2009; Kinnunen 2007), maahanmuuttajien työllistymisvaikeuksista (Martikainen & Tiilikainen 2007) sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kohtaamasta syrjinnästä (Lehtonen 2002). Puhuessaan toteutuneesta tasa-arvosta ja naisten yhdenvertaisista mahdollisuuksista työelämäoppaiden kirjoittajat puhuvatkin ennen kaikkea niiden valkoisten, keskiluokkaisten, nuorehkojen ja heteronormatiivisesti viehättävien heteronaisten mahdollisuuksista, joiden työuralla etenemisen esteeksi tällainen syrjintä ei muodostu. Tällainen naiskuva on kuitenkin rajoittava ja poissulkeva. Raija Julkusen (2010, 51) postfeminismin kritiikkiä seuraten voidaan todeta, että *”rumat”, vanhat ja köyhät* sekä lukuisat muut naisryhmät tällainen puhe sulkee ulkopuolelleen. Tällöin työelämäoppaat eivät myöskään – valinnanvapauteen nojaavasta retoriikastaan huolimatta – tarjoa naisille todellista vapautta määritellä itse sitä, mitä naiseus ja naisena oleminen kenellekin tarkoittaa. Aineistossa ilmenee toki jonkin verran transformaatiota muun muassa sen suhteen, onko naisen oltava ura- vai perheorientoitunut, voiko ulkonäöltään tai toimintatavoiltaan epänaiseelliseksi tulkittu nainen menestyä vai ei, kannattaako naisen tukea feminismiä ja tasa-arvoa vai mieluummin vaieta niistä, sekä onko naisiin kohdistuviin odotuksiin pakko mukautua vai voiko niitä halutessaan haastaa. Tämä transformatio ei ole kuitenkaan niin mittavaa, että se kykenisi todella kilpailemaan työelämäoppaiden hegemonisten, postfeministisiä asenteita noudattavien diskurssien kanssa.

Valinnanvapauteen perustuvan retoriikan kääntöpuolena työelämäoppaissa vallitsee postfeminismin ja uusliberalisminkin tutkimuksessa havaittu yksilöä syyllistävä epäonnistumisdiskurssi (McRobbie 2004, 260–261). Diskurssi on usein implisiittinen, eikä sen seurauksia oppaissa lainkaan problematisoida. Opaskirjojen kirjoittajat välttävät johdonmukaisesti pohtimasta sitä, mitä naisen on tehtävä, ellei menestyksen takeeksi esitetty jatkuvakaan itsekontrolli, oman käytöksen kehittäminen sekä työelämän kirjoittamattomien

sääntöjen tarkkailu ja niihin mukautuminen autakaan yksilöä menestymään. Niissä tilanteissa, joissa nainen ei jatkuvasta yrittämisestä huolimatta saavuta työelämässä tavoittelemaansa asemaa tai palkkatasoa – tai ei ylipäätään onnistu pääsemään sisälle työelämään – ei työelämäoppaiden ohjeista ole juurikaan apua. Epäonnistumisdiskurssin välittämän viestin mukaan nainen saa tällöin syyttää tilanteestaan vain itseään. Self help -kirjallisuuden feministisessä kritiikissä tätä yksilön virheisiin ja henkilökohtaiseen epäonnistumiseen keskittyvää diskurssia onkin kritisoitu siitä, että se sekä heikentää heikommin menestyvien itsetuntoa, että luo yhteiskunnallisen epätasa-arvon näennäisesti kumoavia tekosyitä sukupuolten eriarvoiselle asemalle työelämässä. Deborah Cameron (1995, 206–207) huomauttaa, että yksilön henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja virheisiin keskittyessään nämä tekosyyt antavat työnantajille mahdollisuuden olla puuttumatta organisaatioissa mahdollisesti vallitsevaan institutionaaliseen epätasa-arvoon ja seksismiin. Tällaisen puheen seurauksena eriarvoisuuden mahdollisuutta ei siis pelkästään kiistetä, vaan samalla sille annetaan mahdollisuus säilyä organisaatioiden vakiintuneissa käytännöissä kieltäytymällä kiinnittämästä siihen huomiota.

Yhteenvedona voidaan todeta, että työelämäoppaat kuvastavat postfeminististä ajattelua neljällä tavalla. Ensinnäkin niissä korostuu postfeminismille tyypillinen tapa määritellä menestys ja menestymättömyys uusliberalistista ideologiaa mukaillen seuraukseksi vain yksilöiden omasta toiminnasta. Tämä yksilön ulkopuolisten tekijöiden sivuuttaminen ja yksilön valinnanvapauden ja individualististen mahdollisuuksien korostaminen tulee mahdolliseksi muun muassa tulkitsemalla sukupuolten välinen tasa-arvo jo toteutuneeksi, mikä on toinen työelämäoppaissa esiintyvä postfeministisen ajattelun periaate. Kolmanneksi työelämäoppaissa vahvistetaan mielikuvaa sukupuolieron luonnollisuudesta, johon kuitenkin yhdistyy myös naiseen ja naisellisuuteen liitettyä kontrollon tarve. Postfeministisen ajattelun tavoin naiset ja miehet määritellään siis lähtökohtaisesti erilaisiksi olennoiksi, joiden välistä erilaisuutta tulee myös jatkuvasti ylläpitää. Neljänneksi työelämäoppaiden menestyvän naisen representaatio vastaa Angela McRobbien (2009, 72–73) kuvaamaa postfeminististä naisihannetta, jossa ihanteellinen nainen nähdään individualistisena supernaisena, joka menestyy työelämässä ylläpitäen samalla keskiluokkaiseen feminiinisyteen liitettyjä ruumiillisia ja työllisiä ihanteita. Lisäksi työelämäoppaiden naiskuvassa esiintyy viitteitä postfeminismin toisesta, konservatiivisemmasta naisihanteesta, jossa korostetaan muun muassa äitiyden merkitystä naisen elämässä (Negra 2009).

Työelämäoppaita analysoidessani olen pohtinut sitä, kenelle ja mihin tarkoitukseen aineistoni työelämäoppaat lopulta on tarkoitettu. Jo valmiiksi menestyvillä ja työurallaan pitkälle edenneillä naisilla tuskin on tarvetta lukea niistä virheistä ja työelämän sudenkuopista, joihin naisilla on opaskirjojen kirjoittajien mukaan tapana langeta. Toisaalta menestystä ja uralla etenemistä vasta tavoitteleville naisille

työelämäoppailla on tarjottavanaan lähinnä normatiivisia sääntöjä ja naisia syyllistävää puhetta, jonka auttavasta ja voimaannuttavasta vaikutuksesta voitaneen olla montaa mieltä. Vaikka self help -genren opaskirjoista haettaneenkin nimenomaan apua ja tukea elämän ongelmakohtien ratkaisemiseen, eivät aineistoni työelämäoppaat tarjoa työelämän menestymisongelmien kanssa painiville naisille muuta kuin kehotuksen katsoa peiliin – ja sen jälkeen toisen kehotuksen muuttaa näkemäänsä. Self help -oppaiden lukijoiden asenteiden, tavoitteiden ja uskomusten kartoittamiseksi tarvitaan erityisesti näihin kysymyksiin keskittyvää jatkotutkimusta. Opaskirjojen kevyen, viihteellisen ja toisinaan provokatiivisenkin tyylin perusteella voitaneen kuitenkin olettaa, että varsinaisen avunhakemisen sijaan työelämäoppaita luetaan ennen kaikkea viihteeksi. Vaikka viihdettä voidaan pitää harmittomana ja merkityksettömänä populaarikulttuurin lajina, on sillä kuitenkin paikkansa todellisuuteen liitettyjen mielikuvien rakentajana. Postfeminististen asenteiden ja ajatusten laaja esiintyminen populaarikulttuurissa voi ajan kuluessa jättää jälkensä myös siihen, miten nykynaiset näkevät naiseuden ja naisena olemisen mahdollisuudet tai sen rajat. Olivatpa kyseessä sitten viihteelliset elokuvat, televisio-ohjelmat, naistenlehdet tai self help -oppaat, on populaarikulttuurin tuotteiden välittämiä arvoja ja asenteita tästä syystä tarpeen tutkia.

5.2 Arvio ja johtopäätökset

Pro gradu -tutkielmani naisten työelämäoppaista 2000-luvun Suomessa osoittaa työelämäoppaiden retoriikkaan sisältyvän lukuisia postfeministisen ajattelun mukaisia piirteitä. Tutkimustulokset voidaan tulkita myös osoitukseksi self help -kirjallisuuden ja postfeminismin laajemmista yhteyksistä, joskin lisätutkimus aiheesta on yhä tarpeen self help -genren moninaisuuden vuoksi.

Angela McRobbien ja Rosalind Gillin teoriat postfeminismistä soveltuivat hyvin työelämäoppaiden naiskuvan tarkasteluun. Vaikka postfeminismillä on käsitteenä monia merkityksiä ja eri tutkijat ovat vuosien saatossa tulkinneet sitä eri tavoin, vastaavat juuri McRobbien ja Gillin postfeminismin teoriat parhaiten niitä havaintoja, joita esitän tässä tutkimuksessa työelämäoppaiden postfeministisyydestä. McRobbien ja Gillin teorioita seuraten on mahdollista huomioida opaskirjoissa esiintyvä postfeministisen ajattelun ristiriitaisuus, joka näkyy muun muassa feminististen periaatteiden yhtäaikaisena ”huomioon ottamisena” ja tarpeettomaksi julistamisena, sekä näennäisenä yksilönvapauden korostamisena ja yksilöiden mahdollisuuksien rajaamisena. Tutkimuksessani havaitut työelämäoppaiden ja postfeminismin yhteydet ovat lisäksi palautettavissa uusliberalistisen ideologian mukaisiin ajatuksiin individualismista, yksilönvastuusta ja valinnanvapaudesta. Tutkimustulokseni siis tukevat postfeminismin ja uusliberalismin yhteyksistä tehtyjä tulkintoja.

Vaikka osasinkin odottaa työelämäoppaiden noudattavan postfeministisen ajattelun periaatteita, yllätyin siitä, miten voimakkaasti opaskirjojen kirjoittajat hyödynsivät postfeminismiin perustuvaa retoriikkaa. Naisten yksilönvastuun korostaminen, tietynlaisen naiseuden esittämisen vaatimus sekä tietoinen feminismistä erottautuminen eivät olleet implisiittisinä mainintoina piilossa rivien välissä, vaan ne toistuivat hyvinkin eksplisiittisin ilmauksin yhä uudestaan ja uudestaan opaskirjojen sivuilla. Tässä yhteydessä merkittävää eroa ei ollut havaittavissa sen suhteen, missä opaskirjat oli alun perin julkaistu. Niin Suomessa, Yhdysvalloissa kuin Iso-Britanniassakin julkaistut teokset noudattivat samoja postfeministisiä periaatteita. Molemmassa opaskirjojen ryhmissä esiintyi myös transformaatiota, joskin huomionarvoista lienee, että feminismiin myönteisesti suhtautuvaa ideologista positioitumista esiintyi vain kahden suomalaisen opaskirjan kohdalla.

Sukupuolipoliittisesta näkökulmasta tarkastellen on hälyttävää, miten vahvasti työelämäoppaissa rajataan naisena olemisen mahdollisuuksia nojautumalla käsityksiin oikeista ja vääristä tavoista toteuttaa naiseutta ja naisellisuutta. McRobbien (2009, 47–48) tulkintaa mukailien tämä postfeminismissä esiintyvä naiseuden rajaaminen voidaan nähdä pyrkimyksenä purkaa feministisiä saavutuksia palauttamalla naiset takaisin perinteisten sukupuoliroolien mukaiseen naisellisuuteen. Lisäksi työelämäoppaissa esiintyy toistuva tapa sitoa naisen menestys ja menestymättömyys naiseuden normeihin mukautumiseen, itsekontrolliin ja jatkuvaan tasapainotteluun liian naisellisen ja liian miehisen välillä. Tämä osoittaa, että lukijoita houkuttellessaan hyväksymään tosiasiana näkemys, jonka mukaan naiseuden kontrollointi on yhteydessä naisen menestykseen. Miehillä vastaavaa kontrollointi- ja tarkkailuvelvoitetta ei työelämäoppaissa aseteta, mikä osaltaan todistaa, ettei oppaissa toteutuneeksi julistettu sukupuolten tasa-arvoinen ja yhdenvertainen kohtelu toteudu todellisuudessa edes opaskirjojen omassa kontekstissa.

Retorisen diskurssianalyysin käyttö tutkimusmenetelmänä tarjosi pro gradu -tutkielmalleni sekä mahdollisuuksia että haasteita. Menetelmää valitessani etuna pitämäni käsitteiden ja analyysityökalujen selkeys paljastui haasteelliseksi siltä osin, että laajan aineiston kanssa useiden käsitteiden yhtäaikainen käyttäminen ja analyysitulosten aukikirjoittaminen tuotti paljon työtä. Huomion keskittäminen yhtä aikaa aineiston neljään osa-alueeseen, eli positioihin, faktoihin, kategorioihin ja transformatioon oli haastavaa senkin tähden, että osa-alueet osoittautuivat osin päällekkäisiksi. Niin positionnin, kategorisoinnin kuin transformaationkin yhteydessä esiintyi faktamuotoisten ilmausten käyttöä, joka tosin vaikutti olevan työelämäoppaille muutoinkin ominainen ilmaisutapa. Osa-alueiden päällekkäisyyden vuoksi analyysiluku oli selkeämpää jäsentää aineistosta nousevien teemojen mukaan, kuin pitämällä positioiden, faktojen, kategorioiden ja transformaation erittely toisistaan täysin erillään.

Tutkimusprosessissa yllättävää oli faktojen ja faktuaalistamisen valtava yleisyys työelämäoppaiden retorisenä keinona. Tältä pohjalta ajatellen työelämäoppaista olisi luultavasti saanut riittävästi tutkimusmateriaalia pro gradu -tutkielman tarpeiksi myös pelkkiä faktoja ja faktuaalistamisstrategioita tarkkailemalla. Tällöin tosin työelämäoppaissa harjoitetun ideologisen asemoitumisen, kirjoittajille ja lukijoille määriteltyjen subjektipositioiden, myönteisiksi ja kielteisiksi vastapareiksi rakennettujen kategorioiden sekä hegemonisista diskursseista poikkeavan transformaation huomiointi olisi jäänyt väliin. Loppujen lopuksi koen että näiden neljän analyysikäsitteen kautta työelämäoppaista, niiden luomasta menestyvän naisen representaatiosta, sekä postfeminististä ajattelua noudattavista hegemonisista diskursseista muodostuu varsin kattava kuva. Verrattuna alun perin menetelmäksi suunnittelemani sisällönanalyysiin retorinen diskurssianalyysi on mahdollistanut aineiston yksityiskohtaisemman tarkastelun. Sisällönanalyysin lopputuloksena olisi syntynyt tiivistetty, teemoiteltu kuvaus työelämäoppaiden sisällöstä. Vaikka sisällönanalyysin hyödyntäminen olisi luultavasti ollut huomattavasti vähemmän työlästä, pidän kuitenkin tärkeänä sitä, että retorisen diskurssianalyysin kautta olen voinut pro gradu -tutkielmassani tehdä yksityiskohtaisempia havaintoja siitä, millä tavoin työelämäoppaiden kirjoittajat rakentavat teoksissaan mielikuvaa menestyvästä, postfeministisestä naisesta ja tämän menestymisen mahdollisuuksista.

Retorisen diskurssianalyysin peruskäsitteisiin perustuva menetelmällinen sovellukseni keskittyy työelämäoppaiden retoriikan suuriin linjoihin. Vaihtoehtoisesti tutkimuksen olisi voinut keskittää retoriikan mikrotasolle analysoimalla tarkemmin esimerkiksi työelämäoppaiden sanavalintoja, metaforia, argumentaatiota tai yleisiä argumentaatiovirheitä. Tällainen analyysi olisi ollut mahdollista, jos aineistona olisi ollut 14 työelämäoppaan sijaan huomattavasti pienempi tekstiaineisto. Suuren aineiston käyttäminen tekee kuitenkin mahdolliseksi yleistää tutkimustuloksia pientä aineistoa laajemmin, minkä vuoksi pidänkin sekä aineistoni kokoa että retorisen diskurssianalyysin sovellustapaa perusteltuna. Koska retoriseen diskurssianalyysiin kuuluu olennaisena osana retoriikan tutkimuksen työkalujen luova valikointi kulloinkin tärkeinä pidettyjen tutkimusasetelmien mukaisesti (Jokinen & Juhila 1993, 89), on myöhemässä tutkimuksessa mahdollista tarkentaa pro gradu -tutkielmani retorisen diskurssianalyysin tasoa ottamalla tarkastelun kohteeksi työelämäoppaiden retoristen vaikuttamiskeinojen yksityiskohtaisemmatkin tasot.

Postfeminismi on feministiselle tutkimukselle mielenkiintoinen tutkimuskohde, ja kiinnostus sitä kohtaan onkin 2000-luvulla ollut kasvusuunnassa. Tulevaisuudessa postfeminismin tutkimuksessa olisi kiinnostavaa paneutua esimerkiksi siihen, mihin postfeminististen arvojen ja asenteiden leviäminen populaarikulttuurissa johtaa, ja miten postfeminististen mediatekstien lukijat tulkitsevat ja arvioivat lukemaansa. Myös postfeminismin ja self help -kirjallisuuden yhteyksistä on syytä tehdä jatkotutkimusta,

sillä self help -kirjallisuus on genrenä laaja, ja sillä on monia toisistaan poikkeavia alagenrejä. Työelämäoppaiden ohella kiinnostavia tutkimuskohteita postfeminismin kannalta voisivat olla myös muut alagenret, kuten elämänhallinta- ja parisuhdeoppaat sekä psykologiset opaskirjat. Lisäksi tutkimusta voisi laajentaa sekä naisille että miehille suunnattuun, vähemmän populaariin työ- ja liike-elämää käsittelevään opaskirjallisuuteen. Sukupuolentutkimuksen kannalta kiinnostava teema self help -kirjallisuuden tutkimuksessa on myös opaskirjojen välittämä mieskuva, joka tutkimusaineistoni perusteella vaikuttaa yhtä normatiiviselta ja yksinkertaistavalta kuin työelämäoppaiden naiskuvakin.

6 LÄHTEET

- Acker, Joan. 1990. Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organization. *Gender and Society*. 4(2), 139–158.
- Alasuutari, Pertti. 1999. *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Askehave, Inger. 2004. If language is a game – these are the rules: a search into the rhetoric of the spiritual self-help book *If Life is a Game – These are the Rules*. *Discourse & Society*. 15(1), 5–31.
- Brooks, Ann. 1997. *Postfeminisms: Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms*. London: Routledge.
- Bröckling, Ulrich. 2005. Gendering the Enterprising Self: Subjectification Programs and Gender Differences in Guides to Success. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*. 11, 7–23.
- Budgeon, Shelley. 2011. The Contradictions of Successful Femininity: Third-Wave Feminism, Postfeminism and ‘New’ Femininities. Teoksessa Gill, Rosalind & Scharff, Christina (toim.), *New femininities: postfeminism, neoliberalism and subjectivity*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 279–292.
- Butler, Judith. 1988. Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. *Theatre Journal*. 40(4), 519–531.
- Butler, Judith. 1999. *Gender Trouble: feminism and the subversion of identity. Tenth Anniversary Edition*. New York: Routledge.
- Cameron, Deborah. 1995. *Verbal Hygiene. The Politics of Language*. London: Routledge.
- Cowlishaw, Bridget Roussell. 2004. Subjects Are from Mars, Objects are from Venus: Construction of the Self in Self-help. *The Journal of Popular Culture*. 35(1), 169–184.
- Crawford, Mary. 2004. Mars and Venus Collide: A Discursive Analysis of Marital Self-Help Psychology. *Feminism & Psychology*. 14(1), 63–79.
- Czarniawska, Barbara & Calás, Marta B. 1997. Another Country: Explaining Gender Discrimination with “Culture”. *Hallinnon tutkimus*. 16(4), 326–341.
- De Lauretis, Teresa. 1987. *Technologies of gender: essays on theory, film and fiction*. Bloomington, Ind: Indiana University Press.
- Fairclough, Norman. 1995. *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Faludi, Susan. 1994. *Takaisku: julistamaton sota naisia vastaan*. Helsinki: Kääntöpiiri. Suom. Marjo Kylmänen & Tuuli-Maria Mattila.
- Foucault, Michel. 1988. Technologies of the Self. Teoksessa Martin, Luther H., Gutman, Huck & Hutton, Patrick H. (toim.), *Technologies of the Self. A Seminar with Michel Foucault*. London: Tavistock, 16–49.
- Genz, Stéphanie & Benjamin A. Brabon. 2009. *Postfeminism: Cultural Texts and Theories*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Gill, Rosalind. 2003. From Sexual Objectification to Sexual Subjectification: The Resexualisation of Women's Bodies in the Media. *Feminist Media Studies*. 3(1), 100–106.
- Gill, Rosalind. 2007a. *Gender and the Media*. Cambridge: Polity.
- Gill, Rosalind. 2007b. Postfeminist Media Culture: Elements of a Sensibility. *European Journal of Cultural Studies*. 10(2), 147–166.
- Gill, Rosalind & Arthurs, Jane. 2006. Editor's Introduction. New Femininities? *Feminist Media Studies*. 6(4), 443–451.
- Gill, Rosalind & Scharff, Christina. 2011. Introduction. Teoksessa Gill, Rosalind & Scharff, Christina (toim.), *New femininities: postfeminism, neoliberalism and subjectivity*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 1–17.
- Gray, Ann. 2003. Enterprising femininity. New Modes of work and subjectivity. *European Journal of Cultural Studies*. 6(4), 489–506.
- Harjunen, Hannele. 2009. *Women and Fat: approaches to the social study of fatness*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Helén, Ilpo. 2010. Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka. Foucault'lainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.), *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 27–48.
- Helford, Elyce Rae. 1999. Postfeminism and the Female Action-Adventure Hero: Positioning Tank Girl. Teoksessa Barr, Marleen S. (toim.), *Future Females, The Next Generation: New Voices and Velocities in Feminist Science Fiction Criticism*. Lanham MD: Rowman & Littlefield Publishers, 291–308.
- Hochschild, Arlie Russell. 1994. The Commercial Spirit of Intimate Life and the Abduction of Feminism: Signs from Women's Advice Books. *Theory, Culture & Society*. 11(1), 1–24.
- Jokinen, Arja. 1993. Poliitikkojen puheet puntarissa: Kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 189–226.
- Jokinen, Arja. 1999a. Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 37–53.
- Jokinen, Arja. 1999b. Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 126–159.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi. 1993. Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 75–108.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi. 1999. Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 54–97.

- Juhila, Kirsi. 1933. Miten tarinasta tulee tosi: Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 151–188.
- Julkunen, Raija. 2010. *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (toim.). 1998. *Argumentti ja kritiikki: lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kauppinen, Kaisa. 2007. Ikä, ikääntyminen ja sukupuolinäkökulma. *MONIKKO – sukupuolten tasa-arvo monimuotoisissa työyhteisöissä*. Frencellin kirjapaino Oy: Espoo, 20–33.
- Kauppinen, Kati. 2012. *Subjects of Aspiration. Untersuchung von diskursiven Prozessen neoliberaler Regierung in einer postfeministischen Frauenzeitschrift*. Peter Lang: Frankfurt am Main.
- Kenny, Kate & Bell, Emma. 2011. Representing the Successful Managerial Body. Teoksessa Jeanes, Emma L., Knights, David & Yancey Martin, Patricia (toim.), *Handbook of gender, work and organization*. Chichester: Wiley, 163–176.
- Kinnunen, Taina. 2008. *Lihaan leikattu kauneus: Kosmeettisen kirurgian ruumiillistuneet merkitykset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuoppala, Ansa. 1998. *Sähköpostihaastattelu aineistonkeruun menetelmänä: tapaustutkimus saksalaisten ja japanilaisten harjoittelijoiden sähköpostihaastattelusta*. Pro gradu -työ: Jyväskylän yliopisto.
- Lazar, Michelle M. 2006. "Discover the Power of Femininity!" Analyzing global "power femininity" in local advertising. *Feminist Media Studies*. 6(4), 505–517.
- Lazar, Michelle M. 2011. The Right to Be Beautiful: Postfeminist Identity and Consumer Beauty Advertising. Teoksessa Gill, Rosalind & Scharff, Christine (toim.), *New Femininities. Postfeminism, Neoliberalism and Subjectivity*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 37–51.
- Lee, Helen. 2007. 'Truths that Set Us Free?': The Use of Rhetoric in Mind-Body-Spirit Books. *Journal of Contemporary Religion*. 22(1), 91–104.
- Lehtonen, Jukka. 2002. Seksuaalista tasa-arvoa työelämään. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES: Raportteja 269, 117–122.
- Leonard, Suzanne. 2007. "I Hate My Job, I Hate Everybody Here": Adultery, Boredom, and the "Working Girl" in Twenty-First-Century American Cinema. Teoksessa Tasker, Yvonne & Negra, Diane (toim.), *Interrogating Postfeminism. Gender and the Politics of Popular Culture*. Durham: Duke University Press, 100–131.
- Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja. 2007. Maahanmuuttajanaiset, kotoutuminen ja työ. *MONIKKO – sukupuolten tasa-arvo monimuotoisissa työyhteisöissä*. Frencellin kirjapaino Oy: Espoo, 6–19.
- Marwick, Alice. 2010. There's a Beautiful Girl Under All of This: Performing Hegemonic Femininity in Reality Television. *Critical Studies in Media Communication*, 27(3), 251–266.
- McGee, Micki. 2005. *Self help, Inc: makeover culture in American life*. New York: Oxford University Press.

- McRobbie, Angela. 2004. Postfeminism and Popular Culture. *Feminist Media Studies*. 4(3), 255–264.
- McRobbie, Angela. 2009. *The Aftermath of Feminism: Gender, Culture and Social Change*. London: Sage.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas. 2010. *Miten meitä hallitaan*. Tampere: Vastapaino. Suom. Risto Suikkanen.
- Negra, Diane. 2009. *What a Girl Wants? Fantasizing the Reclamation of Self in Postfeminism*. Abingdon: Routledge.
- Nyqvist, Yasmin. 2009. *Naistutkimuksen valtakunnallinen työelämäselvitys. Raportti naistutkimusta opiskelleiden asemasta työmarkkinoilla ja oppiaineen merkityksestä työelämässä*. Hilma-verkosto: Åbo Akademi.
- Petrella, Serena. 2007. Ethical Sluts and Closet Polyamorists: Dissident Eroticism, Abject Subjects and the Normative Cycle in Self-Help Books on Free Love. Teoksessa Rumens, Nick & Cervantes Carson, Alejandro (toim.), *At the Interface / Probing the Boundaries, Vol. 36: Sexual Politics of Desire and Belonging*. Amstredam: Rodopi, 151–168.
- Pettinger, Lynne. 2008. Developing aesthetic labour: the importance of consumption. *International Journal of Work Organisation and Emotion*. 2(4), 327–343.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne. 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Poovey, Mary. 1984. *The Proper Lady and the Woman Writer: ideology as style in the works of Mary Wollstonecraft, Mary Shelley, and Jane Austen*. Chicago: University of Chicago Press.
- Press, Andrea L. 2011. “Feminism? That’s So Seventies”: Girls and Young Women Discuss Femininity and Feminism in America’s Next Top Model. Teoksessa Gill, Rosalind & Scharff, Christina (toim.), *New Femininities. Postfeminism, neoliberalism and subjectivity*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 117–132.
- Rich, Emma. 2005. Young women, feminist identities and neo-liberalism. *Women’s Studies International Forum*. 28(6), 495–508.
- Rimke, Heidi Marie. 2000. Governing citizens through self-help literature. *Cultural Studies*. 14(1), 61–78.
- Selin, Jani. 2010. Kansalaisuuden tuottaminen yhteisöllisissä huumehoidoissa. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.), *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 213–229.
- Skeggs, Beverley. 1997. *Formations of Class & Gender: becoming respectable*. London: Sage.
- Summa, Hilikka. 1996. Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan: Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino, 51–83.
- Suoninen, Eero. 1999. Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen, Arja Juhila, Kirsi, ja Suoninen Eero, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 17–36.

- Tasker, Yvonne & Diane Negra (toim). 2007. *Interrogating Postfeminism. Gender and the Politics of Popular Culture*. Durham: Duke University Press.
- Thompson, Mary. 2010. "Learn Something from This!" The problem of optional ethnicity on America's Next Top Model. *Feminist Media Studies*. 10(3), 335–352.
- Trethewey, Angela. 1999. Disciplined Bodies: Women's Embodied Identities at Work. *Organization Studies*. 20(3), 423–450.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tyler, Meagan. 2008. Sex self-help books: Hot secrets for great sex or promoting the sex of prostitution? *Women's Studies International Forum*. 31(5), 363–372.
- Williams, Christine L. & Connell, Catherine. 2010. "Looking Good and Sounding Right": Aesthetic Labor and Social Inequality in the Retail Industry. *Work and Occupations*. 37(3), 349–377.
- Witz, Ann, Warhurst, Chris & Nickson, Dennis. 2003. The Labour of Aesthetics and the Aesthetics of Organization. *Organization*. 10(1), 33–54.
- Wolf, Naomi. 1994. *Fire with Fire. The new female power and how it will change the 21st century*. London: Vintage.
- Woodstock, Louise. 2006. All about me, I mean, you: The trouble with narrative authority in self-help literature. *The Communication Review*. 9(4), 321–346.

7 LIITTEET

LIITE 1. Aineiston esittely

Suomalaiset työelämäoppaat

Airisto, Lenita. 2007.

Saanko luvan? Ei kun omin luvini!

Helsinki: Otava.

Toimittaja, yrittäjä ja diplomiekonomi Lenita Airiston teoksessa ”*Saanko luvan? Ei kun omin luvini!*” pohditaan naisen rooliin liitettyä kiltteyttä ja alistumista ja kysytään, miksi naiset epäröivät ottaa vastuun ohella myös valtaa. Tyyllisesti teos on tietokirjan ja elämäntapaoppaan yhdistelmä. Aineistooni kuuluivat teoksen johdannon (s.9–11) lisäksi työelämää, rahaa ja valtaa käsittelevät luvut ”Vallan vietti” (s.41–67) sekä ”Rahan mahti” (s.97–130).

Lainauskerrat¹² Pirkanmaan kirjastoissa: 598

Lainauskerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 193

*

Jabe, Marjatta. 2007.

Vauhtia uralle nainen: opas lasikaton rikkomiseen.

Helsinki: Kirjapaja.

Toimittaja ja diplomi-insinööri Marjatta Jaben teos ”*Vauhtia uralle nainen: opas lasikaton rikkomiseen*” on työelämää käsittelevä opaskirja, jossa yhteen lomittuvat niin Jaben omat kuin hänen haastatteleminen naisten näkemykset työelämästä ja menestymisestä. Opas sisältyy aineistooni kokonaisuudessaan.

Lainauskerrat Pirkanmaan kirjastoissa: 260

Lainauskerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 128

*

Perho, Anna. 2011.

Anna palaa: elä omaa elämäsi, älä muiden!

Espoo: Paasilinna.

Toimittaja ja kolumnisti Anna Perhon teos ”*Anna palaa: elä omaa elämäsi, älä muiden!*” on naisen elämää laajasti käsittelevä elämäntapaopas, jossa Perho ruotii naisiin kohdistuvia ympäristön odotuksia tarkoituksellisesti provosoiden. Teos sisältää myös tunnettujen naisten kirjoittamia ”Näin minä sen teen” - osioita, joissa naiset pohtivat oppaan teemoja suhteessa omaan elämäänsä. Aineistooni sisältyvät johdannon (s.4–5) ohella työelämää, rahaa sekä työn ja perheen yhteensovittamista käsittelevät

¹² Lainausluvut on tarkistettu 12.4.2012 sekä Pirkanmaan kirjastojen että Keski-Suomen kirjastoverkon tietokannoista. Mikäli kirjastoissa on tarjolla saman opaskirjan useita eri painoksia, on painosten lainausluvut ilmoitettu erikseen.

luvut "Anna palaa... ja menesty työelämässä!" (s.132–154), "Anna palaa... ja usko, että raha tuo onnea!" (s.155–172) sekä "Anna palaa... ja laita arki järjestykseen!" (s.173–191).

Lainaukerrat Pirkanmaan kirjastoissa: 282

Lainaukerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 194

*

Rauhala, Ilona. 2011.

Uskalla! Nainen työelämässä.

Helsinki: Otava.

Ilona Rauhala on psykologi, joka on vetänyt televisiossa omaa keskusteluohjelmaa ja kirjoittanut kaksi naisille suunnattua psykologista elämäntapaopasta. Näistä oppaista "*Uskalla! Nainen työelämässä*" keskittyy naisiin ja työelämään. Opas sisältyy aineistooni kokonaisuudessaan.

Lainaukerrat Pirkanmaan kirjastoissa: 411

Lainaukerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 167

*

Sounio, Lisa. 2010.

Brändikäs.

Helsinki: Tammi.

Yrittäjä ja brändiasiantuntija Lisa Sounion teos "*Brändikäs*" on yritysten ja ihmisten brändäämiseen keskittyvä opaskirja. Toisin kuin muut aineistoni teokset, tätä kirjaa ei ole kohdennettu yksinomaan naislukijoille. Opas kuitenkin sisältää myös nimenomaan naisille tarkoitettuja osioita. Aineistooni sisältyvät naisten ja työelämän erityiskysymyksiä käsittelevät luvut "Miltä verkostoituja näyttää?" (s.194–201) sekä "Naisasiaa" (s.243–249).

Lainaukerrat Pirkanmaan kirjastoissa: 305 + 50

Lainaukerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 96 + 21

*

Tiitinen, Tuija. 2006.

Tosinaisen käsikirja.

Jyväskylä: Atena.

Toimittaja Tuija Tiitisen teos "*Tosinaisen käsikirja*" on yhtä aikaa sekä elämäntapaopas että tietokirja 2000-luvulla vallitsevasta sukupuolten epätasa-arvosta. Kirjassa pohditaan miksi feministiksi ei edelleenkään haluta tunnustautua ja kannustetaan omaksumaan tasa-arvoa puolustavan "tosinaisen" identiteetti. Aineistooni sisältyy johdannon (s.8–11) ja loppuluvun (s.126) lisäksi luvut, joissa määritellään tosinaisuutta ("Tosinainen eri ikäkausina", s.12–25) sekä tarkastellaan naisten työelämää ("Tosinainen töissä", s.64–79).

Lainaukerrat Pirkanmaan kirjastoissa: 322

Lainaukerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 161

*

Vainikainen, Tuula & Järvi, Ulla. 2008.
Nainen keskellä elämää.
Helsinki: Otava.

Lääketieteen toimittajien Tuula Vainikaisen ja Ulla Järven teos *"Nainen keskellä elämää"* on suunnattu yli 40-vuotiaille naisille. Se on opastava ja vertaistukea tarjoava kirja naisen moniin rooleihin sekä henkilökohtaisessa elämässä että työelämässä. Aineistooni sisältyy johdannon (s.8-10) lisäksi naisten työ- ja perhe-elämää käsittelevät luvut *"Perhe on paras"* (s. 41–70) ja *"Nainen sorvin ääressä"* (s. 71–104).

Lainauskerrat Pirkanmaan kirjastoissa: 798
Lainauskerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 374

*

Virtanen, Kirsi. 2008.
Lupa olla nainen.
Jyväskylä: Atena.

Toimittaja Kirsi Virtasen teos *"Lupa olla nainen"* käsittelee tietokirjan, pamfletin ja opaskirjan tavoin naisellisuutta, naisen asemaa ja suomalaista tasa-arvokeskustelua. Aineistooni sisältyy Virtasen teoksen esipuhe (s.7–10), työelämää käsittelevä luku *"Työ ja sen ehdot"* (s.127–142) sekä loppuluku (s.181–184).

Lainauskerrat Pirkanmaan kirjastoissa: 459
Lainauskerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 217

Käännetyt työelämäoppaat

Evans, Gail. 2006.
Pelaa kuin mies, voita kuin nainen: miehet tietävät menestyksestä sen, mikä naisten on vielä opittava.
Helsinki: Readme.fi

Amerikkalaista televisioyhtiötä CNN Newsiä johtavan Gail Evansin teos *"Pelaa kuin mies, voita kuin nainen"* pyrkii paljastamaan naislukijoilleen liike-elämän kirjoittamattomat, miesten laatimat pelisäännöt. Opas sisältyy aineistooni kokonaisuudessaan.

Lainauskerrat Pirkanmaan kirjastoissa: 257
Lainauskerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 93

*

Frankel, Lois P. 2005.
Kiltti tyttö ei pääse pomoksi. 101 tapaa hävitä miehelle.
Helsinki: Talentum.

Useita naisille suunnattuja bestseller-opaskirjoja kirjoittanut yhdysvaltalainen Lois P. Frankel on ammatiltaan psykoterapeutti ja bisneskouluttaja. Teoksessaan *"Kiltti tyttö ei pääse pomoksi"* Frankel luettelee 101 naisten tekemää virhettä, jotka estävät heitä menestymästä työurallaan. Frankelin teos tarjoaa myös valmennusvinkkejä, itsearviointeja sekä kehityssuunnitelmia, joiden avulla lukijan on mahdollista opetella eroon virheellisiksi määritellyistä käytösmaalleistaan. Opas sisältyy aineistooni kokonaisuudessaan.

Lainauskerrat Pirkanmaan kirjastoissa: 1032 + 69

Lainauskerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 298

*

Frankel, Lois P. 2007.

Luotu johtamaan: 99 tapaa naisen ottaa ohjat.

Helsinki: Talentum.

Lois P. Frankelin uudempi opaskirja *”Luotu johtamaan”* ohjeistaa, kuinka nainen voi toimia johtajana naisen tavoin menettämättä silti uskottavuuttaan työelämässä. Teos sisältää 99 neuvoa, joiden noudattaminen takaa Frankelin mukaan naiselle menestyksen työuralla. Opas sisältyy aineistooni kokonaisuudessaan.

Lainauskerrat Pirkanmaan kirjastoissa: 325

Lainauskerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 94

*

Friedman, Caitlin & Yorio, Kimberly. 2006.

Hyvä pomo vai hankala akka? Naisen opas johtajuuteen: korvaamattomia oppeja, fiksuja vinkkejä ja tositarinoita, joiden avulla onnistut johtotehtävissä.

Helsinki: Talentum.

Viestinnän ja markkinoinnin ammattilaiset Caitlin Friedman ja Kimberly Yorio ovat yhdysvaltalaisia naisjohtajia. Oppaassaan *”Hyvä pomo vai hankala akka? Naisen opas johtajuuteen”* he neuvovat, kuinka nainen voi toimia johtavissa tehtävissä leimautumatta samalla hankalaksi ihmiseksi. Opaskirja on julkaistu Suomessa uudelleen vuonna 2011. Opas sisältyy aineistooni kokonaisuudessaan.

Lainauskerrat Pirkanmaan kirjastoissa: 368 + 82

Lainauskerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 210 + 19

*

Guiliano, Mireille. 2009.

Nainen ja työelämän taito.

Helsinki: Otava.

Ranskalais-amerikkalainen Mireille Guiliano on bestseller-kirjailija, joka on tehnyt uransa ylellisyysbisneksessä samppanjayhtiö Veuve Clicquot’n toimitusjohtajana. *”Nainen ja työelämän taito”* -teoksen lisäksi Guiliano on kirjoittanut suositut *”Ranskattaret eivät liho”* sekä *”Ranskattaren ruokavuosi”* -teokset. Työelämäoppaassaan Guiliano tarjoaa lukijoilleen omaan kokemukseensa perustuvia neuvoja työelämässä menestymiseksi. Opas sisältyy aineistooni kokonaisuudessaan.

Lainauskerrat Pirkanmaan kirjastoissa: 124

Lainauskerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 77

*

Street-Porter, Janet. 2009.

Tee mitä haluat!: näin saat elämältä kaiken tuhlaamatta aikaa, rahaa ja vaivaa.

Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.

Englantilaisen toimittaja, tuottaja ja televisiopersoona Janet Street-Porterin kirja *"Tee mitä haluat!"* on laaja-alainen elämäntapaopas, joka sisältää naisille suunnattuja ohjeita niin yksityis- kuin työelämänkin suhteen. Tyyllillisesti teos on tietoisesti provosoiva. Aineistooni sisältyy teoksen johdanto ("*Janetin ohjelmajulistus*", s.4–11), työelämää käsittelevä luku ("*Älä helvetissä... vietä elämääsi samassa tylsässä työpaikassa*", s. 96–113) sekä loppuluku ("*Älä helvetissä... noudata sääntöjä, joihin et usko*", s. 158–176).

Lainaukerrat Pirkanmaan kirjastoissa: 400

Lainaukerrat Keski-Suomen kirjastoissa: 141